

Juha Peltoniemi

Kohti kestäväää talouspolitiikkaa

Versio (11. huhtikuuta 2018) Täydennetty, pehmenetty ja radikalisoitu pikkuisen muuttuneen taloudellisen tilanteen vuoksi sekä talouspoliittisen arviointineuvoston raportin ja eräiden muiden puheenvuorojen provosoimana.

Versio (11. helmikuuta 2017) Pieniä lisäyksiä lähinnä kritiikkinä talouspoliittisen arviointineuvoston raporttiin sekä pariin muuhun työhön sekä näistä polvenneita ideoita.

Versio (28. marraskuuta 2016) Täydennetty erityisesti yhteisvaluuttaan ja vähän sisäiseen devalvaatioon sekä rahapolitiikkaan liittyviä kohtia. Johtopäätöksiä on täsmennetty ja ihan pikkuisen radikalisoitu, mutta tällä kertaa mitään ei käännetty pääläelleen, vaikka suhtautuminen rahaliiton tulevaisuuteen muuttuikin skeptisemmäksi. Otsikkoa muutettiin.

Versio (12. lokakuuta 2016) Lukuisia lisäyksiä, korjauksia ja täydennyksiä. Erityisesti luku 3 järjestetty uudelleen. Otsikko muutettu. Johtopäätöksiä jämäköitetty – rahapolitiikassa vallitseva uusi klassinen teoria tyrmätty vahvemmin ja EKP:tä haukuttu enemmän.

© 2016, 2017, 2018 Juha Peltoniemi ja Neutrinica Oy

Lataaminen, tulostus sekä kopiointi ja jakelu sähköisessä tai tulostetussa muodossa sekä osittainen lainaaminen sallittu vapaasti eikaupallisiin tarkoituksiin hyvää tapaa noudattaen. Plagiointi ja muuttaminen ehdottomasti kielletty.

Elektroninen dokumentti (odt/pdf)

Neutrinica Oy, Oulu

Sisällysluettelo

1	Johdanto.....	1
2	Tilannekuva Suomen ja maailman taloudesta (huhtikuu 2018).....	6
2.1	Suhdanne ja talouskausi.....	6
2.2	Työttömyys ei parane.....	6
2.3	Kestävyyssvaje ja velkaantuminen.....	10
2.4	Lähihistoriaa: Maailman talouskriisin alku ja juuri.....	14
2.5	Suomen sammakkolama.....	17
2.6	Euron synty ja taakka.....	20
2.7	Euron vakaus ja sen hinta.....	24
3	Vallitsevat ja villitsevät talousteoriat.....	30
3.1	Kansantaloustiede.....	30
3.2	Arvot ja etiikka.....	33
3.3	Bruttokansa.....	35
3.4	Talouden vapaus ja markkinat.....	37
3.5	Markkinoiden häiriöt.....	39
3.6	Työmarkkinat.....	42
3.7	Työttömyys.....	43
3.8	Raha.....	49
3.9	Inflaatio.....	53
3.10	Rahapolitiikka.....	57
3.11	Rahoitusmarkkinat.....	60
3.12	Kansainvälinen kauppa ja globalisaatio.....	63
3.13	Suunnitelmatalous.....	65
3.14	Makrotalous ja Keynesin teoria.....	67
3.15	Haasteita Keynesille.....	70
3.16	Uusliberalismi.....	75
3.17	Yhteenveto.....	78
4	Elvytetään ulos lamasta.....	80
4.1	Suomi nousuun.....	80
4.2	Ilmaista rahaa pankista.....	82
4.3	Suomi eroon eurosta?.....	85
4.4	Sisäinen devalvaatio.....	89
4.5	Elvytys velaksi.....	95
4.6	Veroelvytys ja veronkiristys.....	99
4.7	Säästöt ja leikkaukset.....	102
4.8	Temppuilu pseudorahalla.....	104
5	Rakennetaan kestävä talousjärjestelmä.....	106
5.1	Riskisotalismista vastuutalouteen.....	106
5.2	Työmarkkinoiden rakenneuudistus.....	107
5.3	Pankkisektorin vakautus.....	111
5.4	Uusraha.....	115
5.5	Uusi Eurooppa.....	117
5.6	Innovatiivisia elinkeinoja.....	120
5.7	Julkisen sektorin säästötoimet.....	122
5.8	Johtaminen ja markkinointi.....	124
6	Johtopäätöksiä.....	126
	Lähteitä.....	134

1 Johdanto

”Yhteiskuntamme huomattavimmat virheet ovat sen kykenemättömyys huolehtia täystyöllisyydestä sekä sen mielivaltainen ja epäoikeudenmukainen omaisuuden ja tulon jakautuminen.” Nämä sanat lausui John Maynard Keynes 1930-luvulla, viitaten sen aikuisiin lähinnä anglosaksisiin talouksiin (Keynes 1951, s. 428). Ne pätevät myös 2010-luvun Suomeen sekä maailmaan¹, joskin sillä välillä on suurempiakin virheitä yhteiskunnissa tehty. Sitten 1930-luvun on opittu yhtä ja toista uutta laman ja työttömyyden hoidosta, mutta jostain syystä parhaimpia oppeja ei kuitenkaan viedä käytäntöön.

Suomen talous taantui vuodesta 2008 maailmanlaajuisen talouskriisin perässä pitkään ja on edelleen lamaantunut. Vapaavuoren (2016, 256) mukaan Suomi on rauhanajan pahimmassa kriisissä. Vielä vuoden 2016 nettovienti oli 4 % pienempi kuin vuonna 2007 (Vihriälä 2017). Yhdysvallat toipui romahduksestaan aikoja sitten ja Eurooppa on päässyt vahvaan kasvuun. Suomessakin esiintyy toiveikkuutta, että nousukausi ulottuisi tännekin. Kansantuote kasvaakin merkittävästi (3 % vuosivauhtia) ja vienti sitäkin enemmän (Uusitalo et al 2018). Emme voi vielä tuudittautua uuteen nousukauteen – osa viennin kasvusta on näennäistä ja tuleva kasvu voidaan pilata epä-äärimallillisilla työmarkkinaratkaisuuilla. Yllämme leijuu uhkakuvia, kuten transatlanttinen kauppasota tai Venäjä-kriisi, jotka voivat eskaloituessaan rikkoa talouttamme rankasti.

Näennäisestä elpymisestä huolimatta yli puoli miljoonaa suomalaista on vastentahtoisesti työttömänä tai alityöllistettynä. Suomi toimii alle 80 % teholla. Työttömyys ei aiheuta vain köyhyyttä vaan myös erittäin vakavia inhimillisiä kärsimyksiä ja henkisiä ongelmia, jotka pilaavat monen ihmisen elämän lopullisesti ja heijastuvat vakavasti lapsiin (ks. esim. Helliwell & Huang 2011). Käytännössä vuoden työttömyys syrjäyttää yksilön työmarkkinoilta iankaikkisesti, todellisesta työhalusta ja osaamisesta riippumatta. Piittaamattomuus tästä kurjuudesta osoittaa lähes rikollista epäinhimillisyyttä. Nykypolitiikalla pitkäaikaistyöttömyys katoaa Suomesta pahimmillaan kuoleman kautta. Viime vuosina Suomessa harjoitettua väärää politiikkaa voidaan siten pitää kirjaimellisesti murhaavana.

1 Stieglitzin (2012, xii) mukaan työttömyys on markkinoiden pahin epäonnistuminen, tehottomuuden suurin lähde ja merkittävä epätasa-arvon syy.

Kriisi aiheuttaa kymmenien miljardien vajeen kansantuotteeseen. Vuoden 2013 bruttokansantuote oli reaaliarvoltaan yli 12 miljardia vähemmän kuin viisi vuotta aiemmin. Sitä edeltävänä viisivuotiskautena talous kasvoi 30 miljardia ja sen jälkeen poljemme paikoillamme. Tuleville vuosille Suomen Pankki (2018) ennustaa vain parin prosentin kasvua, mikä tulee suurelta osin kotimaisen kysynnän velkavetoisesta kasvusta. Voinemme arvioida, että lamaannus laskee bruttokansantuotettamme jopa 40 miljardin euron verran vuodessa. Laman tähänastiset kumulatiiviset vaikutukset ovat paljon yli 100 miljardia. Siihen verrattuna joku miljardi Kreikalle on prosenttiluokkaa, ja maahanmuuttajien ja turvapaikanhakijoiden auttaminen vie vieläkin mitättömämmän osuuden.

Talouden kriisit eivät johdu luonnon kiertokulusta vaan ihmisten päätöksistä. Ihmisten päätöksillä niistä myös nousee. Työttömyys seuraa valitusta politiikasta ja sen hyväksyminen on poliittinen päätös (Wray 1998). Toteutettu politiikka ei toki välttämättä seuraa kansan enemmistön tahdosta vaan valtaapitävän eliitin omista intresseistä, osin suoraan ja osin epäsuoraan. Valitettavasti niin Suomessa kuin maailmallakin, erityisesti Euroopan Unionissa ja Euroopan keskuspankissa harrastetaan katastrofaalisen huonoa politiikkaa ja jätetään tekemättä sinänsä yksinkertaisia päätöksiä, joilla kriisi voitetaan.

Länsimaisen talouskasvun heikentyminen itsessään ei yllätä. Suomen suuri talouskasvu 1900-luvun jälkipuolella johtui sotienjälkeisestä teollistumisesta ja kansan koulutustason noususta, jolloin korkeammin koulutetut pystyivät tekemään tuottavampia töitä. Suomella oli malttia vaurastua (Vrt. Kekkonen 1952). Nyt Suomi on kuronut takamatkansa umpeen eikä koulutustasoa voi enää nostaa, koska melkein kaikki korkeakoulukelpoiset korkeakoulutetaan. Kasvu on löydettävä muilla keinoin. Erityisesti emme voi odotella, että sisältä tai ulkoa tuleva kasvu poistaisi työttömyyden, vaan työttömyys on poistettava itse.

Tarkastelen tässä esseessä Suomen ja vähän maailmankin taloutta, talouskriisiä ja lamaa². Käsittelen lyhyesti talouden syy-seuraussuhteita sekä laman ja taantumien syitä. Pohdin lyhyen tähtäimen keinoja päästä irti lamasta ja nostaa Suomi nousuun mahdollisimman nopeasti, missä keskityn raha- ja finanssi-

2 Joidenkin taloustieteilijöiden mukaan lama ja taantuma määritellään kansantuotteen laskuna, mutta pitkäaikainen juuttuminen massatyöttömyyteen ja toivottomuuteen ei ole lamaa. Oli, mitä oli, tilanne on paha. Puhutaan sitten vaikka lamaannuksesta ja taantumuksesta, paremman termin puuttuessa.

politiikan keinoihin. Tarkastelen myös pitkävaikutteisempia mutta hitaampia keinoja talouden rakenteen korjaamiseksi, luottamuksen rakentamiseksi ja uusien kriisien estämiseksi. En tarkastele tässä yksityiskohtaisemmin verotuksen rakennetta, julkisen sektorin leikkauksia, työmarkkinoiden kiemuroita taikka elinkeinojen kehittämistä, joita pohdin perusteellisemmin toisaalla. Kaikkia noita tarvitaan pitkän ajan tervehdyttämistöimiin.

Essee jakautuu johdantoon, neljään päälukuun ja johtopäätöksiin. Toisessa luvussa koostan kuvaa nykytilanteesta ja pohdin, kuinka siihen on jouduttu. Kolmannessa luvussa käsittelen yleisesti taloustiedettä ja sen teorioita. Taloustieteen tuntijat voivat jättää sen surutta lukematta, elleivät halua vasiten tutustua omiin teoreettisiin näkemyksiini ja haastaa niitä. Neljännessä luvussa ryhdyn käsittelemään rahapoliittisia keinoja, joilla Suomi ja mahdollisesti koko Eurooppa nostetaan uudestaan pystyyn. Viidennessä luvussa pohdiskelen keinoja kestävämmän talouden ja talousjärjestelmän luomiseksi, jotta välttyisimme tulevilta kriiseiltä. Viimeisessä luvussa kokoan johtopäätökset.

Pyrin rakentamaan esseeni mahdollisimman tieteelliselle perustalle. Tämä ei kuitenkaan ole akateeminen opinnäyte eikä tieteellinen julkaisu, koska se sisältää sekä arvopohjaisia toimitasuosituksia että mielipiteitä. Kun kyse on pahan poistamisesta ja hyvän tuottamisesta, se ei enää ole puhdasta arvovapaata tieteilyä, vaan myös arvosidonnaista vaikuttamista eli politikointia. Työn arvo-perusta pohjautuu klassiseen utilitarismiin (Bentham 1780, Mill 2000), kantilaiseen valtiokäsitykseen (Kant 1795) ja yksilöetiikkaan (Kant 1931) sekä rawlsilaiseen oikeudenmukaisuuteen (Rawls 1970). Näennäisistä ja myös periaatteellisista eroistaan huolimatta nämä eivät eroa käytännössä kovinkaan paljon: niin utilitaristinen rajahyötyperiaate kuin rawlsilainen eriarvoisuuskäsitys korostavat heikoimpien ja köyhimpien etujen turvaamista. Jokainen ihminen on tarkoituserä itsessään eikä vain väline muun tarkoituserän saavuttamiseksi. Siten asetan taloudellisen oikeudenmukaisuuden laskennallista bruttokansantuotetta tärkeämmäksi arvoksi, vaikka käytännössä tässä esseessä keskitynkin enemmän kokonaisvaurauden lisäämiseen. En tässä kuitenkaan pohdi sen enempää oikeudenmukaisuutta, joka on äärimmäisen monitahoinen käsite, vaan käsittelen sitä perusteellisemmin toisessa esseessäni.

Tarkastelen työssäni talouden moraalialia ja ”moraalikatoa”. Moraalikadolla (englanniksi *moral hazard*) ei taloustieteissä tarkoiteta mitä tahansa moraalin löystymistä vaan mahdollisuutta ottaa itsekästä hyötyä toisten kustannuksella tai pelata toisen rahoilla: kruunalla minä voitan, klaavalla sinä häviät. Vastuupako, vastuuvaje tai vastuuhaje voisivat olla sopivampia termejä: kyse on siitä, että päätösvalta ja seurausvastuu erkanevat toisistaan. Tuomala on blogissaan huomannut saman käsiteongelman ja puhuisi kannustinongelmasta. Termi vaikuttaa liian yleisluonteiselta spesifiseen käyttöön. Arrow (1984) käytti käsitettä ”*hidden action*”. Käytän vastedes termiä vastuuhaje.

Asetan talouspolitiikan tärkeimmäksi mitattavaksi tavoitteeksi täystyöllisyyden. Muut tavoitteet ovat keinoja täystyöllisyyden saavuttamiseksi tai seurauksia täystyöllisyyden saavuttamisesta. Esimerkiksi valtiontalouden alijäämä ja kestävyysvaje korjaantuvat lähes itsestään, kun työttömyys poistuu. Reaalinen kansantuote tulee työnteosta ja vain siitä, joten ensisijaisesti pitää lisätä työntekoa, toissijaisesti parantaa työn tehokkuutta ja tuottavuutta. Työn tehostaminen ei tarkoita työntekijän räykkäämistä – päinvastoin hyvä johtaminen tehostaa työtä työntekijän hyvinvoinnin ja onnellisuuden kautta (ks. Ahonen 2016, Peltoniemi 2014, 2016). Parhaiten kansakunnan työn tuottavuutta parannetaan koulutuksen ja tutkimuksen kautta. Innovaatioiden ja muutosten edistäminen vaatii myös uudenlaista johtamista sekä luovuutta sietävää ja tukevaa organisaatiokulttuuria niin julkisilta kuin yksityisiltä organisaatioilta.

Suurin osa esityksistä on viisaammilta lainattuja. Pysin antamaan näille tieteellisen krediitin, missä muistan. Yleiseen oppikirjatietouteen en aina viitsi viitettä antaa, mutta osa viitteistä jää sekundäärilähteisiin. Viittailen myös populaariteoksiin ja poliittisiin kirjoituksiin, mikä varmasti olisi kiellettyä akateemisessa työssä, mutta haluan tuoda esille päättäjien käsityksiä omaksumistaan talousopeista sekä osoittaa erilaisten näkemysten olemassaoloa – ja niitä eroja totta vieköön piisaa. Osa ehdotuksistani jää väkisin mielipiteen tasolle, koska en pysty kaikkiin löytämään riittävän tieteellistä perustaa. Jos jotain tieteelle kokonaan uutta teoriaa esitän, se on varmasti vahinko ja todennäköisesti virheellinen.

Kirjoitin tämän esseen yhtäältä parantaakseni maailmaa ja toisaalta oppiakseni taloustiedettä sekä ymmärtääkseni talouspolitiikkaa. Paljon olenkin

oppinut, koska oppimiskäyrälläni olen muutaman kerran kääntänyt johtopäätöksetkin päinvastaiseksi. Tämä versio alkaa kuitenkin jo konvergoitua yhteen käsitykseen. Lukija on varmasti jo tässä vaiheessa arvannut sen pohjautuvan talousteorian osalta jonkinlaiseen keynesiläisyyteen, enkä siinä pettymystä tuota, vaikka pyrin välttämään jämähtämistä vanhaan oppiin. En yritäkään olla puolueeton kaikissa kiistakysymyksissä, vaikka pyrin esittämään eri näkemyksiä mahdollisimman objektiivisesti, vaan otan selkeän kannan oikeaksi kokemani näkemyksen puolesta. Erityisesti torjun sellaiset markkinafundamentalistiset ja ordoliberaaliset näkemykset, joiden en katso pohjautuvan tieteeseen vaan moraaliseen dissonanssiin³, jossa vahvat oikeuttavat omat perusteettomat etuoikeudet syyllistämällä heikot omasta heikkoudestaan, vapauttaen siten itsensä syyllisyydentunnoistaan.

Oppimisen ohella haluan hahmotella toimivia ja toteutuskelpoisia keinoja, joilla Suomi nostetaan ylös tästä kurimuksesta ja joilla estetään seuraavan laman syntyminen. Jätän tämän kuitenkin tarkoituksella hieman pohdiskelevaksi enkä yritä luoda yhtä yhtenäistä ja johdonmukaista ohjelmaa, koska se olisi liian haastavaa ja reaali maailmassa joudutaan joka tapauksessa tekemään lukuisia kompromisseja. Lukija omaksukoon tästä valikoimansa osat ja soveltakoon niitä oman arvomaailmansa pohjalta, kunhan muistaa varoa lankeamasta liian helppoihin ratkaisuihin.

3 Festinger (1956) puhui kognitiivisesta dissonanssista, mutta tässä tapauksessa kyse on nimenomaan moraalisesta ristiriidasta eli omantunnon vaimentamisesta tai oman moraalittomuuden selittämisessä muille näennäisen rationaalisesti ja uskottavasti.

2 Tilannekuva Suomen ja maailman taloudesta (huhtikuu 2018)

2.1 Suhdanne ja talouskausi

Suomi ei toimi. Holmström, Korkman ja Vihriälä (2016) toteavat valtioneuvostolle antamassaan muuten harvinaisen virheellisessä muistiossa Suomen olevan edellytyksiinsä nähden alisuoriutuja. Vaikka Suomi on todettu edellytyksiltään yhdeksi maailman kilpailukykyisimmäksi maaksi, talouteemme ei ole syntynyt sellaista dynamiikkaa, johon meillä pitäisi olla mahdollisuudet. Suomen talous ei kasvanut juuri lainkaan vuosina 2009-2016. Vuonna 2017 talouden arvioidaan kasvaneen 3 % (Uusitalo et al 2018), hieman ennustettua 1 % talouskasvua (Valtiovarainministeriö 2016) enemmän. Pitkän aikavälin kasvuksi ennustetaan kuitenkin vain 1-1,5 % (Uusitalo et al 2018). Maailman talous on kuitenkin jo pitkään kasvanut yli 3 % vuosivauhtia, mistä Suomi jää jälkeen koko ajan.

Poliitikot ja ekonomistitkin kiistelevät suhdannetilanteesta. Muu maailma on selvästikin lähtenyt kovaan nousuun. Suomen talous näyttää nousun merkkejä. Laskukauden olemme selvästi ohittaneet, emmekä ole muodollisesti lamassa tai taantumassa, koska mikään luku ei enää pahemmaksi muutu. Silti olemme selvästi matalasuhdanteessa eli resurssimme ovat vajaakäytössä. Poliitiikan kannalta on hankalaa, pitääkö vielä elvyttää vai joko pitää kiristää. Sen verran skeptisesti kuitenkin suhtaudun ministerien väitteisiin, että oletan edelleen Suomen lamaantuneen ja pohdin keinoja laman voittamiseksi. Tätä lukiessa taloustilanne voi kuitenkin olla jo toinen kuin oli tätä kirjoitettaessa. Siksi päättäjien pitää varautua siirtymään elvyttävästä kiristävästä talouspolitiikkaan suhdanteen mukaan.

2.2 Työttömyys ei parane

Kokonaan työttöminä työnhakijoina oli joulukuussa 2017 tilastokeskuksen mukaan 227 000 henkeä (virhemarginaali 18 000). Se vastaa 8,4 % työttömyysastetta. Työttömien määrä on kasvanut 20 000 hengellä edellisestä vuodesta, mutta myös työllisten määrä on noussut 48 000 hengellä ja on 2 469 000 (88 % työ-

voimasta, 44 % koko väestöstä). Työttömäksi työnhakijaksi lasketaan työtä vailla oleva henkilö, joka on hakenut työpaikkaa, olipa sellaisia avoinna tai ei. Työlliseksi lasketaan henkilö, joka tekee yhdenkin tunnin palkkatyötä kuukauden aikana. Sitäkään ei tarvitse tehdä, jos on lomalla, perhevapaalla tai sairaana. Työvoiman ulkopuolella olevia oli 1 423 000 henkeä, joista 145 000 lasketaan piilotyöttömiksi. Työ- ja elinkeinotoimistoissa oli vuoden 2017 lopussa 296 000 työnhakijaksi tilastoitavaa, mikä on 63 000 vähemmän kuin edellisellä vuonna. Aktivointipalveluiden piirissä oli 115 000 henkilöä. (Tilastokeskus 2018)

Eurostatin mukaan työvoimaan kuuluva teki työtunteja viikossa keskimäärin 24,3 (n. 65 % kokoajatyöstä). Vertailun vuoksi Ruotsissa työtuntien keskimäärä oli 26,2 ja Saksassa 26,0, mutta euroalueella keskimäärin vain 23 ja Yhdysvalloissa Ruotsiakin enemmän (Kauhanen & Vihriälä 2016). Virallisen laskutavan mukainen työllisyysaste – eli työvoiman osuus koko työikäisestä väestöstä – on (vuonna 2016) 69 %, kun se on Saksassa ja Tanskassa noin 73 % ja Ruotsissa ja Norjassa lähes 75 %. Näissä maissa vallitseekin lähes täystyöllisyys. Suomen työllisyysaste oli suurimmillaan 80-luvun lopussa lähes 80 %, joskin siihen vaikuttaa laskutavasta riippuen myös suhdanteista riippumaton aikakaudelle tyypillinen osallistuminen tai osallistumattomuus viralliseen työelämään (OECD 2016). Virallisesti työllisyysaste lasketaan 15-74-vuotiaista – paremmin talouden tehokkuutta kuvaa 20-64-vuotiaiden työllisyysaste, joka liikkuu 80 % tuntumassa.

Työ- ja elinkeinoministeriön (2017) mukaan laaja työttömyys oli vuoden 2017 lopuilla 410 100 henkeä. Kokonaistyöttömyysaste sisältäen tekotyöllistetyt ja piilotyöttömät on siten noin 16 %. Suurin epävarmuus liittyy tilastoissa työvoiman ulkopuolella olevan väestön työhaluihin ja -kykyihin. Merkittävä osa työllisyyden näennäisestä kasvusta johtunee tilastollisten määritelmien muuttumisella: tilastoissa 1 tunti viikossa riittää ”työllistämään”. Työvoimatoimistoissa työnhakijoina on myös 156 000 työssä käyvää, joista osa lienee pätkä- ja osa-aikaisia. Hallitus pyrkiikin kaunistamaan tilastoja aktivoimalla työttömiä yhä enemmän merkityksettömiin silpputöihin. Tilastojen mukaan valtion työntekijöiden määrä on noussut vuodessa 14 000 hengellä, joka selittyy näennäistyöllistämällä.

Tilastokeskuksen mukaan tammikuussa 2018 osa-aikaisesti työskentelee 361 000 henkeä. (miehistä noin 20 % ja naisista noin 10 %). Suurin osa näistä

tekee osa-aikatyötä omasta halusta, mutta yli neljännes tahtoisi kokoaikatöihin. Alityöllistettyjä Suomessa on 140 000 henkeä. Nämä muodostavat noin 2 % lisäreservin henkilötyövuosiin.

Kaikki työkelpoiset työttömät ja alityöllistetyt mukaan lukien Suomessa lienee yli puolen miljoonan ihmisen (tai htv) työntekijäreservi. Jos töitä olisi, niin suurin osa saataisiin käyttöön sopivin motiivintekkeinoin – vain muutama kymmenen tuhatta työvoimaan laskettavaa ihmistä voitaneen luokitella toivottoimiin tapauksiin. Koko työvoimareservin hyödyntäminen lisäisi työnteon määrää jopa 20 %:lla ja kansantuotetta yli 10 %:lla. En hyväksy monien poliitikkojen ja taloustieteilijöiden luovutusmieliä, että työttömyyttä ei voitaisikaan poistaa, koska vastaan tulisi joku mystinen rakenteellisen työttömyyden raja. Vartiainen (2017, 80) jopa leimaa ”hellyttäväksi kaistapäiksi” ihmiset, jotka uskovat, että työttömät kaipaavat töihin. Kannattaisi kansanedustajienkin lukea vähän motivaatiopsykologiaa ja säätää lakeja sen pohjalta. Järkeä käyttämällä ja tietoa soveltamalla ei tarvitse nöyryyttää ihmisiä ”kovakouraisilla reformeilla” (vrt Vartiainen 2017, 80).

Suomessa maksetaan työttömyyskorvauksia yli 5 miljardia euroa vuodessa. Työttömyyden todelliset kustannukset ovat paljon maksettuja työttömyyskorvauksia suuremmat, koska työttömät saavat muutakin sosiaalitukea ja kuormittavat terveydenhoitosektoria, poliisia sekä oikeuslaitosta paljon enemmän kuin työtä tekevät. Jossain tutkimuksessa työttömien nuorten rikollisuus oli kaksinkertainen työllistettyihin verrattuna (hävitin viitteen – auttakaa minua). Junatkaan eivät enää kulje aikataulussaan, kun aina joku hyppää kiskoille. Työttömyyden inhimilliset kustannukset hirvittävät.

Kauhasen ja Vihriälän (2016) arvion mukaan työttömyyden lasku yhdellä prosenttiyksiköllä vaikuttaisi julkisen sektorin taseeseen suoraan puolen miljardin verran, epäsuoraan vielä puolet enemmän. Täystyöllisyys tuottaisi jopa 10 miljardin lisän julkisen talouden taseeseen. Kaikkien työhaluisten työttömien työllistäminen minimipalkalla julkiselle sektorille maksaisi nettomääräisesti selvästi alle 5 miljardia vuodessa, mikä tuottaisi pidemmän päälle paljon suuremmat säästöt. Hieman suuremmalla panostuksella saisi luultavasti enemmän tulosta.

Stagnaatiosta huolimatta Suomen työmarkkinat toimivat varsin dynaamisesti. Malirannan (2014) mukaan uusia työpaikkoja syntyi vuodessa suunnilleen 5

% kaikkiin työpaikkoihin nähden, mutta samalla vanhoja työpaikkoja katosi 12 % vuosivauhdilla. Maunu ja Räisänen (2016) arvioivat, että vuoden 2015 aikana syntyi 216 000 uutta työpaikkaa, mutta samalla katosi 226 000 vanhaa työpaikkaa. Suurin osa uusista työpaikoista on määräaikaista – ilmeisesti varsin suuri osa dynamiikasta selittyy joidenkin alojen kausi- ja projektiluonteisuudella. Lisäksi työvoiman liikkuvuus ja vaihtuvuus johti yli 250 000 vanhan työpaikan uudelleen-täyttöön, minkä tarkkaa määrää on vaikea arvioida, koska osa näistä täytetään sisäisesti tai muuten hiljaisesti. Eniten työpaikkoja on syntynyt sosiaali- ja terveyssektorille, niin julkisella kuin yksityisellä sektorilla. Teollisuudesta katosi kriisin aikana neljännes työpaikoista, mutta nyttemmin sinne on alkanut syntymään uusiakin työpaikkoja (Maliranta 2014).

Sinänsä täystyöllisyyden vallitessakin esiintyisi jonkin verran työttömyyttä sekä työvoimapulaa, lähinnä työllistämiskitkan vuoksi. Lehtien palstoilla eräät yritykset valittavat ”huutavasta” työvoimapulasta, lähinnä eräiden niche-tekno-logioiden kehittämisessä. Tässä lienee kyse muutamasta kymmenestä erityis-osaamista vaativasta tilapäisestä tehtävästä projektien loppuun saattamiseksi, loput työvoimapulasta selittyvät työnantajien⁴ osaamispulasta rekrytoinnin-, johtamisen ja henkilöstökehityksen alueilla.

Täyttämättömiä työpaikkoja ei kuitenkaan tilastoida, kuten työttömiä, joten työvoimapulalle ei ole saatavilla vastaavaa indikaattoria. Työvoimatoimiston tilastoimat avoimet työpaikat tarkoittavat vain sinne jätettyjä työpaikkailmoituksia – joista suurin osa on provisiopalkattuja puhelinmyyjiä ja muita epätöitä, joten se ei juurikaan kerro todellisesta työvoiman tarpeesta saatikka hakijoiden puutteesta johtuvasta täyttämättömistä työpaikasta. Monet yritykset eivät myöskään ilmoita avoimesta työpaikasta työvoimatoimistoon – ja toiset jättävät vilpillisiä työpaikka-ilmoituksia markkinointisyistä tai kalastellakseen tietoja. Mahdollinen kasvu avointen työpaikkojen määrässä voi selittyä pikemmin määräaikaisten työpaikkojen osuuden nousulla (→ 15 %, Tilastokeskus 2018)) taikka muun dynamiikan kasvulla kuin työpaikkojen lisääntymisellä. Suomessa ei siten esiinny juurikaan ”kohtaanto-ongelmaa”, eikä työttömyyttä juurikaan vähennetä lisäämällä kannusteita työn vastaanottoon, vaikka jotkut talousviisaatkin (Holm-

4 Työnostaja voisi olla täsmällisempi termi, koska eivät yritykset ”anna” työtä vaan palkkaa työntekijän antamaa työsuoritusta vastaan. Työläinen tarjoaa työtä, ”työnantaja” sitä kysyy. Työmarkkinateoriassa voidaan käyttää nimityksiä työntarjoaja ja työnkysyjä, etenkin haku- ja neuvotteluvaiheessa. Käytän kuitenkin vakiintuneita termejä, etten turhaan sekoita.

ström, Korkman & Vihriälä 2016, Uusitalo et al 2017) siten virheellisesti kuvittelevat ja ilmeisesti Sipilän hallitus sellaista yrittää, kun ei muutakaan voi. Ainakin valtiovarainministerimme on perusteellisesti pihalla työmarkkinatilanteesta (Orpo 2017).

Niin työttömyys- kuin työllisyysaste kertovat talouden tilasta, mutta hieman eri tavoin. Monet taloustieteilijätkin (Uusitalo et al 2017) käsittelevät mielellään työllisyysastetta, koska kansantuote riippuu siitä melko suoraan. Minä pidän kuitenkin tahdonvastaista työttömyysastetta parempana kriteerinä talouspolitiikan onnistumiselle. Se kohdistuu selkeämmän ihmisten tilanteeseen ja toiveisiin, siinä missä työllisyysaste kohtelee ihmisiä välineellisemmin. Kukaan kansalainen ei kuitenkaan voi olla valtiolle pelkästään väline, vaan jokaisen tulee olla päämäärä itsessään.

2.3 Kestävyydsvaje ja velkaantuminen

Taluskriisin seurauksena julkisen sektorin osuus kansantaloudesta on noussut merkittävästi. Tämä johtuu kuitenkin enemmän yksityisen sektorin supistumisesta kilpailukyvyttömyyden vuoksi kuin julkisen sektorin paisumisesta saati sen tarkoituksellisesta paisuttamisesta elvytyksen nimissä. Julkisen sektorin suhteellisen koon arvo riippuu kovasti laskutavasta: Suomen julkisen sektorin netto-osuus suhteessa bruttokansantuotteeseen on 48 %, kun vertailukelpoinen arvo esimerkiksi Yhdysvalloissa on 43 %, Ruotsissa 47%, Ranskassa 52 % ja Kreikassa 50 % (ks. esim. Uusitalo, Puhakka, Laakso, Kotakorpi, Andersen & Matikka 2016). Pitemmän päälle julkinen sektori ei kuitenkaan voi pysyä kestävämmällä tasolla, mikä sellainen liekään.

Suomen julkinen sektori itsessään ei ole vajonnut suureen kriisiin. Suomen julkishallinto toimii tehokkaasti kansainvälisesti vertailtuna, eräiden väitteiden (Palkansaajien tutkimuslaitos 2015) mukaan jopa maailman tehokkaimmin. Silti se voisi toimia tehokkaammin.

Kestävyyssvaje eli ennustettujen menojen⁵ ja tulojen ero johtuu erityisesti eläkekustannusten noususta eläkkeensaajien määrän kasvaessa. Rahamääräiset sosiaalikulut (viimeksi 39 G€, nyt varmaan jo yli 40 G€) ylittävät reilusti julkisen sektorin palkkakulut (bruttona 23 G€ ilman sivukuluja). Mitään helppoja säästöjä ei kuitenkaan ole saatavilla – julkiselta sektorilta on ajat sitten otettu pois kaikki löysät, mistä kohtuudella saa, ja matalasuhdanteen aikana toteutetut leikkaukset ja säästötoimet vain lisäävät ongelmia. Uudet säästöt vaativat perusteellisempaa analyysiä yksityiskohtaisista prosesseista sekä innovatiivisia ratkaisuja.

Valtio paikkaa budjettiaan velaksi. Velka mahdollistaa muuttuvien suhdanteiden tasaamisen. Valtiot saavat velkaa edullisesti, koska niiden takaisinmaksukykyyn luotetaan. Kohtuullinen velka itsessään ei haittaa kansantaloutta – toimiva yksityistalous jopa vaatii valtion velkaa käyttöaineekseen, joten bruttovelaton valtio ei edes toimisi.

Halpa velka voi kuitenkin vietellä löysään budjettikuriin. Korkea velkaantuminen vie rahallisesti epäsuverenilta valtiontaloudelta liikkumavaraa. Se ei tuota ongelmia vahvan talouskasvun aikaan: jos talous kasvaa velkaantumisvauhtia nopeammin, niin velka vähän kuin itsestään laimenee. Heikko talouskasvu tai talouden taantuma sen sijaan vievät velanmaksuvoimaa. Euroaikainen eurovaluutassa otettu valtionvelka vastaa ulkomaan valuutassa otettua velkaa, jota valtio ei voi maksaa rahaa painamalla.

Valtiolla on velkaa valtiokonttorin www-sivun mukaan 106,6 miljardia (1/2018), vaikka yksityisen ylläpitämä velkakello.fi tikittää jo 108,7 miljardia (15.2.2018). Velan suhde bruttokansantuotteeseen on edelleen yksi Euroopan pienimmistä, vuoden 2017 lopussa 47,1 %. Toisaalta valtion velasta lähes 90 % on ulkomaista, mikä voi huolestuttaa enemmän. Esimerkiksi maailman velkaantuneimman valtion, Japanin jättiläismäinen valtionvelka (230 % suhteessa bkt:hen) on pääosin (95 %) kotimaista, mikä on osaltaan maan epävirallinen tapa selvittää tulevista valtaisista eläkevastuista. Japanin valtionvelan kasvu ei ole nostanut korkoja juuri lainkaan.

5 Julkisen sektorin sulautetut kokonaismenot ovat reilut 110 miljardia euroa, mistä rahamääräiset sosiaalikulut 40 miljardia, muu sosiaali- ja terveydenhoito 30 miljardia, opetus- ja kulttuuritoimi 20 miljardia, kunnallistekniikka 5 miljardia, yövartijavaltio 6 miljardia, EUMaksut 2 miljardia, maataloustuki 1 miljardi, muu maataloustoimi ja elintarvikehuolto 1 miljardi, muu elinkeinojen edistäminen 3 miljardia, valtakunnalliset liikenneväylät 2 miljardia, korkokulut 2 miljardia ja muu hallinto muutama miljardi.

Julkisyhteisöjen EDP-velka eli nimellishintainen sulautettu bruttovelka oli vuoden 2017 kolmannen neljänneksen lopussa Tilastokeskuksen mukaan 134,2 miljardia euroa. Siitä on siis poistettu julkisyhteisöjen keskinäiset velat ja saatavat. (Julkisyhteisöjen kokonaismenot ovat noin 110 miljardia euroa vuodessa.)

Suomen valtiolla on myös saamisia ja omaisuutta. Maaliskuussa 2018 valtioneuvoston kanslian www-sivujen mukaan valtion kaikkien pörssiosakkeiden pörssi-arvo olisi 24 miljardia euroa. (Noteeraamattomien yhtiöiden tase-arvo vuonna 2014 oli yhteensä 6 G€, tämän päivän arvoa en ole löytänyt, mutta lienee sitä suurempi). Vuoden 2016 valtion tilinpäätöksen (Valtiokonttori 2017) mukaan valtiolla on vaihto- ja rahoitusomaisuutta 11 G€ (likviditeetin arvo vaihtelee rajusti muun muassa velkojen aikataulujen mukaan). Rakennusten ja muun käyttöomaisuuden tase-arvoksi on määritelty 20,8 G€. Kaiken kaikkiaan valtiolla on taseen mukaan vastaavaa 56,7 G€ kirjanpitoarvosta. (Eri omaisuuserien myynti- tai jälleenhankinta-arvo voi kuitenkin poiketa paljon kirjanpitoarvoista.) Toisaalta valtiolla on velkavastuuseen rinnastuvia takuita ja vakuuksia lähes 45 miljardin edestä (Helsingin Sanomat 3.9.2016).

Kaikkien Suomen julkisyhteisöjen kokonaistase nousee kuitenkin positiiviseksi eläkerahastojen valtaisan varallisuuden ansiosta (lähes 200 miljardia)⁶. Julkisyhteisöjen nettorahoitustase (ilman kiinteää omaisuutta) oli 130 miljardia euroa plussan puolella vuoden 2017 kolmannella vuosineljänneksellä (Tilastokeskus 2017). Vaikka eläkerahastoja sen enempää kuin merkittävää osaa julkisyhteisöjen kiinteästä omaisuudesta ei käytännössä voidakaan realisoida valtion velan maksamiseksi, ne omalla olemassaolollaan vähentävät valtion tulevia menoja ja siten lisäävät tulevia verotusmahdollisuuksia. Siten kansainvälisissä vertailuissa ne voidaan perustellusti laskea osaksi julkisen sektorin varallisuutta. Siksi Suomella ei ole mitään hätää velan suhteen ja korot pysyvät matalalla vielä pitkään, kunhan omaa taloutta ei itse sössitä.

Julkisen sektorin nettotaseen mukaan Suomen julkinen sektori on Uusitalon (2015) raportoiman tilaston mukaan maailman seitsemänneksi varakkain. IMF:n tietokannan mukaan edellä ovat vain öljymaat Norja, Yhdistyneet Arabie-

⁶ Velkakelloa kritisoiva ”saatavakello” <http://ketoharju.info/saatavakello/> näyttää julkisen sektorin velaksi 195 G€ ja saataviksi 322 G€ (16.2.2018), mutta ilmeisen vanhentunein tiedoin ja epätarkoin skriptein. Kumpikin ovat ideologisesti värittyneitä, hyvin vastakkaisiin suuntiin.

miraatit, Qatar, Libya, Saudi-Arabia ja Oman – perässä kahdeksantena tulee Ruotsi, jo selvästi Suomelle jääneenä. Näiden lisäksi vain Kazakstan, Algeria ja Chile ovat selvästi positiivisia. Iran ja Viro ovat aika lailla nolllilla. Kaikki muut valtiot ovat nettovelkaantuneita, Sveitsikin parilla kymmenellä miljardilla eurolla ja Saksa tuplasti enemmän. Lukuihin tulee toki suhtautua tietyin varauksin, koska eri valtioissa ja eri kulttuureissa eläkevastuihin varaudutaan hyvin eri tavoin, myös yksityisesti, mutta kyseinen tilasto perustuu niin vertailukelpoisiin tietoihin kuin on mahdollista saada, eri valtioiden erilaiset tilastointitavat huomioon ottaen. Läheskään kaikista valtioista ei kuitenkaan ole saatu vertailukelpoista dataa, esimerkiksi Kiinasta. Kiinan valtaisten ylijäämien sijoitus ulkomaille on osaltaan johtanut kuplakeinotteluun.

Uusitalo ja kumppanit (2017) pitävät valtion nettovelkaa jopa haitallisena. Matalan koron aikana myös pääoman tuotto jää alhaiseksi. Vaikka osinkotulot eivät suoraan riipu valtion lainojen korkotasosta, näiden välillä vallitsee vahvoja korrelaatioita. Saamisiin liittyy myös riskejä. Siten turvallisinta olisi pyrkiä mahdollisimman neutraaliin taseeseen.

Joskus tulevat eläkevastuut lasketaan valtion vastattaviin todellisten velkojen rinnalle (esim. Uusitalo et al 2018). Jostain syystä nämä tekijät unohtavat tulevat työttömyysmenot, muut sosiaalimenot ja ylipäätänsä kaikki pakolliset budjettimenot vastattavista, vaikka johdonmukaisuuden vuoksi niin pitäisi. En minä toki vaadi sellaista tekemään, kunhan haluan osoittaa ajattelun epäjohdonmukaisuuden.

Eläkerahastot ja -vakuutukset itsessään vain varaavat nykyisille ja tuleville eläkeläisille heikon juridisen ja psykologisen oikeuden eläketuloon. Reaali-taloudessa eläkeläiset elätetään aina työkäisten reaalityöllä eikä rahalla, eikä rahamääräinen varautuminen vaikuta kuin psykologian kautta. Toki kaikki raha ja velka ovat vain yleisiä uskomuksia tulevista sitoumuksista.

Suomen koko kansantalouden (julkinen ja yksityinen sektori) ulkomainen nettovarallisuusasema oli vain 6,9 miljardia euroa negatiivinen vuoden 2017 kolmannen neljänneksen lopussa (Tilastokeskus 2017). Suomella oli brutto-saamisia ulkomailta 627,1 miljardia euroa ja bruttovelkoja ulkomaille 634,0 miljardia euroa. Yksityisten nettovelkaantumisen osin säästämisen vähentymisen kautta lisää kansakunnan velkaantumista (Suomen Pankki 2016), mutta toki

samalla kasvattaa kansantuotetta. Ulkomaisiin saamisiin liittyy aina riskejä, toivottavasti ei kuitenkaan systeemistä vaaraa, kuten oli Saksalla vielä kymmenisen vuotta sitten (ks. Herrmann 2015). Kansantalouden nettovelka tai tase kuvaa kansakunnan kestävyyttä paljon tarkemmin kuin valtion tai julkisen sektorin tase saati bruttovelka eikä siinä näy huolen häivää.

2.4 *Lähihistoriaa: Maailman talouskriisin alku ja juuri*

Nykyinen talouskriisi alkoi noin vuonna 2007 Yhdysvalloista pankki-kuplan puhjettua ja levisi sitten Eurooppaan. Euroopassa se ilmeni aluksi pankki-kriisinä sekä 2010 alkaen eurokriisinä. Useimmille lama tuli yllätyksenä. Maailmanlaajuinen lama kuitenkin ohjelmoitiin maailman talousjärjestelmään kummallakin puolen Atlanttia jo paljon aiemmin ja siitä varoiteltiinkin ihan tarpeeksi (Rajan, Schiller, Krugman, Roubini), joskaan mikään yleisessä käytössä oleva teoria ei sen syntyä kovin täsmällisesti ennustanut (Krugman 2010). Erilaisia kuplia ja niistä aiheutuneita kriisejä on maailmalla esiintynyt satoja vuosia. Nämä seuraavat hämmästyttävän samanlaisia kehityskulkuja (Reinhart & Rogoff 2009), vaikka jokainen kriisi on omanlaatuisensa ja viimeiseen lamaan liittyy varsin uusia piirteitä.

Kansainvälisen talous-, pankki- ja rahakriisin ja laman syitä on analysoitu perusteellisesti (Krugman 2009, 2012, Rajan 2010, Quiggin 2014, Seppänen 2012, Roubini & Mihm 2010, Stiglitz 2010, 2012, 2016, Herrman 2015, Korkman 2015, Reinhart & Rogoff 2009, Hetemäki 2015, Harakka 2013, Rehn 2015, Baldwin at al 2015, King 2016, Galbraith 2016, Varoufakis 2016). Tärkeimmiksi syiksi on nostettu

- Erityisesti Yhdysvaltoja, mutta myös Eurooppaa ja Suomeakin vaivannut vastuuhaje (moraalikato) sekä sen tuottama luottoekspansio, pankki-sektorin vakuusvaje, epämääräisiin johdannaisiin piilotettu kollektiivinen riski ja niistä seuraava kuplatalous, joka sitten väistämättä romahti.
- Erityisesti Saksan talouden keinotekoisien alhainen palkkataso, krooninen ylijäämä ja ylijäämän holtiton sijoitus ulkomaille epämääräisiin finanssi-olioihin. Myös muut ylijäämämaat kuten Kiina sijoittivat holtittomasti.

- Euroalueen rakenteellinen kyvyttömyys kohdata epäsymmetrisiä sisäisiä ja ulkoisia sokkeja, mikä oli tietoisesti muttei tarkoituksellisesti rakennettu Euroopan valuuttaunioniin, joka muutenkin rakennettiin hutiloiden ilman selkeätä päätöksentekojärjestelmää ja jäsenten keskinäistä kontrollia.
- Euroopassa markkinoiden usko no bailout -säännön kestämyyteen, mitä ruokkivat poliittiset puheet ja EKP:n tapa jakaa lainoja heikoille pankeille samoin ehdoin kuin vahvoille.
- Kansantalouksien kyvyttömyys joustaa taloudessa myös alaspäin – erityisesti työmarkkinoilla ja eräiden euromaiden työmarkkinoiden epäsymmetrinen herkkyys palkkatason nousulle.
- Lähinnä Kreikan ja osin muiden Välimeren maiden holtiton julkinen talous, korruptio ja tehoton verotus sekä talouskriisin epäonnistunut paikkaaminen, siitä seurannut paniikki ja harhakäsitysten leviäminen. (Espanjan kupla johtui yksityisistä kiinteistömarkkinoista eikä valtion velanotosta, vaikka sekin oli turhan suurta ja Italia on elänyt kroonista kriisiä, joka muuttui akuutiksi turhan paniikin vuoksi.)
- Lähes kaikkien maailman valtioiden, Euroopan Unionin, YK:n sekä kaikkien muiden valtioiden välisten liittojen ja järjestöjen kyvyttömyys tai haluttomuus sopia yhteistyöstä kansainvälisen veronkierron ja verokilpailun estämiseksi, mikä on vienyt valtioilta merkittäviä mahdollisuuksia kerätä veroja.
- Perusteeton pelko inflaatiota ja velkaantumista kohtaan, erityisesti Saksassa.
- Euroopan vahvojen maiden haluttomuus luopua todellisen tai näennäisen etuoikeutetusta asemastaan ja heikkojen maiden kyvyttömyys tunnustaa tosiasioita – ja erityisesti Euroopan Unionin kyvyttömyys sopia yhtään mistään järkevästi.
- Eurooppalaisten ja amerikkalaisten poliitikkojen ja keskuspankin virkamiesten kyvyttömyys hoitaa lamaa ja käsittämätön halu kiihdyttää lamaa täysin väärin ajoitetuilla, vääräsuuruusilla ja huonosti kohdennetuilla julkisen sektorin kiristys-, kuritus- ja säästötoimilla sekä katastrofaalisen deflatorisella rahapolitiikalla.

Taloustieteilijät saattavat kiistellä monista yksityiskohdista, kuten syiden keskinäisestä painotuksesta, mutta kukaan ei kiistä vastuuhajeen merkitystä. Lamasta voidaan syyttää petollisia pankkiireja, kelvottomia yritysjohtajia, saksalaista yläluokkaa ja ahneita ammattiyhdistyksiä – eikä edes aivan perusteettomasti – mutta juurisyyt ovat talouden rakenteissa. Jos talouteen jätetään tilaa vastuuhajeelle, takuuvarmasti sitä tilaa käytetään.

Jälkiviisastelussa tulee kuitenkin muistaa, että monet kriisinaikaiset virhearviot tehtiin valtaisassa paineessa ja suuressa epävarmuudessa. Joillain päätöksillä kenties varauduttiin toisenlaiseen, kenties paljon pahempaan kehitykseen, mitä ei sitten tapahtunutkaan (ks Vartia 2010).

Vuoden 2008 kriisin laukaisi siis Yhdysvaltain pankkisektorin kuplan puhkeaminen. Pankit itsessään ovat hyvin haavoittuvia irrationaalisille paniikki-reaktioille, koska niillä ei koskaan ole riittävästi käteisvaroja, jotta kaikki tallettajat voisivat saada yhtä aikaa rahansa seteleinä pois. Perätonkin huhu voi laukaista paniikin, joka tuhoaa pankin. Paniikkireaktioiden torjumiseksi valtiot yleensä antavat kansalaisten talletuksille talletussuojan. Naiivisti toteutettu suoja voi kuitenkin johtaa vastuuhajeeseen (moraalikatoon), mistä Yhdysvaltain subprime-kriisi tarjosi oppikirjaesimerkin (Krugman 2009, 2012; Roubini & Mihm 2010). Ilman Yhdysvaltain häiriöitäkin Euroopan kriisi olisi todennäköisesti lauennut, kenties myöhemmin ja kovemmin, koska rahaliitto oli rakennettu heppoiselle pohjalle (Stiglitz 2014).

Sama pätee valtioihinkin. Eurokriisi alkoi, kun sijoittajat menettivät luottamuksensa valtioiden – lähinnä Kreikan – kykyyn maksaa erääntyvät lainansa ja halusivat yhtä aikaa turvata saatavansa ennen muita. Kreikalta loppui käteinen, mitä piti paniikissa ratkaista. Paniikissa toiset maat antoivat tai takasivat lainoja Kreikalle ja Euroopan keskuspankkikin venytti valtuuksiaan. Näin ei todellakaan oltu suunniteltu etukäteen. Hallitukset halusivat kuitenkin ensi sijassa pelastaa haavoittuneen pankkisektorin: Eurooppa on huomattavasti Amerikkaa riippuvaisempi pankeista. Euroopassa velkoja on suhteessa tuotantoon yli kolme kertaa niin paljon kuin Yhdysvalloissa, joiden rahoitusmarkkinat pyörivät enemmän pörssien kautta (Korkman 2013). Vaihtoehtoisen skenaarion seurauksia ei voi kuin arvailla, mutta pankkisektorin sortuminen olisi saattanut johtaa järjestyttäviin seurauksiin. Kriisinhoitoon liittynyt täysin älytön talouskuritus kuitenkin vain kiihdytti kriisiä

entisestään ja aiheutti täysin turhaa inhimillistä kärsimystä, joka olisi ollut vältettävissä vastuullisella politiikalla (Stiglitz 2016). Kreikkaa lukuun ottamatta yhdenkään euromaan julkinen talous ei ollut ennen kriisiä ylivelkaantunut tai kriisiytynyt, mitä nyt politiikka oli enemmän tai vähemmän korruptoitunut, eikä yhdenkään valtion velka kasvanut merkittävästi laman alla (Haaparanta 2015).

Olisi kuitenkin naiivia jättää eurokriisin syy kreikkalaisille. Kriisi ajettiin sisään jo aiemmin toimimattoman yhteisvaluutan ja jäsenvaltioiden epätasapainoisten talouksien kautta. Yksi jäsenmaa – tässä tapauksessa Saksa – ei pysty pitämään ylijäämää ilman toisten alijäämää, mitä saksalaiset eivät suostuneet ymmärtämään vaan pahensivat vaan tilannetta lisää kriisin alettua. (Stiglitz 2016, Galbraith 2016)

Yhteisen valtiollisen talletussuojan puute heikentääkin euron uskottavuutta. Monet – erityisesti amerikkalaiset – ovat vaatineet sellaisen luomista, mutta vahvojen Euroopan maiden kansalaiset eivät hyväksy, että heidän pitäisi taata huonommin asiansa hoitaneiden valtioiden virheitä.

Sinänsä finanssisektorin häiriöillä ja pörssikurssien heilahteluilla ei pitäisi olla suurta merkitystä reaaliotaloudelle. Pörssiromahduksessa ei suoraan menetetä ihmishenkiä eikä niissä katoa reaaliomaisuutta kuten tulipaloissa. Finanssikriisi saattaa jopa tervehdyttää ja oikeudenmukaistaa taloutta tasaamalla omaisuuden jakautumista. Toteutuneilla ja odotetuilla finanssikriiseillä on kuitenkin vaikutuksia ihmisten käyttäytymiseen ja onnellisuuteen.

2.5 Suomen sammakkolama

Suomi näytti aluksi selviävän helpolla maailman talousmyllerryksestä, muun muassa vahvan pankkijärjestelmän ansiosta. Tämä ilmeisen väärä tilanne-arvio ruokki väärää ylpeyttä ja katteetonta uskoa: huhtikuussa 2010 taloustieteilijät pohtivat jo, mitä tehdään kriisin jälkeen (Rouvinen & Ylä-Anttila 2010). Muun muassa Suni (2010) arvioi kriisin olevan jo ohi ja Suomen pääsevän lievään kasvu-uraan. Syistäkin oltiin pihalla: Alho ja Kiander (2010) julistivat, että ”*työmarkkinat eivät ole millään muotoa syntyneen talouskriisin taustalla*” ja Rouvinen ja Ylä-Anttila (2010) kiistivät Suomen virheet kokonaan: ”*Suomella ei ollut osaa*

eikä arpa...”. Vielä 2012 Olli Rehn uskoi kriisin olevan voitettu ja Suomen selvinneen siitä.

Yleisen päättämättömyyden, hitaan kriisitietoisuuden ja väärän politiikan seurauksena Suomeen kuitenkin tuli vähitellen jatkuvasti syvenevä lama. Toisin kuin 1990-luvun romahdus, joka tuli lähes kertarysäyksellä, tämä lama tuli hitaasti hivuttaen, hiljaa kiihtyen, totuttaen kansan huonoihin uutisiin, laukaisematta suurta kriisitietoutta kansassa ja päättäjissä. Tätä voitaisiinkin kutsua sammakkolamaksi. Poliitikotkin ruokkivat käsityksiä fantastisesta menestyksestä: Eurooppa sortuu, mutta Suomi senkun porskuttaa.

Lamaa ruokkivat aiemmin kehittyneet talousrakenteet. Oikeastaan Suomen kilpailukyky alkoi heiketä jo vuonna 2002 (Maliranta 2014). Tuolloin eurosta tuli käteisvaluutta, maata johtivat Halonen, Lipponen ja Niinistö, Nokia jylläsi matkapuhelinmarkkinoilla ja hallitsi julkista innovaatiojärjestelmääkin. Paperi kävi kaupaksi, mutta huhut tiesivät kertoa metsäteollisuuden vähentäneen kehitysmenojaan.

Hallituksen asettama talouspoliittinen arviointineuvosto antaa valaisevia tilastoja ja käyriä talouden kehittymisestä (Uusitalo, Puhakka, Laakso, Kotakorpi, Andersen & Matikka 2016). Tilastojen mukaan Suomen reaaliyksikköpalkat kohosivat vuoden 2008 jälkeen lähes 25 %, pitkälti tuottavuuden laskun vuoksi – sitä ennen palkat seurasivat tuottavuutta varsin tarkasti (OECD 2016). Palkan korotuskierrettä johtivat lakkoilevat sairaanhoitajat vahvalla poliittisella tuella: jotkut (demaritaustaiset) asiantuntijat jopa syyttävät Kokoomuksen Sari Sairaanhoidaja -kampanjaa koko lamasta (ainakin Sailas). Suurin osa tuotannon ja tuottavuuden laskusta johtuu silti elektroniikkateollisuuden romahduksesta. Vain kemiallinen teollisuus on kasvattanut viennin arvoa vuoden 2008 jälkeen, mutta yllättäen metsäsektorin osuus Suomen viennistä kasvoi samana aikana.

Väärän politiikan taustalla vaikuttavat oikeiston ja vasemmiston stereotyyppiset tavoitteet: vasemmisto haluaa korottaa työläisten (ammattiyhdistysten jäsenten) etuja yli kestävyystason eikä suostu tinkimään ”saavutetuista eduista”, kun taas oikeisto haluaa ideologisista syistä purkaa julkista sektoria ja leikata julkisia menoja jopa laman aikana ja sen varjolla. Molemmat näistä vain kiihdyttävät lamaa. Wren-Lewis (2016) arvioi, että lykkäämällä leikkauksia euroalueen talous olisi kasvanut 4 %, tosin erottamatta Suomen osuutta, mutta melkein

koko euroalue noudatti samaa typerää leikkauspolitiikkaa osin eurosääntöjen johdattamana. Oikealla politiikalla emme olisi ikinä lamaan vaipuneet, oikealla politiikalla olisimme päässeet siitä ylös aikoja sitten ja oikealla politiikalla pääsemme siitä ylös nopeasti.

Malirannan (2014) mukaan Suomen kustannuskilpailukyvyn katoaminen johtui puoliksi innovoinnin vähenemisen aiheuttaman tuottavuuden kasvun hidastumisesta ja puoliksi työvoimakustannusten suhteellisesta noususta. Vuoden 2007 jälkeen Suomen kilpailukyky on heikentynyt 10-20 % kilpailijamaihin nähden. Erityisesti teollisuuden kate (ylijäämä per tuotto) putosi 12 %:sta 6 %:iin, ja työvoima väheni neljänneksellä.

Lehmus ja Vihriälä (2016) arvioivat, että kaksi kolmasosaa työpaikkojen menetyksestä olisi ollut vältettävissä palkkojen jäädytyksellä vuoden 2010 tasolle ja Saksan mukaisella negatiivisella palkkaliikumalla. Ongelmat ovat rakenteellisia ja niiden ratkaisu vaatii rakennemuutoksia. Vuoden 2010 valinta hieman ihmetyttää: Suomen pahin palkankorotusvuosi oli 2009, jolloin palkat nousivat 5 % samalla, kun jakovara laski 8 % (Sauramo 2016). Sauramo (2015) myös yrittää puhua kilpailukykyvajeen kokonaan pois, mutta työttömyystilastot osoittavat lahjomattomasti Suomen kyvyttömyyttä. Syy ei sellaisenaan kerro, kuinka tilanne korjataan. Usein ongelman ratkaisuun tarvitaan eri keinoja kuin sen aiheuttamiseen. Se ei onnistu helposti, koska OECD:n (2014) mukaan Suomen työmarkkinat ovat kehittyneiden maiden jäykimpiä.

Kilponen (2016) tarkastelee reaalista valuuttakurssia eli kotimaisten ja ulkomaisten hintojen kauppapainotettua suhdetta. Se määrittää hintakilpailukykyä suhteessa muihin kansantalouksiin. Suomen reaalin valuuttakurssi vahvistui (eli kilpailukyky heikkeni) 18 % vuodesta 2000 vuoteen 2015. Samalla viennin osuus bruttokansantuotteesta laski 41 %:sta 37 %:iin ja yksityisen ja julkisen kulutuksen BKT-osuus nousi 70 %:sta 80 %:iin, mikä ilmeisesti kertoo investointien heikkenemisestä.

Innovoinnin katoaminen vaatii selityksiä. En ole kuitenkaan nähnyt siitä kovin akateemisia pohdintoja. Pysähtyneisyyden henki on kuitenkin leijunut käsin kosketeltavana yliopistojen ja yritysten käytävillä ja kaupunkien kaduilla jatkuvasti sakenevasti koko 2000-luvun (k.s myös Vapaavuori 2016). Minä hypotetisoisin, että se jotenkin liittyy suomalaiseen häpeän kulttuuriin, jossa ei

suvaita epäonnistumisia. Jätän sen pohtimisen tältä erää ja palaan asiaan myöhemmin. Ehkä Suomi ei vaan pystynyt muuntautumaan innovoinnin perässä-hiihtäjistä edelläkävijäksi. Joka Suomen tapauksessa julkiset panostukset tutkimukseen ja kehitykseen laskivat reaalityyppisesti 14 % vuodesta 2010 vuoteen 2014, samalla kun muut pohjoismaat lisäsivät omaa panostustaan (OECD 2016).

Suomalaiseen taloussuhdanteisiin liittyvät vastaavat sosiologiset suhdanteet: kateuskausi, synnintunnonkausi, epätoivonkausi ja hillittömyyskausi.

2.6 Euron synty ja taakka

Euroopan yhteisvaluutta euro ei toimi. Yhteisvaluutan ideassa itsessään ei ole mitään kovin suurta vikaa. Se helpottaa kansalaisten elämää merkittävästi ja vähentää kansainvälisen kaupan kustannuksia ja riskejä. Se jopa vähentää sodan uhkaa, kun kansakunnat riippuvat toisistaan niin paljon, että sodan hinta kasvaa mahdottomaksi (vrt. Kant 1795).

Euron toteutus jäi kuitenkin kesken poliittisten kompromissien, yleisen päättämättömyyden ja turhan tunaroinnin vuoksi (Stiglitz 2016). Usein käytetään termiä ”valuvika” (esim. Rehn 2012, Koskenkylä 2016), mikä on virheellistä, koska kyseessä ei ollut satunnainen ennalta arvaamaton valmistusvirhe vaan selkeä suunnitteluvirhe, tai pikemmin kokoelma laiminlyöntejä ja virheitä, jotka olisi pitänyt havaita etukäteen (ks esim Stiglitz 2014). Enimmät virheet olisivat olleet vielä korjattavissa jälkeenkäteen ja olisivat vieläkin. Joissain tapauksissa ei voitane edes puhua erehtymisestä vaan tarkoituksellisesta pyrkimyksestä tietyn talouspolitiikan harjoittamiseksi, vaikka se sitten osoittautui taloudelliseksi sabotaasiksi (Galbraith 2016). Jotkut perustajista uskoivat naivisti, että jäsenmaat muuttuvat eurokelpoiseksi jäsenyyden myötä (Rehn 2012).

Rahaliitto järjestettiin täysin väärille periaatteille epäkelvon teorian ja jäärapäisen ideologisen innon pohjalta. Alun perin yhteisvaluutta oli nimenomaisesti Ranskan hanke ranskalaisperäisin säädöksin ja Saksa pakotettiin mukaan Saksan yhdentymisen hyväksymiseksi (Oksanen 2017). Sittemmin Saksa sai osin kasvojensa pelastamiseksi, osin liittoutuneiden vuonna 1949 saneleman perustuslain vaatimusten täyttämiseksi läpi kasvu- ja vakaussopimuksena tunnetun

säädöksen talouskurille. Ilmeisenä tarkoituksena oli pakottaa valtiot toimimaan annetun saksalaisperäisen ordoliberalisen (ordo ← Ordnung = järjestys) teorian pohjalta eikä sopeuttaa teoriaa valtioiden todelliseen toimintaan (Sinn 2014 esittää ordoliberalismin puolustuspuheen). Suuri julkinen sektori nähtiin mörkönä, jota piti vastustaa ylikansallisin keinoin (esim. Stiglitz 2016). Nämä periaatteet eivät sallineet rahaliiton toimielinten puuttua kasvaviin kupliin ja epätasapainoisiin talouksiin ennen kriisiä eivätkä reagoida syntyvään kriisiin ajoissa, koska niiden mukaan markkinat korjaavat itse itsensä. Markkinat pystyvät kuitenkin vakautumaan vain tietyn liikkumavaran puitteissa (Leijonhufvud 1981), minkä jälkeen mahdolliset automaattiset destabilisaattorit saattavat syöstä markkinat syöksykierteeseen, josta selvittää vain valtion avulla (Stiglitz 2014).

Eurojärjestelmän suurimmaksi viaksi jätettiin itsenäisten jäsenvaltioiden kyvyttömyys sopeutua yhteiseen valuuttaan. Eurojärjestelmän hallintomalli ei ota huomioon valtioiden välisiä eroja. Yhteisvaluutta-alueen ja sen jäsenvaltioiden jäykät talousrakenteet eivät kestä epäsymmetrisiä häiriöitä, koska jäsenvaltioiden talouksilta puuttuvat tehokkaat keinot joustaa alaspäin, minkä oman valuutan kurssilasku tarjoaisi. Tämä tiedettiin hyvin ja juuri Suomea käytettiin esimerkkinä mahdollisesta sokkikohteesta.

Euron luojat eivät uskoneet tulevien poliitikkojen kyvykkyyteen ja pidättyvyyteen. Siksi he säätivät tiukkoja sääntöjä estääkseen liian löysän talouspolitiikan niin unionissa kuin jäsenmaissa. He eivät kuitenkaan nähneet liian kireän talouspolitiikan vaaroja eivätkä säätäneet sille mitään esteitä. Nämä säännöt osoittautuivat tuhoisiksi. (Stiglitz 2016)

Valtiollista vastuuhajetta edistää, että eurojärjestelmä ei pysty asettamaan periaatteessa itsenäisille valtioille oikeita ja tehokkaita sääntöjä eikä sanktioita sääntöjä rikkoneille, mutta jättää silti ilmaan kuvitelman yhteisvastuusta, jota ei kuitenkaan ole määritelty missään. (Korkman 2013, Seppänen 2012, Stiglitz 2016)

Euroopan epäyhtenäiset työmarkkinakulttuurit luovat kansantalouksien välille eroja, jotka eivät perustu talouden realiteetteihin (Höpner & Lutter 2014). Nämä kulttuurierot ja osin lainsäädännöllisetkin eroavaisuudet tuottavat eriasteista ja erisuuntaista epäsymmetriaa työmarkkinaosapuolten neuvotteluvoimien välille. Etelä-Euroopan hajautettu neuvottelujärjestelmä ja aggressiiviset ammattiliitot

ruokkivat palkkainflaatiota, kun taas Keski-Euroopan konservatiivinen, turvallisuushakuinen ja keskitetty työmarkkinajärjestelmä tukee matalaa inflaatiota. Tämä lisää muutenkin kestäväntä jakautumista heikkoihin ja vahvoihin maihin.

Euro tuotiin ilmeisesti liian nopeasti. Yhteinen valuutta jatkoi sinänsä onnistunutta rauhanliikettä Euroopan kansojen yhteen liittämiseksi. Saksa pani vastaan, mutta rahaliitto kytkettiin ehdoksi Saksan yhdistymiselle (Fischer 2015). Poliittisista syistä euroon hyväksyttiin liian erilaisia maita ilman tehokkaita keinoja epäsymmetrisen kehityksen tasaamiseksi, vastuunpakoilun valvomiseksi ja paniikkireaktioiden hallitsemiseksi. Belgia ja Italia eivät edes täyttäneet virallisia eurokriteerejä – Suomi juuri ja juuri. Kiireessä tehdään usein näennäis-päätöksiä, joiden tulokset muotoillaan niin ympärilyöreästi, että jokainen neuvottelija voi lukea sen voitokseen, mutta tosiasiallinen päätöksenteko jätetään päätöksen tulkitsijoille. Sama pätee useimpiin muihinkin EU:n asiakirjoihin, jotka on kirjoitettu joko tulkinnanvaraisiksi tai käsittämättömiksi. Euron hallinta jäi leväperäiseksi, koska Ranskan ja Saksan edustamien näkemysten välille ei löydetty kestävää kompromissia, vaan tehtiin hassu nahkapäätös. (Korkman 2013, Seppänen 2012)

Yhteisvaluutta-alueelle ei koskaan luotu tehokasta yhteistä päätöksentekojärjestelmää. Rahapolitiikka keskitettiin Euroopan keskuspankille, mutta muu talouspolitiikka jätettiin jäsenmaille. Tätä pidetään vakavana virheenä (Nordvig 2013, Stiglitz 2016).

Tehokas rahaliitto vaatisi joko kaksisuuntaisesti joustavia kansantalouksia taikka syvempää ja todellisempaa yhteisvastuuta, ellei peräti tulonsiirtoja vahvoilta heikoille alueille, kenties näitä kaikkia. Rahamarkkinoiden vakauttamiseksi säädetty kielto keskuspankkirahoituksesta (rahan painamisesta) altistaa jäsenvaltiot ja koko järjestelmän täysin turhille likviditeettikriiseille.

Suomi meni euroon ilmeisesti pitkälti muiden kuin taloudellisten syiden vuoksi (Korkman 2015). Yhteisvaluuttajärjestelmän suunnittelu aloitettiin Euroopan Unionissa kauan ennen Suomen EU-jäsenyyttä ja siitä päätettiin Maastrichtin sopimuksella vuonna 1991, jolloin Suomessa vasta keskusteltiin EU-jäsenyydestä. Suomella ei siten ollut mitään realistista mahdollisuutta vaikuttaa yhteisvaluuttajärjestelmän sisältöön. Liittyessään EU-sopimukseen Suomi samalla sitoutui liittymään euroon, vähän varkain, joidenkin mielestä vähintäänkin

perustuslain henkeä loukaten (Luukkanen 2015, Seppänen 2012), toisten (Oksanen 2017) mukaan tismalleen perustuslain hengen ja kirjaimen mukaan. Suomella ei ollut halua ja uskallusta vaatia erityissäännöstä, koska Suomella oli muitakin korkeamman prioriteetin erityistarpeita agendalla. Muistot vahvan markan epäonnistumisesta ja korkeista koroista eivät jättäneet vahvaa tunnesidettä omaan valuuttaan. Silloin myös arvostettiin pääsyä Euroopan ytimeen, mahdollisesti päättäjien henkilökohtaisten kunnianhimojen vuoksi. Jopa Venäjän pelko saattoi vaikuttaa, koska kansa ei halunnut Natoon, eivätkä päättäjätkään, kenties liian kovien jäsenyysehtojen vuoksi. Kyllä eurojäsenyyttä Suomessa vastustettiin (ks esim Tuomioja 2016), joten on naurettavaa väittää, ettei siitä keskusteltu eikä siitä varoitettu⁷. Sinänsä euron vastustajat eivät tuoneet järkiperusteluja kovinkaan hyvin esille, vaan pikemmin pyrkivät periaatteessa vastustamaan kaikkea lännettymistä – ainakin julkinen keskustelu sellaiseksi leimautui äänekkäimpien vastustajien poliittisen taustan vuoksi. Euron vastustus kytketyi siten yleiseen EU-vastaisuuteen. Suomi menikin yhteisvaluuttaan perusteettoman innon vallassa tiedostamatta ja tunnistamatta siihen liittyviä riskejä (Pikkarainen 2014).

Ennen euron syntyä monet, erityisesti amerikkalaiset ekonomistit (Feldstein, Friedman, Krugman) varoittivat yhteisvaluutan vaaroista. Euroalue täyttää erityisen huonosti toimivan yhteisvaluutan edellytykset, jotka ovat esimerkiksi Mundellin (1962) mukaan:

1. Työvoima pystyy liikkumaan vapaasti valuutta-alueen sisällä ja palkat määräytyvät riittävän joustavasti.
2. Valuutta-alueen jäsenvaltiot käyvät tiivistä kauppaa keskenään.
3. Suhdannevaihtelut ja suhdannesokit vaikuttavat mahdollisimman samankaltaisesti valuutta-alueen eri osiin.
4. Valuutta-alueen valtioiden välillä on yhteinen järjestelmä, jolla tasataan riskejä ja tuloja valtioiden välillä.

⁷ Olen ollut aiemmin euron vankkumaton kannattaja ja olen kovasti hyötynyt eurosta matkoillani. Vasta asioihin perehdyttyäni ymmärrän, kuinka heikolle pohjalle ja virheelliselle ajattelulle se luotiin ja kuinka kevyesti Suomikin siihen meni. Sinänsä ymmärrän paniikin liittyä, koska rupumarkan heiluminen oli aiheuttanut kauheita korkoja ja konkursseja, mutta päättäjien tulisi perehtyä asioihin joukkoliikkeitä syvällisemmin. En kuitenkaan koskaan olisi hyväksynyt Kreikkaa euroon, koska sen ongelmat ja ongelmien peittelyt tiedettiin erittäin hyvin etukäteen (ks Rehn 2012, 37, Oksanen 2017). Myös Italian, Espanjan ja Portugalin hyväksyntä vaikutti kyseenalaiselta, ja niiden hyväksyntä taisi yllättää myös Suomen silloisen hallituksen. Suomi ei kuitenkaan voinut paljon vastustella, koska se lillui itsekin valintakriteerien rajoilla ja tiukemmin tulkinnoin olisi voitu jättää kokonaan ulos, mitä silloinen hallinto olisi pitänyt valtaisana epäonnistumisena. Paradoksaalisesti nyttemmin Suomi hyötty Kreikan eurojäsenyydestä, koska se laskee euron kurssia, joka on Suomelle aivan liian korkea.

Euroalue toteuttaa hädin tuskin toisen kohdan. Työvoiman liikkuvuutta rajoittavat kielelliset ja kulttuuriset tekijät. Eri jäsenvaltiot kokevat suhdanteet hyvin eri tavoin erilaisen tuotantorakenteen vuoksi eikä rahaliittoon ole luotu minkäänlaista keskinäistä riskientasausjärjestelmää.

Yhdysvallat toteuttavat yhteisvaluutta-alueen vaatimukset selvästi paremmin, koska työvoima on liikkuvampaa, palkat joustavampia ja liittovaltio pystyy antamaan tukea heikoimmille osavaltioille paikallisten sokkien tai katastrofien tullen. Jopa Latalainen Amerikka täyttäisi yhteisvaluutan edellytykset paljon selkeämmin kuin Eurooppa, poliittisen yhdentymiskehityksen jälkeensä jääneisyyttä lukuun ottamatta. Euroopassa vallitsi kuitenkin vahva usko, että rahaliitto itsestään muuttaa jäsenmaita siten, että ne lopulta täyttävät teoreettiset ehdot (Rehn 2012). Suomessakin Lipposen hallituksen tilaama Pekkarisen (1996) raportti vaati Suomea reformoimaan työmarkkinajärjestelmää, mitä ei kuitenkaan tähän päivään mennessä ole toteutettu.

2.7 Euron vakaus ja sen hinta

Euroa vartioi Euroopan keskuspankki. Sille annettiin selkeä mandaatti ja vapaus toimia mandaatin antaman kapean liikkumavaran sisällä ilman ulkoista puuttumista. EKP haluttiin erottaa päivänpolitiikasta, jotta politiikka – siis erilaisten intressien rauhanomainen yhteensovittaminen – ei haittaisi sen toimintaa. Kuitenkin EKP toimii hyvin poliittisesti eli joidenkin osin ennalta määrättyjen intressien mukaan, luottaen pitkälti uusklassisen (tai ordo-liberalistisen) ellei peräti itävaltalaisen koulukunnan opinkappaleeseen, että markkinat lopulta johtavat optimaaliseen ratkaisuun, ja kieltäen kaiken keynesiläisen puuttumisen (Stiglitz 2016, Galbraith 2016). Käytännössä EKP jätettiin tietyn perustamisvaiheessa tehdyn poliittisen linjauksen panttivangiksi.

Annetut ja otetut intressit eivät kuitenkaan ole kansalaisten etujen mukaisia eivätkä perusoletukset pitäviä, erityisesti työmarkkinoiden joustavuuden osalta (Korkman 2015, 199). EKP pyrkii pikemmin pakottamaan valtioita ja kansalaisia toimimaan oman teoriansa mukaan kuin mukauttamaan teorioitansa ihmisten käyttäytymiseen ja demokraattisiin päätöksiin. Sittemmin EKP ajautuikin tekemään politiikkaa, jopa sanelemaan jäsenmaiden hallituksille ohjeita ja lakeja

taloudenpidosta (Harakka 2013). Erilaisten sosiaalistumien ja mahdollisen piilo-korruption vuoksi EKP voi pikemminkin toimia pankkien ja pankkiirien kuin Euroopan rahvaiden hyväksi (Stiglitz 2012, 2016).

Säännöissä Euroopan keskuspankkia kiellettiin rahoittamasta suoraan jäsenvaltioita. Keskuspankkirahoituksen kieltäminen aiheuttaa todellisen ja kuvittelun uhan, että valtiot voivat jättää velkansa maksamatta kassan tyhjennettyä. Rahan painamisen sallimissa maissa, kuten Yhdysvalloissa, sellaista vaaraa ei ole, koska valtio voi maksaa velkansa luomalla lisää dollareita. Eurooppa amputoi itsensä kieltämällä itseltään tehokkaan keinon talouden ohjaamiseen. Periaatteessa rahapoliittiset toimet toki kuuluisivat demokraattisen toimielimen eikä teknokraattisen pankin vastuulle.

Euroopan rahaliitto ei pysty toimimaan rahasuvereenin valtion tapaan, koska siltä puuttuu hallitus (Harakka 2013, Korkman 2015, Stiglitz 2016, Nordvig 2013). Euroopan Unionin kokonaisbudjetti on niin häviävän pieni osa koko Euroopan kansantaloudesta tai jäsenvaltioiden budjeteista (< 1 %), että sitä ei voi käyttää suhdanne- tai aluepolitiikan välineenä. Rakennerahastot ovat aivan liian vaatimattomia toimiakseen muuten kuin symbolisena eleenä. Mikään Euroopan mahti ei myöskään voi vaatia jäsenmaita elvyttämään – tuhoisan kiristämisen vaatimiseen kyllä keinot keksittiin. Elvytys kuitenkin toimisi sitä paremmin, mitä useampi jäsenmaa siihen osallistuu: pienen yksittäisen maan elvytys valuu helposti ulkomaille.

Sittemmin vuonna 2012 keskuspankin sallittiin antaa velkaa pankeille käyttäen vakuutena euromaiden velkakirjoja (OMT-ohjelma). Tämä sekava ja monimutkainen järjestelmä – yhdessä monien muiden vielä sekavampien järjestelmien ja peitekuvioiden kanssa – kannusti pankkeja antamaan lisää velkaa ennestään ylivelkaantuneille jäsenmaille. Se ilmeisesti onnistuikin paikkaamaan akuutin rahakriisin, mutta ei pyrkinytkään hoitamaan kriisin juurisyytä tai edes oireita. OMT-järjestelmän perustaa on vaarantanut kiista Saksan ja sen perustuslain kanssa. Nykyisen rahaliiton oheen on luotu lukuisia tukijärjestelmiä (EVM, ERVV, EVVK), jotka toimivat hallitusten välisinä sopimuksina Euroopan Unionin oikeusjärjestelmän ulkopuolella kiertääkseen Euroopan Unionin säännöt (Koskenkylä 2016). Pahin eurokriisi kuitenkin talttui Draghin ilmoitettua (heinäkuussa 2012) omin valtuuksin, ilmeisesti katteetta, että EKP tekee kaiken tarvittavan

euron säilyttämiseksi, minkä markkinat uskoivat. Freystätter (2016) arvioi, että vuodesta 2015 aloitettu arvopaperienosto-ohjelma – määrällinen kevennys – olisi onnistunut kasvattamaan kysyntää ja nostamaan inflaatiota.

Eurokriisi olikin pitkälti pankkikriisi⁸. Siinä pyrittiin pitämään yksityinen pankkisektori toimintakunnossa, jopa tulonsiirroilla veronmaksajilta pankeille, välittämättä juurikaan, mitä seurauksia rahvaalle koituu. Alusta alkaen kaikille asioista perillä oleville tahoille ja kenties kansoja edustaville poliittisille päättäjillekin oli selvää, että tuki Kreikalle on tuki Euroopan pankkijärjestelmälle, mistä hyötyvät eniten Saksan, Ranskan, Sveitsin ja Englannin pankkiirit (Wren-Lewis 2016). Harakka (2013) raportoi, että 77 % Kreikka-tuesta meni Kreikan ulkoisten sijoittajien ja pankkien tukemiseen. Suomi kantoi suhteessa omiin varsin mitättömiin riskeihin raskaimman taakan, kun taas suurta pankkiriskiä kantanut Englanti osallistui vain nimellisesti, jääden käytännössä vapaamatkustajaksi.

EKP pyrkii pitämään euron arvon vakaana eli inflaation matalalla, lähes keinolla millä hyvänsä. Sen sääntöjen toisessa artiklassa sille nimenomaisesti annetaan tehtäväksi säilyttää hintavakaus, minkä sen johtokunta on määritellyt tarkoittavan 2 % inflaatiota ja 4,5 % rahan lisäystä vuosittain. Kuitenkin viimeisinä vuosina euroalueen inflaatio on ollut lähes nollassa ja jopa Saksan hintojen nousu on ollut ennätysalhainen. Yhdysvaltain keskuspankin tehtävänä sentään on täystyöllisyyden ja vakaiden hintojen vaaliminen.

Erityisesti saksalaiset pelkäävät inflaatiota. Saksalaiseen kulttuuriin kuuluvat konservatiivisuus sekä muutoksen, riskin ja epäonnistumisen välttäminen vähentävät palkankorotuspaineita ja tukevat matalaa inflaatiota. Saksalaiset olivat tottuneet vakaaseen markkaan ja legitimoidakseen yhteisvaluutan käyttöönoton saksalaiset poliitikot joutuivat antamaan kansalleen vaalilupauksen, että euroa vaalitaan yhtä tarkasti kuin rakasta markkaa (Bagus 2011). Saksan kollektiiviseen muistiin on talletettu ammoinen hyperinflaatio. Weimarin tasavallassa hinnat nousivat vuonna 1923 hämmästyttävät $8,5 \cdot 10^{12}$ %, mikä johtui lähinnä heikon hallituksen pyrkimyksestä vapautua mahdottomista sota-veloista. Vastoin yleistä luuloa hyperinflaatio ei erityisemmin vaikuttanut Hitlerin valtaannousuun, koska se voitettiin nopeasti, vaan tyytymättömyyttä lietsoi

8 Stiglitz (2014) ihmettelee perustellusti, kuinka eurooppalaiset pelastivat pankit lainaamalla rahaa valtioille ja valtiot lainaamalla rahaa pankeille.

Saksassa sen jälkeen harjoitettu kireä deflatorinen rahapolitiikka, joka kasvatti työttömyyttä sietämättömiin lukemiin. Nyt Euroopassa ollaan toistamassa samaa virhettä.

EKP:n suhdanneriippumaton ja ylikireä rahapolitiikka – sekä sen ja erityisesti Euroopan komission täysin perusteettomat vaatimukset jäsenvaltioiden talouspolitiikan kiristämiseksi – kriisiyttivät entisestään euromaiden talouksia. Jotkut väittävät (esim. Harakka 2014, Krugman, Stiglitz 2016), että EKP, Euroopan komissio, Euroopan neuvosto, vahvat jäsenmaat ja osin IMF itse lietsoivat koko kriisin, josta olisi päästy pienin vaurioin, jos vallankaappajat olisivat ajoissa järkiintyneet eli valinneet elvyttävän politiikan kiristävän sijaan. Myös IMF:n piiristä osin myönnetään virheet ja osin syytetään toimimatonta eurohallintoa (Independent Evaluation Office 2014, ks. myös Blanchard 2015, Independent Evaluation Office 2016). Tarpeettomalla talouskurilla pyrittiinkin pikemmin rankaisemaan sääntöjen rikkojia⁹ kuin ratkaisemaan ongelmia. Eurooppa ei koskaan kohdannut mitään suurta tuotannollista epäsymmetristä sokkia, jota oli pahiten pelätty, vaan rahaliitto mureni sisältä rahoituspuolen epäsymmetrioiden takia (Rehn 2012).

Euroopan talous- ja rahaliiton muodollinen ja tosiasiallinen hallintojärjestelmä ja valtasuhteet ovat jääneet minulle sen verran epäselväksi, että en tohdi syyttää ketään yksittäistä henkilöä tapahtuneesta. Paremminkin perehtyneetkään eivät saa siitä mitään tolkkua (Ylänen & Remes 2015). Julkisista puheista ei tiedä, kuka puhuu omiaan ja kuka valehtelee viran puolesta. Usein ennalta laaditut tiukat säännöt estivät kaikkeinärkevimmän toiminnan. Myrskyn silmässä (tyvenessä?) ollut Olli Rehn (2012) syyttää järjestelmää ja kuvaa pelastustoimia vapaapalokunnan työksi. Pieleen meni joka tapauksessa ja jonkun vapaapalomiehen letkusta roiskui hiillokseen taatusti jotain vettä väkevämpää. Tulipahan todistettua empiirisesti, karsealla hinnalla tosin, että Euroopan Unionin rahamestarien aiemmin ylistämä Alesinan ja Ardagnan (2009) päätön teoria ei toimi käytännössä – joskin se oli muutenkin todettu teoreettisesti epäjohdonmukaiseksi (Batini, Callegari & Melina 2012) ja sen taustalla oleva data pätemättömäksi

9 Kreikan järjetöntä korruptiota ja valtiollista valehtelua ei kiistä kukaan. Kuitenkin maalle langetetuista rangaistuksista kärsivät eniten maan vähäosaisimmat, jotka olivat syyttömimpiä noihin rötöksiin.

(Krugman 2012) eivätkä vastuuhenkilöt (Rehn 2012) ehkä edes piitanneet mistään teoriasta niin paljon kuin kriitikot (Harakka 2014) uskoivat.

Pyrkinessään pitämään Saksan inflaation kurissa EKP tuottaa edelleen vakavaa deflaatiota tai subflaatiota¹⁰ eli minimaalisen pientä inflaatiota kaikkiin euroalueen kriisimaihin. Myös Suomi lilluu deflaation rajoilla. EKP itse ei tunnusta deflaatiota euroalueella, mutta se manipuloikin virallisia inflaatiolukemia sisällyttämällä niihin vain tietyt kuluttajatuotteet, mutta sulkemalla pois arvopaperit, kiinteistöt ja asunnot. Kuitenkin juuri asuntojen hinnat ja hintaodotukset reagoivat herkimmin suhdanteisiin ja myös vaikuttavat ratkaisevimmin ihmisten taloudellisiin päätöksiin.

Tutkijat eivät kuitenkaan ole vielä päässeet kovin hyvin selville euron tuottamien todellisten etujen ja haittojen määristä, edes rahallisesti. Kannianen ja kumppanit (2014) väittävät, että kansallisista valuutoista luopuminen on aiheuttanut euroalueelle 10 prosentin tuotantokuilun, Saksan ollessa nettohyötyjä ja muiden kärsiessä vieläkin suuremmat vahingot. Saksan nettohyödyistäkin voidaan kiistellä, koska saksalaiset ovat menettäneet merkittävän osan ulkomaille sijoitetusta ylijäämästä näissä kriiseissä (Herrmann 2015) ja vieläkin saksalaiset rahalaitokset kohtaavat miljardivaateita entisistä synneistään. Toisaalta Rehn (2012) väitti Suomen saaneen syrjäisenä maana etua vakaasta valuutasta ja epävarmuustekijöiden poistumisesta ja viittaa tutkimuksiin (Di Mauro, Gianmarco & Daria 2011), joiden mukaan Suomi olisi hyötynyt eurosta eniten Belgian ja Itävallan kanssa. Suomi varmasti hyötyikin euron alkuajoista, mutta viimeiset viisi vuotta on rämmitty tuskassa – eikä Rehn (2012) juurikaan tunnu välittävän työttömistä. Sitten Stiglitz (2016) väittää, että euro – tarkemmin sanottuna eurokriisin kelvoton hoito – olisi tuottanut Euroopalle 200 biljoonan tappiot.

Sinänsä vertailu johonkin hypoteettiseen optimiin ei ole kovin oikeutettua: myös kansallisiin valuuttoihin liittyy omat riskinsä ja mahdollisuudet tyriä. Mikään ei takaa, että Suomen ja muiden yhteisvaluutasta kärsineiden maiden poliitikot (sekä korkeampaa valtaa käyttävät pankkiirit ja ay-johtajat) olisivat osanneet hyödyntää omaa valuuttaansa oikein eivätkä olisi kehittäneet muita kupruja ja kuplia. Jos he olisivat olleet riittävän kyvykkäitä ymmärtämään

¹⁰ Termiä käytti ainakin Buiters (2015) kuvaamaan haitallisen alhaista inflaatiota, mutta ei varmaankaan ensimmäisenä.

talouden lainalaisuudet, he varmasti olisivat osanneet hoitaa eurokriisinkin paremmin. Esimerkiksi Suomen innovoinnin hyytyminen ei varmasti eurosta johdu.

Mitä edellä puhuttiin euron riskeistä ja haitoista pätee melkein yhtä lailla kiinteällä kurssilla euroon sidottuihin kansallisiin valuuttoihin eli lähinnä Tanskan kruunuun. Sellaiseen nähden euro tuottaa enemmän etuja kuin haittoja. Tanska kärsii valuutanvaihdon riesan ja saa siitä kansallisen symbolin tuoman ilon. Toki Tanskalle jää viimeinkin mahdollisuus painaa tanskan kruunuja, vaikka se irrottaisi kruunun eurosta. Tanska on kuitenkin suhteellisen hyvin onnistunut välttämään kriisit, ilmeisesti hyvän talouspolitiikkansa ansiosta.

Ainoa todellinen vaihtoehto eurolle on siten paluu kansallisiin, täysin kelluviin valuuttoihin. Kellunnan haittana voidaan pitää, että valuuttakurssi jää pitkälti keinottelijoiden armoille. Ääritapauksessa keinottelijat voivat keinutella liian pientä valuutta-aluetta. Pahiten keinottelijat ovat silti hyökänneet kiinteitä kursseja kohtaan. Vuonna 1992 suursijoittaja Soros keräsi miljardivoiton hyökkäämällä menestyksekkäästi Euroopan valuuttakäärmeeseen kytkettyä Englannin puntaa vastaan (Krugman 2008). Kiinteä kurssi devalvaatoriskeineen ei kelpaa vaihtoehdoksi nykyaikana (Ghosh, Ostry. & Qureshi 2015).

3 Vallitsevat ja villitsevät talousteoriat

3.1 Kansantaloustiede

Kansantaloustiede kuuluu yhteiskuntatieteisiin. Ulkopuolisten silmissä se on saanut varsin pahan maineen (ks. Kanniainen 2008), ja sitä pidetään usein jopa epätieteenä, vaikka se ei missään nimessä poikkea muista yhteiskuntatieteistä epätieteellisempään suuntaan, pikemminkin päinvastoin. Pahaa mainetta ylläpitävät monet julkisuudessa esiintyvät ekonomistit (esim. Puttonen 2018), jotka toimivat pikemmin omien tai taustayhteisöjensä etujen vartijoina kuin totuuden etsijöinä. Moraalista välittämättä nämä sitten pyrkivät pukemaan poliittisen ohjelmansa tieteen kaapuun. Esimerkiksi julkista velkaa ja korkeita veroja kauhistelevat rahatieteilijät edustavat pääosin vain äveriäiden etuja, joko tahallaan tai vahingossa sosialisoiduttuaan näiden kulttuuriin (ks. esim. Stiglitz 2012).

Schumpeter (1954) erotti taloustieteen ja talousopin. Hänelle taloustiede koostuu teorioista, mittausdatasta sekä menetelmistä. Talousoppi sisältää myös arvoja, ideologioita sekä historiallisia kokemuksia. Se on siten altis muutoksille moraalisten näkemysten vaihtuessa, mutta samasta syystä myös jäykkä uusien tosiasioiden paineessa. (Korkman 2015)

John Kenneth Galbraith väitti, että taloustieteilijät ovat kaikkein taloudellimpia ideoiden suhteen: He saavat yliopistossa oppimansa ideat kestämään koko elinikänsä ajan (Nader 2006).

Suomalainen akateeminen taloustiede ei voi juhlia suurella menestyksellä. Suomi panostaa taloustieteiden tutkimukseen noin puolet enemmän kuin fysiikkaan (muutama vuosi sitten 120 vs 82 miljoonaa euroa), mutta tulokset eivät vakuuta. Taloustieteilijöiden kiistelyä voi seurata alan lehdistä, esimerkiksi eräät Kansantalouden aikakauskirjassa esitetyt näkemykset poikkeavat toisistaan niin raskaasti, että selvästikin joku kirjoittaa vilpillisin mielin ja jotkut artikkelit näyttävät tulevan puppusanageneraattorista (Obstbaum 2017). Ulkopuolisena en kuitenkaan voi ketään suoraan tutkimusvilpistä syyttää. Suomen taloustieteellinen typeryys tiivistyy johtavien taloustieteilijöiden antamiin neuvoihin hallitukselle (Holmström, Korkman & Vihriälä 2016)¹¹. Toki kyseessä ei ole tieteellinen työ

11 Näistä Korkman (2010, 2012, 2015) on laatinut erittäin asiallisia ja perusteltuja kirjoituksia,

vaan poliittinen kannanotto, joten tekijöitä ei pitäisi ristiinnaulita. Kuitenkin teen niin, koska kirjoitus osoittaa tieteellisen tietämättömyyden ohella anteeksi-antamatonta ylimielisyyttä, vastuunpakoilua ja käsittämätöntä keljuilua työttömiä kohtaan. Itsepähän aloititte, täältä tulee takaisin. (Taloustieteilijät kirjoittavat pahempaakin, kuten Viren (2016), mutta se onkin kirjoitettu mielipidepalstalle, jonne saa vapaasti kirjoitella omiaan.)

Yhteiskuntatieteissä vallitsee kaksi suurparadigmaa, positivistinen ja metafyyminen (sekä lukuisia välimuotoja, jotka jätän yksinkertaisuuden vuoksi välistä). Positivistinen paradigma korostaa empiirisiin havaintoihin perustuvaa kausaalista teoriaa. Metafyysiset käsitykset muodostavat laajemman kirjon: äärimmäinen postmodernismi jopa sortuu relativismiin, jossa jokaisella on oma totuutensa, mutta tällaista esiintyy paljon vähemmän kuin huhutaan. (Hermeneuttinen paradigma kuuluu humanistisiin tieteisiin, jota en tässä käsittele.)

Yhteiskuntatieteissä positivistinen paradigma pohjautuu metodologiseen individualismiin: kaikki yhteisöjen toimintaa kuvaavat lainalaisuudet voidaan periaatteessa palauttaa yksilöiden käyttäytymiseen ja kollektiivikäsitteet ovat vain malleja, joilla todellisuutta yksinkertaistetaan poistamalla epäolennaiset yksityiskohdat. Esimerkiksi kulttuuri muodostuu ihmisten käsityksistä maailmasta, toisista ihmisistä ja toisten ihmisten käsityksistä. Ihmisten sosiaaliseen käyttäytymiseen vaikuttaa suuresti, mitä kukin uskoo toisten heiltä odottavan. Raha ja valtio ovat kollektiivisiä uskomusjärjestelmiä, joiden voidaan katsoa olevan olemassa, koska suurin osa ihmisistä uskoo niihin. Suuri osa toisiin ihmisiin ja heidän uskomuksiinsa liittyvistä uskomuksista ja käsityksistä on kuitenkin harhaisia, mikä voi johtaa haitalliseen toimintaan.

Metafyysinen paradigma taas olettaa, että on olemassa todellisia kollektiivisiä käsitteitä, joita ei voi palauttaa yksilöihin. Sellaisia ovat Hegelin objektiivinen henki tai Marxin historian vääjäämättömyys. Usein sosiaalisia suhteita ja kulttuuria käsitellään varsin metafyyysisesti. Nykyajan taloustieteissä myös monet pseudopositivistiset teorit sisältävät tieteellisesti perusteettomia oletuksia, kuten ajatuksen ihmisistä samanlaisina rationaalisina omaa taloudellista tuottoa maksimoivina tietokoneina. Samaten käsitykset kasvottomista markkinavoimista

joten hänen sortuminen hänen itsensäkin virheelliseksi toteaman uuden klassisen talousteorian virhekäsityksiin ällistyttää.

tai markkinoiden luottamuksesta voivat valua perusteettoman metafysiikan puolelle. Kollektiivikäsitteitä toki voi ja tuleekin käyttää approksimaatioina, koska mikään malli tai ihminen ei pysty käsittelemään kaikkia osallisia ihmisiä yksilöinä intellektuaalisten voimavarojen rajallisuuden vuoksi.

Metodologista individualismia ei sovi sekoittaa egoismiin taikka individualistiseen kulttuuriin tai persoonallisuuteen. Metodologinen individualismi ei myöskään liity valintaan kahden ihmisten välisen toimintastrategiaan, yhteistyön ja kilpailun välillä. Kanniaisen (2008) mukaan useimmat taloustieteilijät ovat individualisteja, mutta hän ei tee selväksi, minkä sortin individualismia hän tarkoittaa.

Chicagolainen koulukunta (Friedman 1956) suuntautui instrumentalistiseen (tai empiristiseen) positivismiin. Se pyrki luomaan fenomenologisia makrotaloudellisia malleja, joiden mikrotaloustieteellisestä tai psykologisesta perustasta ei edes välitetä, kunhan malli sopii havaintoihin. Perustaan tukeutuva syvempi lähtökohta kuitenkin auttaa luomaan tarkempia hypoteeseja, joita voidaan testata luotettavammin. Myös varhaiskeynesiläinen makrotaloustiede perustui pitkälti yleisiin makrotason lainalaisuuksiin, kunnes Lucasin (1976) kritiikin¹² jälkeen niitä jouduttiin tarkentamaan yksilötason kautta.

Minä tarkastelen tässä ja muissakin esseissä taloustiedettä positivistisesti metodologisen individualismin pohjalta ja hylkään kaikki metafysiset elementit, joita ei voi teoreettisesti ja empiirisesti todentaa. Erityisesti lähden yksilöistä ja heidän osin irrationaalisesta käyttäytymisestä. En hyväksy mitään kollektiivista etua, kuten valtion, puolueen tai yhtiön etua. Kaikki edut ja haitat kohdentuvat viime kädessä ihmisiin (joskus myös eläimiin, tulevaisuudessa kenties mihin avaruusolioihin, yksilöihin kuitenkin) organisaatioiden jäseninä tai niiden toiminnan kohteina. Käytännössä mallinnuksessa pitää kuitenkin usein käyttää kollektiiveja approksimaatioina, koska muuta ei voi. Tutkijan tärkein taito onkin löytää riittävän tarkka malli, joka sisältää olennaiset seikat mutta jättää epäolennaiset.

12 Lucas kritisoi vallitsevia teorioita, jotka pitivät yksilöiden käyttäytymistä muuttumattomina politiikkamuutoksissa. Hänen mukaansa poliittiset päätökset saavat yksilöt muuttamaan käyttäytymistään päätösten odotettujen seurausten mukaan, joista hän nosti esimerkiksi inflaatio-odotukset, kumoten siten naiivin Phillipsin käyrän perustan.

Talusteoriat – kuten muutkin teorit – tarkastelevat tapahtumien kausaalisuhteita ($A \rightarrow B$). Tyypillisesti tiede kysyy, mitä teosta A seuraa. Vastaavasti tieteeltä kysytään, mitä pitää tehdä tilanteessa X, jotta päästään tilanteeseen Y. Tieteen pitäisi myös vastata, mitä sivuvaikutuksia teosta tulee, vaikka sellaista harvemmin kysytään (Popper 1995). Taloushistoriassa pohditaan, mistä joku tapahtuma johtui, mitä olisi voinut tehdä toisin ja mitä siitä olisi seurannut.

Makrotaloustieteissä on käytetty erilaisia numeerisia mallinnuksia (ks. Kiema 2016). Mikään malli ei kuitenkaan voi olla tarkempi kuin sen oletukset. Käytännössä kaikki käytössä olevat makrotalouden numeeriset mallit vaativat parametreja, joiden arvot arvioidaan mielivaltaisesti taikka säädetään kalibroimalla dataan, jolloin niiden alkuperäinen mikrotaloudellinen merkitys katoaa. Niitä käytetään, koska kriitikoilla ei ole tarjolla parempaa (Blanchard 2016).

Kansantaloustiede on siis ensi sijassa käyttäytymistiedettä eikä matemaatiikkaa (Keynes 1951, Krugman 2010, von Hayek, Friedman, Shiller y.m.). Useimmat talouden lainalaisuudet voidaan johtaa yksilöiden psykologiasta, ainakin periaatteessa, joskaan ei aina käytännössä (Mill 1971). Ihmisten vapaan tahdon vuoksi lainalaisuuksia ei voi ilmaista deterministisesti vaan mahdollisuuksina ja odotuksina¹³. Joskus jopa yhden ihmisen mielen vaihtelut voivat ratkaista, mihin suuntaan talous ja muukin maailmanmeno ajautuu. Tälläkin hetkellä olemme sellaisessa tilanteessa (olemme olleet vuosia – vaarallisimman ja epävakaimman miehen titteli vain vaihtuu). Yksilöiden vajavaisuudet, erilaisuudet, väärinkäsitykset ja vaistomaiset, näennäisen irrationaaliset toimintatavat ja laumakäyttäytyminen tekevät taloustieteistä haastavan mutta samalla erittäin mielenkiintoisen tieteenalan, jossa riittää tutkittavaa vielä pitkään (Ks. Akerlof & Shiller 2009).

3.2 Arvot ja etiikka

Taloustieteet kuuluvat soveltaviin tieteisiin. Sellaisiin kuuluu yleensä vahva arvolataus. Esimerkiksi lääketieteessä sairautta pidetään pahana ja terveyttä hyvänä. Taloustieteissä yleensä vaurautta pidetään hyvänä ja puutetta pahana.

13 Todennäköisyyksistä puhuminenkin lienee liioittelua, koska yksilöiden käyttäytymistä ja yhteisöjen toimintaa harvoin voi ilmaista numeerisina todennäköisyyksinä, muuten kuin tapauskohtaisina fenomenologisina malleina, joiden parametrit määrätään tilastollisin tutkimuksin.

Taloustieteiden akateemisissakin piireissä pidetään lähes kiistattomasti hyväksyttävänä pyrkiä esittämään keinoja vaurauden saavuttamiseksi ja kurjuuden kitkemiseksi. Kiistat alkavatkin siitä, miten vaurautta ja kurjuutta jaetaan yksilöiden ja ryhmien kesken. Monet ihmiset ja ihmisryhmät jopa uskovat, että he ovat oikeutettuja suurempiin etuihin ja heidän etujensa vahvistaminen hyödyttää koko yhteiskuntaa (Korkman 2015). Erilaisten arvojen ja intressien rauhanomaista yhteensovittamista kutsutaan politiikaksi.

Toki tieteenharjoittajat saavat yksilöinä osallistua politiikkaan siinä missä muutkin ja antaa asiantuntevia ohjeita oman arvomaailmansa pohjalta. Hyviin tapoihin kuuluu tehdä selväksi, milloin kyseessä on neutraali tieteellinen esitys ja milloin arvoperustainen poliittinen kannanotto. Toisaalta puhtaassa tieteessäkin odotetaan tutkijoiden noudattavan tieteen omaa arvopohjaa (esim. Merton 1967), vaikka muuten tulosten pitäisikin olla arvovapaita, eli empiiriset havainnot taikka tieteelliset teoriat eivät saa riippua tekijöidensä arvoista, uskonnoista ja vakaumuksista (esim. Weber 1904). Tutkijan arvopohja toki aina vaikuttaa siihen, mitä hän ryhtyy tutkimaan.

Monet klassisista taloustieteilijöistä tutkivat myös etiikkaa. Adam Smith (1759) piti itseään ensisijaisesti moraalifilosofina. Liberaalit David Hume, James Mill, Jeremy Bentham (1789) ja John Stuart Mill (2000) kehittivät utilitarismin, jota pidetään teleologian eli seurausetiikan tärkeimpänä suuntana. David Ricardo ja John Maynard Keynes huolestuivat tulonjaosta ja tasa-arvosta, kuten Karl Marx omalla tavallaan. Keynesille taloustiede oli oleellisesti moraalitiede (Löppönen 2017, 38). Myös uusliberaalit, Friedman, von Hayek ynnä muut ovat tarkastelleet talousjärjestelmän moraalista perustaa, varsin erilaisista lähtökohdista (Lagerspetz 2004). Toisaalta klassiset filosofit pohtivat myös suhdetta rahaan, usein hyvinkin kriittisesti, kuten Aristoteles (1989), joka tarkasteli rahaa vaihdannan välineenä ja arvon mittana, kuitenkin kritisoiden voitonpyyntiä ja koronottoa.

Adam Smith (1759) tarkasteli etiikkaa vapauden ja egoismin näkökulmasta. Hän ei halveksinut altruismia, mutta piti sitä riittämättömänä kestävä ja kehittämättömän yhteiskunnan perustaksi. Hän pyrki kehittämään järjestelmän, jossa yksilö maksimoi yhteisen edun maksimoidessaan oman etunsa. Selvästikin sellainen edellyttää vahvaa sääntelyä ja kontrollia, jolla sanktioidaan sääntöjä rikkoneita. Muuten ihmisten rajaton itsekkyyttä romahduttaisi yhteiskunnan

toimivuuden. Sittemmin eräät ääri liberaalit ovat laajentaneet itsekkyyden ja ahneuden oikeutusta, joskaan ei eettisesti tai taloustieteellisesti kestäväällä tavalla (ks. esim. Löppönen 2017).

Talouden moraaliset ristiriidat johtavat helposti sisäiseen ahdistukseen, jota voidaan kutsua moraaliseksi dissonanssiksi. Siinä menestynyt yksilö kokee syyllisyyttä omasta menestyksestään, mutta ei halua luopua omastaan toisten hyväksi. Yksilö ratkaisee ongelman kiertämällä sen eli syyllistämällä menestymättömät omasta epäonnistumisestaan. Tällainen ”oman onnensa seppä” -ajattelu kuuluu oikeistolaisiin ideologioihin sekä niiden pohjalta muodostuneisiin koulukuntiin kuten libertarionismiin tai itävaltalaisuuteen.

Oma oikeudenmukaisuuskäsitykseni perustuu mahdollisimman suureen tasavapauteen. Toki yhteiskunnalliset kannusteet puoltavat vapautta palkkiona uurastuksesta, sikäli jos se kannustaa, ja sellainen jopa tuntuisi jossain määrin oikeudenmukaiselta. Lisäksi yhteiskunnan toimivuus puoltaa vallan ja vapauden jakamista kunkin kyvykkyyden sekä vastuunkantokyvyn perusteella. Autonomia itsessään kuuluu yksilöiden psykologisiin perustarpeisiin (Deci & Ryan 2000), joten sitä ei pidä suotta riistää keneltäkään. Ihminen voi hyvin, kun hän saa vapautta ja itsenäisyyttä, kykyä hallita ympäristöä sekä rakkautta ja hyväksyntää.

3.3 *Bruttokansa*

Millä mittarilla mitataan talouspolitiikan onnistumista?

Useimmin viitataan bruttokansantuotteeseen. Se mittaa kansakunnan tuotantoa, lähinnä reaalityalouden osalta. Kansantulo taas tarkastelee tuotantoon liittyviä rahavirtoja. Jos maksut vastaavat tuotantoa, kansantulo on olennaisesti kansantuote lisätynä rajat ylittävillä rahavirroilla (kansantaloustieteen oppikirjoista löytyvät täsmällisemmät määritelmät). Bruttokansantuote ei sisällä palkatonta työtä kotitalouksissa tai vapaaehtoisjärjestöissä, ei myöskään varallisuuden tuhoutumista tai onnellisuuden katoamista. Nettokansantuote ottaa poistot huomioon. Virallisissa yhteyksissä bruttokansantuote pyritään määrittelemään täsmällisesti, koska monet kansainväliset maksut määräytyvät sen pohjalta. Viimeksi siihen on pyritty arvioimaan harmaata taloutta, jopa rikollisuutta.

Bruttokansantuotetta kansakunnan tuottavuuden mittarina on arvosteltu (Stiglitz 2012). Sen tilalle on esitetty lukuisia vaihtoehtoisia mittareita, kuten bruttokansanonnellisuus. Onnellisuuden mittarit voidaan liittää utilitaristiseen etiikkaan (Bentham 1780, Mill 2000), jonka tarkoituksena on maksimoida kansakunnan kokonaisuonnellisuus ja minimoida kärsimys. Rahanarvoiset tulot vaikuttavat onnellisuuteen omalta osaltaan, mutta eivät mitenkään lineaarisesti tai muutenkaan yksikäsitteisesti. Tulovaikutus johtuu osin vertailuefektistä, eli muita paremmin menestyneet kokevat itsensä onnellisemmiksi kuin epäonnistuneet, mutta osin suurempi vauraus sallii parantaa omaa absoluuttista onnellisuutta ja ainakin vähentää kärsimystä muun muassa terveydenhoidon kautta (Korkman 2015).

Tulojen osuutta onnellisuuteen voitaisiin karkeasti approksimoida logaritmillä, eli sen osuus olisi

$$O_R = \sum \log\left(\frac{T}{T_0}\right)$$

missä T kattaa rahatulon sekä rahalla mitattavat luontaisedut, myös julkispalvelut ja summa summataan yli koko kansan. Tässä T_0 tarkoittaa jotain normitustekijää, luonnollisimmin eksistenssiminimiä, jolloin negatiivinen arvo johtaa kuolemaan tai ihmisarvottomaan elämään. Utilitaristinen onnen maksimointi johtaisi siten varsin tasa-arvoistavaan tulonjakopolitiikkaan rajahyötyperiaatteen mukaan eli euro köyhälle lisää hänen onnellisuuttaan enemmän kuin euro rikkaalle. Kaava itsessään ei sisällä oikeudenmukaisuuden tunteiden tai kannustuksen vaikutuksia, jotka pitää arvioida subjektiivisemmin.

Kansakunnan toimintaa voidaan myös tarkastella bruttokansantyyönä, jossa otetaan huomioon kaikki toisille (ja myös itselle) lisäarvoa tuottava työ ja toiminta palvelussuhteesta ja palkasta riippumatta. Sellainen ei kuitenkaan mittaa työn tuottavuutta erityisen hyvin. Sinänsä työllisyys- tai työttömyysaste mittaavat erityisen hyvin kansakunnan talouspolitiikan onnistumista. Pitäisin sitä yksinkertaisimmista mittareista ensisijaisimpana.

Pelkkien materiaalistien summamittareiden lisäksi kokonaispolitiikan onnistumista voidaan mitata tasa-arvo- tai oikeudenmukaisuusindekseillä sekä

rehellisyystilastoilla. Käyttäisin talouspolitiikan arviointiin seuraavia mittareita, joita toki voidaan yhdistellä sopivasti ”bruttokansanonneksi”.

1. Turvallisuusindeksi (sodanuhka, rikollisuus, onnettomuus- ja luonnonmullistusvaara)
2. Työttömyysaste
3. Talouden tasa-arvomittari (Gini-indeksi tai vastaava)
4. Bruttokansantuote
5. Kansanvarallisuus
6. Vakausaste

Vakausaste kuvaisi kykyä välttää romahdukset ja välttää kuplat. Se kuvaisi jotenkin jäykkyyksiä ja kykyä sopeutua muutoksiin. Lisäksi pitäisi sisällyttää johonkin ympäristövaikutukset. Sinänsä ihmisen työhön ja työn tuottavuuden parantamiseen perustuva talouskasvu ei kuluta ympäristöä sen enempää kuin työttömyyskään, joten ympäristösyöt eivät kelpaa syyksi tai tekosyyksi talouskasvun jarruttamiseen.

Yleisen politiikan onnistumista mitattaisiin ehkä parhaiten sopivalla kurjuusindeksillä, millä mitattaisiin kaikenlaista pahoinvointia. Gini-indeksi antaa varsin hyvää osviittaa yhteiskunnan tasa-arvosta. Kaikkia onnellisuusmittareita vaivaa mittaongelma, eli subjektiivista onnellisuutta ei voi mitata millään yksinkertaisella mittarilla, vaan on käytettävä keskimääräistäviä näennäismittareita. Se ei toki oikeuta kansan johtajia luopumaan kaikkien kansalaisten onnen tavoittelusta, koska näennäismittaritkin voivat antaa tarkemman kuvan kansan olotilasta kuin joku bruttokansantuote. Bruttokansantuote kuitenkin mittaa taloudellista toimeliaisuutta, mitä talouspolitiikalla pyritään maksimoimaan.

3.4 Talouden vapaus ja markkinat

Tarkastelkaamme hieman tarkemmin markkinatalouden perusteita ymmärtääksemme markkinoiden merkityksen sekä mikrotalouden perustan. John Locke, Anders Chydenius, Thomas Malthus, Adam Smith, David Hume, David Ricardo, James Mill, John Stuart Mill ja monet muut tunnetut ja tuntemattomat valistusajan ajattelijat loivat taloudellisen liberalismien teorian ja käytännön pääosin 1700- ja

1800-luvuilla. Monet pikemmin kirjoittivat muistiin toisilta kuulemiaan ajatuksia kuin keksivät omiaan, joten teorioiden isyydestä voidaan kiistellä. Liberalismin nousu kytkeytyi ajallisesti feodalismiin ja merkantilismin murenemiseen Euroopassa.

Yhteiskunnassa vapaus itsessään ei ole absoluuttinen vaan suhteessa johonkin. Vapauden (tai vallan) säilymislain mukaan yhdelle annettu vapaus (valta) on pois toiselta. Kyse on siitä, miten vapaus jaetaan. Ranskan vallankumouksen perinteiden mukaan vapaus on oikeus tehdä mitä tahansa, joka ei loukkaa toisten oikeuksia.

Käytännössä eri yksilöiden vapaudet ja oikeudet törmäävät koko ajan, mitä lainsäädännöllä ruoditaan. Onko maanomistajalla vapaus rajoittaa toisten vapautta oikaista hänen maansa kautta? Mitä enemmän korostetaan omistusoikeutta ja omistajan vapautta, sitä enemmän poljetaan köyhien ja varattomien vapauksia. Esimerkiksi Nozick korostaa, että jokaisella on oikeus käyttää omaisuuttaan haluamallaan tavalla, kuten lahjoittaa valitsemalleen taholle. Hahnel (2012) vastustaa väittäen, että omaisuutta ei saa käyttää toisia vahingoittavalla tai eri-arvoisuutta lisäävällä tavalla, kuten antamalla ansaitsemattoman lahjan tai perinnön. Sinänsä jokainen järjestäytynyt yhteiskunta jakautuu eliittiin ja rahvaaseen, joilla on enemmän ja vähemmän valtaa ja vapautta. Jako voi perustua syntyperään tai valintaan, voi olla pysyvä tai purettavissa.

Voidaan erottaa vapaus johonkin tai vapaus jostakin. Juridinen vapaus eli mahdollisuus tehdä jotain ilman rangaistusta ei vielä takaa todellista mahdollisuutta tehdä, jos teko edellyttää resursseja. Positiivinen vapaus voi edellyttää, että yhteiskunta takaa heikommille riittävät resurssit vapauksiensa toteuttamiseen.

Klassisen markkinatalouden teoria perustui alun perin talonpoikaisen maataloustuotannon ja torikaupan mallille, missä yksityiset ihmiset ostivat, myivät ja vaihtoivat hyödykkeitä keskenään. Teoriaan sisällytettiin pian pienteollisuus, liikkuvat kauppiat ja kansainvälinen kauppa. Suuret yhtiöt tulivat kuvaan mukaan teollistumisen aikakaudella. Kapitalismi varsinaisesti syntyi, kun Bessemer-menetelmän keksimisen jälkeen terästeollisuudessa siirryttiin valtaviin masuuneihin, jotka vaativat suuria pääomia ja jyräsivät pientuottajat tehokkuudellaan (Herrmann 2015).

Klassinen talousteoria kehittyi 1800-luvun loppuun mennessä muotoon, jota nykyään kutsutaan uusklassiseksi teoriaksi. Suokko ja Partanen (2017) pitävät näiden suurimpana erona suhtautumista kasvuun: yleisen niukkuuden kyllästävä klassinen talousteoria oletti kasvun rajojen tulevan vastaan nopeasti, kun taas teollisen vallankumouksen vauhdittama uusklassinen talousteoria oletti kasvun jatkuvan rajatta ainakin ennustettavana olevan tulevaisuuden verran. Myös uusklassinen teoria olettaa hypoteettisen tasapainotilan, jota kohti systeemi pyrkii, jos ei siinä ole.

Tavaroiden ja palvelujen vaihto kuuluu ihmisten luontaisiin sosiaalisiin käyttäytymismodeihin yhteistyön ja kilpailun ohella (vrt. Fiske 1992). Kauppaa on käyty ihmiskunnan esihistoriasta alkaen, myös läpi kulloinkin tunnetun maailman. Kaupankäynti mahdollistaa tehokkaan työnjaon eli erikoistumisen siihen, missä kukin on suhteellisesti paras (Chydenius 1765). Vapaat markkinat luovat omanlaatuisen markkinademokratian, jossa kukin voi äänestää rahoillaan siitä, mitä hän haluaa. Markkinat tuovat ja luovat tietoa kysynnästä ja tarjonnasta, mitä välittää hyödykkeen markkinahinta. Juuri vapailla markkinoilla vapaiden ostajien ja vapaiden myyjien vapaan keskinäisen kilpailun pohjalta vapaasti määräytyvä hinta tekee taloudesta markkinatalouden. Tätä kuvaava uusklassinen teoria perustuu oletuksille, että yksilöt toimivat rationaalisesti ja päätösvalta ja seurausvastuu kuuluvat yhteen (Korkman 2015, 78).

Toimiva vapaa ja vakaa markkinatalous johtaa melkein itsestään yhteiskunnan voimavarojen optimaaliseen kohdentumiseen tarpeisiin nähden (taloustieteen kielellä resurssien allokointiin). Hayek (1998) käytti tästä mekanismista nimitystä hajautettu järjestys. Tarkemmin sanottuna yhteiskunta kehittyy (evoluutivisesti) kohti Pareto-optimia, jossa kenenkään tilannetta ei voi parantaa kahdenkeskisillä vaihdoilla. Matemaattisesti Pareto-optimi edustaa lokaalia maksimia, joka ei välttämättä ole globaali maksimi. Globaalin maksimin saavuttaminen voi edellyttää epäjatkuvuuden ylittämistä, mikä vaatii Pareto-ekstremaalien ylitystä teoreettisen tiedon ja yhteisen johdon suunnitelman mukaan.

3.5 Markkinoiden häiriöt

Käytännössä markkinat eivät koskaan toimi ideaalisesti. Ideaalinen markkinatalous vaatii riittävää määrää ostajia ja myyjiä sekä symmetristä

asetelmaa näiden välille. Jo Adam Smith (1776) ymmärsi hyvin, kuinka markkinat voivat häiriytyä salaliittojen ja epäsymmetrisen informaation vuoksi, mitä sittemmin on tarkemmin mallinnettu (Stiglitz 2000). Hieman paradoksaalisesti yhtäläinen tietämättömyys johtaa parempiin markkinoihin kuin toispuoleinen lisätieto (Holmström 2010).

Erilaisten positiivisten ja negatiivisten ulkoisvaikutusten (Pigou) vuoksi markkinatasapaino harvoin vastaa yhteiskunnallista optimia. Siten säätelemätön markkinatalous voi siirtää riskit ja haitat sivullisille tai yhteiskunnalle. Negatiivinen tai positiivinen ulkoisvaikutus tarkoittaa, että joku kolmas osapuoli kärsii tai hyötyy liiketoimesta. Nykyajan kietoutuneessa taloudessa ulkoisvaikutukset ovat pikemmin sääntö kuin poikkeus (Stiglitz 2012, Hahnel 2012, 104). Periaatteessa ulkoisvaikutukset voidaan sisäistää markkinaehtoisesti määrittelemällä kaikille hyödykkeille, kuten ilmalle, vedelle ja maisemalle omistajat, joilta käyttäjän pitää käyttöoikeutensa ostaa. Käytännössä se ei toimi, koska siihen liittyvät transaktiokustannukset ovat suuria ja yksittäiselle henkilölle koituvat haitta on varsin pieni (Hahnel 2012, 105).

Myös markkinoiden manipulointi vaikuttamalla haluihin mainonnalla tai muulla epäeettisellä keinolla aiheuttaa häiriöitä (Galbraith 1967, Stiglitz 2012). Manipuloidut markkinat eivät johda yhteiskunnalliseen tai edes henkilökohtaiseen optimiin, koska manipuloitu hinta ei enää välitä tietoa hyödykkeen todellisesta tarpeesta. Mainontaa on kuitenkin vaikea rajoittaa sääntelytoimin.

Monopolit ja kartellit vääristävät markkinoita ja äärimmillään johtavat kapitalistiseen suunnitelmatalouteen. Kun demokraattisessa suunnitelmataloudessa pyritään suunnittelemaan taloutta yleiseksi hyväksi, kapitalistisessa suunnitelmataloudessa sitä suunnitellaan yksityiseksi hyväksi. Manipulaatioon perustuva hinta ei enää ohjaa resurssien allokointia kansakunnan kannalta optimaaliseksi, vaan kaikki toimijat joutuvat tekemään päätöksensä virheellisen tiedon varassa, mikä johtaa epäedulliseen lopputulokseen. Siitä huolimatta jotkut uusliberaalit (Wahlroos 2012) pitävät monopolisteja lähes hyväntekijöinä tai innovaatioiden lähteenä (Schumpeter 1943). Toki monopolit särkyvät ennen pitkää, mutta sinä aikana ne voivat tuottaa paljon tuhoa ja riistää ihmisiä. Esimerkiksi Bill Gates nousi maailman rikkaimmaksi mieheksi manipuloidun monopolin turvin (Stiglitz 2012), riistäen Suomestakin useita miljardeja euroja. Vaikka jotkut (esim.

Wahlroos 2015) puolustelevat monopolisteja sillä, että tilastollisesti ne eivät saa kovin ylisuuria voittoja, nämä jättävät tarkoituksella huomiotta, että myös monopolistin alihankintaverkosto ja työntekijät osallistuvat riistoon. Monopolisti tarkoituksellakin pyrkii piilottamaan voittoaan, jotta sivulliset eivät huomaa omaa tilaisuuttaan. Kuluttajalle tilanteesta koituu ihan yhtäläisesti haittaa riippumatta siitä, miten riistovoitto jakautuu monopoliyrittäjän, rahoittajan, työntekijöiden ja alihankkijoiden kesken.

Reaalikapitalististen talouksien pahimpiin lieveilmiöihin kuuluu eliitin harjoittama kuppaus, englanniksi *rent-seeking*. Sillä tarkoitetaan epäoikeutettua voiton tavoittelua toisia hyväksikäyttäen, usein lain rajoilla tai jopa lain ulkopuolella, pahimmassa tapauksessa säädättämällä itselle sopivia lakeja. Kuppaukseen kuuluu monopolin tai määräävän markkina-aseman hyväksikäyttö, lain porsaanreikien hyödyntäminen, kaikenlainen huijaus epäsymmetrisen tiedon avulla sekä korruptio. Kuppajaat saattavat käyttää hyväkseen yhteistä omaisuutta, saastuttaa luontoa taikka kähmiä itselleen kansakunnan yhteistä tai valtiolle kuuluvaa omaisuutta sopivasti järjestetyn yksityistämisen kautta. Suuryhtiöt saattavat kupata kansaa estämällä pienyritysten syntyä ja tuloa markkinoille. Kuppauksen estäminen vaatii demokraattista lainsäädäntökoneistoa, kansalle vastuullista hallitusta ja rahasta riippumatonta oikeuslaitosta. (Stiglitz 2012)

Uusklassisen teorian aksiomaattista oletusta yksilöiden rationaalisuudesta on sittemmin haastettu runsaasti. Ihminen toimii tunteella. Tunteista negatiiviset tunteet vaikuttavat vahvimmin: esimerkiksi kauna, kateus ja katkeruus voivat johtaa rankkoihin kostotoimiin, joita ei millään taloudellisen rationaalisuuden perusteella voi perustella. Markkinoillakin monet ihmiset eivät periaatteessa osta sitä tai tee tätä – ja periaatteet voivat kummuta niin jalosta maailmanparannuksesta kuin halusta kostaa tai hyvittää koetut vääryydet, jopa ihan silkasta haluttomuudesta myöntää olevansa väärässä. Ei noita toimintaestoja opetettu ainakaan markkinoinnin ja kulutuskulttuurin syventävissä opinnoissa, joissa keskityttiin positiivisiin sosiaalisiin kannustimiin, mutta psykologian kirjallisuudesta voi niiden jäljille päästä.

3.6 Työmarkkinat

Varhaista markkinataloutta kuvaava klassinen talousteoriatarkastelu nimetään työsuoritusten markkinoita. Klassisen teorian (Smith, Ricardo) mukaan työn kysyntä ja tarjonta ajautuvat aina tasapainoon markkinoiden ehdoilla määräytyvän työn hinnan ohjauksella. Siten vapaassa ja vakaassa taloudessa vallitsee aina täystyöllisyys.

Työmarkkinat ovat kuitenkin pahasti vääristyneet kartellisoitumisen, epäsymmetrisen tiedon ja eritasoisen neuvotteluvoiman vuoksi. Nyky-Suomen työmarkkinoita hallitsevat työvoiman osto- ja myyntikartellit eli ammattiliitot ja työnantajajärjestöt, jotka eivät kuitenkaan edusta koko työnantajakenttää. Neuvottelukartellien vuoksi työmarkkinat toimivat jäykästi ja muistuttavat enemmän suunnitelmataloutta. Oikeastaan ei voi edes puhua työmarkkinoista, koska kyse ei ole todellisista markkinoista vaan sopimustaloudesta.

Työmarkkinoiden rakenteen sekä sosiaalisten turvaverkostojen vuoksi työntekijäpuoli on saanut Suomessa ja useissa muissakin länsimaissa työnantajia enemmän neuvotteluvoimaa. Se näkyy markkinahintaa korkeampina palkkoina (ks. esim. Blanchard 1997, McDonald & Solow 1981). Työmarkkinoilla vallitsee raadollinen kilpailu ammattiyhdistysten välillä: jokainen liitto ja ammattiala haluaa itselleen mahdollisimman suuren osa kulloisestakin palkankorotusvarasta toisten työläisten kustannuksella. Tämä ruokkii kestämatöntä palkankorotuskierrettä ("palkkainflaatiota").

Toisaalta myöskään järjestäytymättömät työmarkkinat eivät täytä vapaiden markkinoiden edellytyksiä (sanoo muun muassa Herrmann 2015, joka muuten ei suostu ymmärtämään työmarkkinoiden tai muidenkaan markkinoiden syvintä olemusta, vaikka siitä kovasti saarnaakin). Ilman liittoja yksittäiset työntekijät jäävät väistämättä heikompaan asemaan työnantajaan nähden, koska työnantajalla on yleensä paremmat tiedot taloudellisesta tilanteesta ja yleensä työnantaja tulee pitempään toimeen ilman työntekijää kuin työntekijä ilman työpaikkaa ja palkkaa. Vaikka Marxin teorian mukaan työläisen palkka jäisi aina eksistenssiminimitasalle, vapaassa yhteiskunnassa työntekijöiden valinnanvapaus johtaa marginaaliseen markkinapalkkaan (Kaldor 1955). Siten ennen pitkää työntekijöitä hyväksikäyttävä työnantaja ajautuu heikompaan kilpailuasemaan. Monissa yhteiskunnissa

– entisissä feodaaliyhteisöissä hyvin systemaattisestikin – työntekijöiden vapautta on rajoitettu, mikä johtaa markkinahintaa alempiin palkkoihin. Sellainen yhteiskunta toki pysähtyy kehityksessä muutenkin.

Saksassa työntekijät ovat lähes vapaaehtoisesti alistuneet alipalkkaukseen (Herrmann 2015). Myös Kiinassa työntekijöiden palkat on pidetty järjestelmän avulla markkinapalkkoja alempina, mikä on johtanut valtaisiin ylijäämiin. Poikkeama markkinapalkoista kumpaan tahansa suuntaan johtaa yhteiskunnan ja maailmankaupan epäoptimaaliseen toimintaan.

Sinänsä heikommassa asemassa olevan työntekijän suojele voitaisiin toteuttaa lakiteitse. Valtiollinen sääteily kuitenkin vie liitoilta sananvaltaa jäseniinsä, mistä ne eivät pidä ja mitä ne vastustavat, vaikka se turvaisi rivi-jäsenten edut parhaiten. (Juuri äskettäin ammattiliiton edustaja kauhistui vasemmistopoliitikon vaatimusta lakisääteisestä minimipalkasta.) En pysty kuitenkaan yksityiskohtaisemmin esittämään, millainen järjestelmä takaisi yhtäläisen neuvotteluvoiman kaikille osapuolille.

3.7 Työttömyys

Kansan hyvinvointi tulee työtä tekemällä. Reaalinen kansantuote nousee tekemällä töitä enemmän ja tuottavammin. Työnteon kautta tuleva talouskasvu ei vaadi riistämään ihmisiä, luontoa ja luonnonvaroja yli maapallon kestokyvyn.

Useimpia markkinatalouksia riivaa työttömyys. Täystyöllisyyttä esiintyy vain satunnaisesti lievässä noususuhdanteessa. Nykyisin täystyöllisyytenä pidetään tilannetta, jossa suhdanteellinen ja rakenteellinen työttömyys ja työvoimapula häviävät ja taloudessa esiintyy vain kitkatyöttömyyttä. Kitkatyöttömyys ja -työvoimapula kuuluvat lähes väistämättömästi dynaamiseen talouteen, jossa työpaikkoja syntyy ja tuhoutuu, tuotantorakenteet muuttuvat, ihmiset syntyvät, kuolevat ja vaihtavat työpaikkojaan ja siirtyvät välillä tilapäisesti pois työmarkkinoilta.

Työttömyyden vastakohtana on työvoimapula. Kansantaloudessa voi esiintyä yhtä aikaa sekä työttömyyttä että työvoimapulaa, jos työvoiman kysyntä ja tarjonta kohdistuvat eri aloille tai alueille. Työvoimapulaa ei vastaavasti tilastoida, vaan sitä pitää arvioida lähinnä lehtiotsikoiden mukaan. Koska palkat

saavat joustaa vapaasti ylöspäin, yleistä työvoimapulaa ei voi koskaan esiintyä – työvoimakustannukset vain kasvavat markkinatalouden lakien mukaisesti. Alakohtaisesti voi kuitenkin tulla pulaa osaajista, jos sellaisia ei kouluteta riittävästi. Rakennusalalla esiintyy ajoittain pulaa kokeneista ammattilaisista ja työnohtajista, koska riittävän asiantuntemuksen hankkiminen edellyttää yli kymmenen vuoden kokemusta, jota ei nopeammin hankita rahallakaan.

Työvoiman tarvetta kuvataan usein ilmoitettujen avointen työpaikkojen määrällä. Se on virheellistä ellei peräti vilpillistä siihen liittyvien systemaattisten virheiden vuoksi, mutta tähän virheeseen lankeavat taloustieteilijätkin (Uusitalo et al 2018, 33). Joka käyttää avointen työpaikkojen määrää taikka Beveridge-käyrää työmarkkinatilanteen selittämiseen ei ymmärrä työmarkkinoiden dynamiikasta yhtään mitään (esim. Tulo- ja kustannuskehityksen selvitystoimikunta 2017). Uusitalo ja kumppanit (2017, 63) kyllä huomauttavat, että suurinta osaa työpaikoista ei ilmoiteta julkisesti avoimeksi, mutta väittävät, ettei siinä tapahdu merkittäviä muutoksia. Minun subjektiivisten, epätieteellisen havaintojeni mukaan siinä on kuitenkin tapahtunut hyvin dramaattisia muutoksia, kun määräaikaisten ja tilapäisten työpaikkojen osuus nousee ja tehtävät projektisoituvat entisestään, mikä lisää vastaavasti päättyvien työpaikkojen määrää. Se on tietenkin vain yksittäinen havainto eikä tilastoa, mutta popperilaisen perinteen mukaan yksikin poikkeava havainto osoittaa väitteen vääräksi, mutta väitteen tueksi tarvitaan runsaasti sitä tukevaa aineistoa. Todistustaakka lankeaa nyt Uusitalon ja kumppanien päälle, mutta he vain jatkavat saman virheen toistamista vaivautumatta edes puolustautumaan kritiikiltä.

Klassisen Pigoun (1933) teorian mukaan rakenteellinen työttömyys johtuu työvoiman hinnan nousemisesta markkinapohjaista tasapainoarvoa ylemmäksi, esimerkiksi ammattiliittojen neuvotteluvoiman ja palkkakilpailun vuoksi. Työttömyys poistuu, kun työväki skaalaa palkkavaatimuksensa sopivaksi. Tästä ei kuitenkaan pidä syyttää yksittäisiä ammattiliittoja – sen enempää kuin irtisanovia työnantajiakaan – jos ne toimivat juuri siten kuin järjestelmä kannustaa niitä toimimaan. Ongelma lähtee järjestelmästä itsestään, johon on sisäänrakennettu työttömyysautomaatti.

Työvoimakustannusten ja työllisyyden välistä kausaalisuhdetta (palkkaelastisuutta) ei ole pystytty kovin tarkasti arvioimaan. Arviot työn kysynnän

joustolle liikkuvat välillä -0,22 ... -0,7, missä alin arvo on Sipilän hallituksen ohjelmasta (Uusitalo et al 2016). Yläoutinen (2016) puolustaa arvoa -0,7 ... -0,8, mutta Uusitalo ja kumppanit (2017) liputtavat ylimmän arvon (-0,22) puolesta. Díez-Catalán ja Villanueva (2015) kuitenkin vihjaavat voimakkaamman elastisuuden puolesta. Palkkaelastisuudelle ei ole saatu oikeastaan mitään luotettavaa eksperimentaalista arvoa. Sellainen koe vaatisi, että palkkoja säädellään keino-tekoisesti ulkoa. Tilastollista korrelaatiota analysoitaessa on otettava huomioon, että tyypillisesti lama johtaa ensiksi matalapalkkaisimpien työläisten irtisanomisiin, mikä nostaa keskipalkkoja. Samoin noususuhdanteessa palkataan nopeammin matala- kuin korkeapalkkaisia työntekijöitä. (Uusitalo et al 2017) Yksittäistä liittoa tai toimialaa koskevasta palkkaelastisuudesta ei kuitenkaan voi tehdä johtopäätöksiä valtakunnallisen bruttopalkankorotuksen tai -alennuksen vaikutuksista, vaikka eräät viitteistä, ilmeisesti myös Uusitalo ja kumppanit (2017, 136) niin kuvittelevat, vaan sellaista pitää käsitellä sisäisenä revalvaationa tai devalvaationa. Ylipäättänsä palkanmuutoksesta voi koitua laajoja sekundaarisia vaikutuksia, jotka voivat näkyä työllisyyden muutoksina ihan eri toimialoilla, kuten rakennusalalla investointien myötä taikka alihankintaverkostossa.

McDonald ja Solow (1981) esittivät, että riittävän neuvotteluvoimaiset liitot voivat löytää Pareto-tehokkaan tavan lisätä työvoiman palkkaosuutta enemmän kuin kysyntäkäyrän tasapainotilassa. Teoria ei kuitenkaan toimi käytännössä (Schneider 2011), koska liitoilla ei ole riittävää neuvotteluvoimaa painostaa työnantajia työllistämään eivätkä liitot edes pyri maksimoimaan koko työvoiman tulo-osuutta vaan paljon suppeampia etuja.

Pohjimmiltaan ammattiliitot kilpailevat keskenään, kuka saa suurimmat korotukset. Tasapainoisessa kelluvassa taloudessa yhden palkankorotus on toisten palkanalennus, mutta jäykässä taloudessa palkankorotus voi rikkoa tasapainon. Tämä muistuttaa Humen (1751) kuvaamaa yhteismaan ongelmaa: kun useampi ammattikunta kilpailee samojen työnantajien samoista palkkapoteista, jokainen pyrkii saamaan itselleen mahdollisimman suuren osan arvioidusta palkankorotusvarasta. Jos liitot eivät pääse keskenänsä yhteisymmärrykseen korotusvaran jakamisesta eikä kukaan liitto anna vapaaehtoisesti periksi, työnantajan palkkاپotti ylilaidunnetaan eli palkankorotukset ylittävät kestokyvyn. Se johtaa tuotannon alentamisen ja konkurssien kautta työpaikkojen menetykseen.

Modernimman amerikkalaisen teorian (Stiglitz & Shapiro 1984) mukaan työnantajat eivät uskaltaisi maksaa tarpeeksi pientä palkkaa, koska pelkäävät sen laskevan työmotivaatiota. Teoria ei soveltune hyvin Suomeen, jossa palkat määräytyvät paljon enemmän yleisten sopimusten kuin kahdenvälisen neuvottelujen pohjalta. Amerikkalaiset ylipäättänsä yliarvioivat palkan merkitystä motivaatiotekijänä systemaattisesti (eivät kaikki, ks. Deci & Ryan 2000, Ryan & Deci 2016).

Vertikaalisesti hajautetussa tuotantoketjussa kunkin lenkin omat työvoimakustannukset ovat suhteellisen pienet verrattuna liikevaihtoon. Siten yksinkertaisen peliteorian mukaan yksittäisen työnantajan tai lenkkiä edustavan työnantajaliiton kannattaa pikemmin taipua työntekijöiden vaatimukseen suuremmasta palkasta kuin ajautua lakkoon, joka tulisi sille erittäin kalliiksi. Ennen pitkää yhden työnantajaosapuolen antamat myönnytykset kuitenkin provosoivat ketjun muiden lenkkien työntekijät vaatimaan yhtä paljon, jolloin kustannukset kasvavat jokaisen lenkin osalta. Kustannusten kurissa pitäminen edellyttäisi siten työnantajiltakin keskinäistä sopimusta ja solidaarisuutta.

Toisaalta ulkoperäiset suhdannevaihtelut tuottavat ajoittain suurtakin työttömyyttä. Talous ei itsessään sopeudu sokkeihin ja häiriöihin riittävän nopeasti, koska käytännössä palkat eivät jousta alaspäin, vaikka uusklassinen teoria perustuukin täydelliseen joustokykyyn. Vapaassakin palkan muodostuksessa palkat joustavat hyvin hitaasti alaspäin, mutta liittojen hallitsemassa taloudessa eivät juuri koskaan. Epävarmuuden tuottamat joukkoilmiöt hidastavat elpymistä, usein typerän politiikan avittamana. Työntekijöiden toiveesta heidän turvakseen tai mukavuudekseen laaditut säännöt saattavat muodostua tulpaksi uudelle kehitykselle, jos työnantajat eivät uskalla palkata uusia työntekijöitä. Laman aiheuttama suhdannetyöttömyys voi tuottaa kroonista pitkäaikaistyöttömyyttä, joka ei katoa parempien suhdanteiden myötä vaan vasta työttömien korkean kuolleisuuden kautta (Keynes 1935, Haaparanta 2015).

Uusitalo ja kumppanit (2017) arvioivat, että nykyhetken työttömyys on lähes kokonaan rakenteellista. Heidän mukaansa suhdannesokin vaikutukset ovat jo suurimmaksi osaksi liunneet pois ja taloustilanne vakiintunut. Silloin paremman suhdanteen odottaminen ei auta. Uusitalo ja kumppanit (2017, 55) eivät kuitenkaan jaa edellä mainittua pigoulaista käsitystä tai määritelmää

rakenteellisesta työttömyydestä, vaan suhtautuvat siihen lähinnä pysyvänä työelämästä poistumisena, ikään kuin rakenteellisesti työtön julistettaisiin ikuisesti työkelvottomaksi. Tätä määritelmäänsä he eivät uskottavasti perustele, pitäen sitä lähinnä itsestään selvyytenä. Se vie uskottavuuden koko raportilta, koska kyse on raportin kaikkein keskeisimmästä kohdasta.

Jotkut puhuvat luonnollisesta työttömyydestä (Friedman 1968) tai tasapainotyöttömyydestä (tai NAIRU = *Non-Accelerating Inflation Rate of Unemployment*, NAWRU = *Non-Accelerating Wage Rate of Unemployment*). Käsitteiden välillä on teoreettisia eroja – luonnollinen työttömyys viittaa joustavaan talouteen ja NAIRU jäykkään talouteen, ensimmäinen liittyy chicagolaiseen ja jälkimmäinen uuskeynesiläiseen koulukuntaan. NAWRU lienee Euroopan komission oma määritelmä, jonka Kiema (2017) kääntää rakenteelliseksi työttömyydeksi. Joka tapauksessa kummankin teorian mukaisen minimityöttömyyden alittaminen johtaa palkankorotuksiin, inflaatioon ja sitä kautta uudelleen työttömyyden kasvuun, mikä nostaa työttömyyden tasapainoarvoonsa tai sen yli. Työttömyyden minimitaso voi olla niinkin suuri kuin 6-7 % (Borg & Vartiainen 2015). Tällainen merkitsee metarakenteellista ongelmaa, jonka ratkaisu vaatii metarakenteellisia toimia. Tasapainotyöttömyys ei kuitenkaan ole luonnonlaki vaan seuraus arvojärjestelmästä, johon voi päätöksillä vaikuttaa (Stiglitz 2012).

Työttömyyden jako rakenteelliseen ja suhdanteelliseen työttömyyteen hämärtää käsitteitä. Lyhytaikaista kitkasokkia lukuun ottamatta suhdanteet johtuvat nimenomaisesti metarakenteellisista ongelmista. Suhdannetyöttömyydeksi nimetty ilmiö on siten rakennetyöttömyyttä toiseen potenssiin.

Chicagolainen talousoppi on korostanut työttömyyden vapaaehtoisuutta, ikään kuin suuri lama olisi vain suuri loma (esim. Lucas 1978, Cochrane 2014, Mulligan 2012) ja työttömyys poistuisi pakottamalla työttömät hakemaan töitä. Amerikkalaisissa tutkimuksissa (Hagedorn, Manovskii & Mitman 2016) toki löydetäänkin yhteyksiä työttömyyskorvausten ja työttömyyden välille, mutta Yhdysvalloissa ei tunnetaakaan suomalaisia yleissitovia työehtosopimuksia. Esimerkiksi Krugman (2010) pitää tällaista logiikkaa täysin järjettömänä, ollen siinä täysin oikeassa.

Suomessakin monet (Borg & Vartiainen 2015, Holmström, Korkman & Vihriälä 2016, Obstbaum 2017) levittävät työvoiman tarjontateoriaa. Se perustuu samoille virheellisille oletuksille, että työttömyys johtuu pääosin työvoiman tarjonnan puutteesta ja työvoiman tarjonnan lisääminen missä tahansa tilanteessa nostaa työllisten määrää. Teorian mukaan työttömyyden ja työllisyyden vaihtelu johtuu lähes yksinomaan työntarjoajan (palkansaajan) valinnoista. Esimerkiksi Obstbaum (2017) vertaa mikro- ja makrotaloudellista elastisuutta ikään kuin työn kysyntä olisi rajaton eikä työnhakijalla (palkanmaksajalla) olisi vaikutusvaltaa työsopimuksen syntyyn. Ihmettelen, onko tutkimus tehty tosissaan vai onko kyseessä joku sokalistinen harhautus (ja Sokalia pidän pikemmin roistona kuin sankarina).

Sama valitettavasti toistuu jopa hallituksen ohjelmissa, teoissa – kuten psykologiselta perustaltaan virheellinen ”aktiivimalli” – ja päätösten perusteluissa. Erityisesti se näkyy työttömien ylimielisenä solvaamisena ja ajojahtina (kuten Puttonen 2018, Vartiainen 2017), mitä motivoi hyväosaisten tarve vapauttaa itsensä syyllisyydestä syyllistämällä huono-osaiset omasta huono-osaisuudestaan. Myös suhdannetyöttömyys-termin käyttäminen viittaa vastuunpakoiluun, kun pyritään kieltämään itseaiheutettu metarakennetyöttömyys syyttämällä siitä ulkoisia suhdanteita.

Suomessa esiintyy toki ajoittaista pulaa tietyistä osaajista, ennen kaikkea lääkäreistä ja niche-tekniologioiden taitajista, mutta niissä pullonkaulana on koulutus. Muuta merkittävää ”kohtaanto-ongelmaa” ei Suomessa esiinny, ellei sellaiseksi lasketa ikäsyrrjintää: suurin osa työnantajista halunnee alle 40-vuotiaan työntekijän, mutta suurin osa työnhakijoista lienee jo 40 vuoden pahemmalla puolen. Pitkittyvä työttömyys kuitenkin laskee työvoiman tarjontaa pysyvästi, koska se väistämättä siirtää osan työvoimasta lopullisesti työelämän ulkopuolelle stigmatisoitumisen sekä ammattitaidon ruostumisen myötä (Keynes 1951). Valitettavasti Sipilän hallitus pahentaa tilannetta stigmatisoimalla työttömiä entistä enemmän.

Työvoiman tarjonnan lisääminen varmasti hyödyttää joitain osapuolia. Erityisesti lisääntyneen tarjonnan lisäämä julkityöttömyys vähentää palkan-
korotuspaineita. Mitattava tarjonta helpottaa yritysten investointipäätöksiä, sitä enemmän mitä suuremmasta yrityksestä on kyse, koska suurella yrityksellä on

suuret investoinnit. Siten pääomavaltaiset suuryritykset saattavat hyväksyä korkeammat palkankorotukset siitä hyvästä, että saavat enemmän liikkumavaraa investointeihin. Ne saattavat jopa toivoa työttömyyttä. Pienyritykset eivät suurtyöttömyydestä hyödy laisinkaan, koska pientyöttömyyden ja jopa täys-työllisyyden aikana on aina tarjolla jonkin verran työvoimaa.

Toki työttömyysturvan poistaminen saa työttömät tekemään jotain saadakseen leipänsä. (Kolsrud, Landais, Nilsson. & Spinnewijn (2018) kuitenkin väittävät empiirisen tutkimuksen pohjalta, että nouseva työttömyyskorvaus toimii paremmin kuin laskeva.) Nälän aiheuttama epätoivo saa ihmiset myös vähemmän kunniallisiin ja jopa laittomiin toimiin. Sitäkö herrat haluavat: naiset ilokaduille? Suomen sisällissotakin 1918 sai energiansa nälästä eikä luokkatunnosta.

Työttömyys poistetaan periaatteessa erittäin yksinkertaisesti jakamalla yksilöiden oikeudet (tulot) ja velvollisuudet (työt) tasan. Suunnitelmataloudessa jaosta selviäisi osoittamalla suoraan kullekin tehtävät, mutta markkinataloudessa pitää erikseen säätää huolella talouden parametreja, joilla korjataan niitä häiriöitä, jotka työttömyyttä aiheuttavat. Työttömien työllistäminen millä tahansa järkevällä toimella esimerkiksi valtiollisen työtakuun muodossa on selkeää plussummapeliä (Minsky 2013). Huonosti hallittuna sellainen voi toki johtaa epätehokkaaseen ja joustamattomaan resurssien allokointiin, mikä käytännössä nousee ongelmaksi vasta täys- tai ylityöllisyyden aikana. Siksi julkisten työllistämistoimien pitäisi olla helposti muutettavissa ja nopeasti purettavissa nousukauden aikana. Apu-työllistetyille pitäisi maksaa sen verran pientä palkkaa, että he pyrkisivät tuottavimpiin töihin.

3.8 Raha

Raha tuli käyttöön, jotta kaikki vaihdettava olisi jollain lailla verrattavaa (Aristoteles 1989, Menger 1892, Smith 1776). Ystävien ja sukulaisten suhteet määritellään sosiaalisella vaihdolla eli palveluksilla ja vastapalveluksilla: avulias ihminen voi kerätä itselleen sosiaalista pääomaa. Anonyymi materiaallinen vaihto kuitenkin vaatii mitattavaa yksikköä. Virallista rahayksikköä käytettiin myös hyvin varhaisessa historiassa verojen mittaamiseen (Wray 1998), kenties jopa ennen kuin se vakiintui kaupankäynnin välineeksi (Graeber 2004).

Kuva 1: Vanha Suomen markka, joka on sidottu hopeakantaan.

Raha itsessään ei ole ainetta eikä energiaa vaan luottoa tai uskoa. Rahaa ei ole helppo määritellä – intuitiiviset käsitykset ovat yleensä täysin virheellisiä¹⁴, mutta rahaministerinkin tulee sellaisia julkisesti toistaa, jotta tulisi uudelleen valituksi. Voimme puhua eritasoisista rahakäsitteistä:

- Nollannen kertaluvun raha: vaihdon välineenä käytettävää reaaliomaisuutta, jota tuotetaan ja kulutetaan, kuten tupakka tai oravanahat. Arvo voi vaihdella rajusti. (Suomen kielen sana raha tarkoitti alun perin juurikin nahkaa.)
- Ensimmäisen kertaluvun raha: jalometallit, erityisesti leimatut, määräpainoiset harkot tai kolikot. (Etymologisesti monet rahayksiköt pohjautuvat painoyksikköön.)
- Toisen kertaluvun raha: Setelit, joita vastaan sen myöntäjä lupaa maksaa vastaavan summan kullassa tai muussa arvometallissa.
- Kolmannen kertaluvun raha: Institutionalisoitu tiliraha, jota vastaan pankki lupaa maksaa vastaavan summan seteleinä.
- Neljännen kertaluvun raha: muu vaihdettava velkakirja eli velallisen lupaus siirtää rahaa velkakirjan haltijan tilille.

Myös monet muut kahdenväliset velkasuhteet ovat rahamääräisiä, mutta yleensä rahana ei pidetä velkakirjaa, jota ei voida vapaasti vaihtaa. Rahan ja muun

¹⁴ Tästä kertoo ansiokkaasti muun muassa Iivarinen (2015), jonka käsitykset rahan ja velan olemuksesta ja pahuudesta menevät kuitenkin överiksi.

finanssiomaisuuden ero jää määrittelykysymykseksi. Kunkin rahan tai ”rahan” myöntäjä vastaa sen katteesta: jos kateketju jatkaa katkeamattomana kultaan tai muuhun reaaliomaisuuteen, rahalla on täysi kate. Virallisessa talousopissa määritellään M1, M2, M3 ynnä muut rahakäsitteet hieman toisin.

Talouteen raha vaikuttaa kiertämällä. Ihmiset vaihtavat keskenään omaisuuksia kullekin tuottavimpiin tavaroihin ja tekevät työtä toisen hyväksi rahaa vastaan. Rahan tai rahanveroisen lupauksen merkitys taloudelle riippuu juuri siitä, pitääkö joku sitä riittävän uskottavana, jotta ryhtyisi tekemään töitä toisen hyväksi muuten kuin pelkästä auttamisen halusta. Sinänsä suullinen lupaus maksaa rahaa voi monelle riittää, joten ylilaaajan rahan määrää ei pysty kovin varmasti arvioimaan. Kansantalouden todellinen varallisuus määräytyy reaaliomaisuuden kautta ja kansantuote reaalityön kautta. Toki tilillä tai taskussa oleva raha voi jo tuottaa onnea ylemmyyden ja turvallisuuden tunteiden kautta.

Käytännössä pankit voivat luoda uutta tilirahaa ilman katetta, koska pankin myöntämä velka on vain merkintä pankin tilikirjoissa (oikeastaan kaksi: debet ja kredit). Niin kauan kuin luotto pyörii merkintöinä pankin omassa järjestelmässä – tai pankkien yhteisessä järjestelmässä vastavuoroisesti – rahaa voi luoda teknisesti rajattomasti. Yleensä pankkien velanantoa ja rahanluontia kuitenkin rajoitetaan lainsäädännöllä, jolla vaaditaan tietty kate pankkitalletuksille (joka tarkoittaa pankin velkaa asiakkaalle eli lupausta maksaa tälle vaadittaessa virallisia seteleitä) ja joku raja luotonannolle, mahdollisesti talletuskantaan, oma-pääomaan ja keskuspankkivarantoon kytkettynä. Valtiot antavat yleisimmille yksityishenkilöiden talletuksille tietyn takuun. Katteetonkin raha toimii, koska ihmiset (ja ihmisten muodostamat yhtiöt) tarvitsevat pankkeja maksujen välitykseen ja rahojen turvalliseen säilytykseen ja ovat sitä palvelua vastaan valmiita ottamaan riskin rahojen menetyksestä.

Fiat-raham eli katteettoman luottorahan arvo perustuu sosiaaliseen sopimukseen eli uskoon siitä, että toisetkin siihen uskovat. On meidän vallassamme muuttaa sitä tai tehdä se käymättömäksi (Aristoteles 1989). Kuka tahansa voi ”painaa rahaa” – eli antaa nimissään vaihdettavia luottokirjoja – mutta vain valtiot voivat antaa niille laillisen merkityksen, mikä seuraa usein niiden kelpoisuudesta väistämättömien verojen maksuun (Minsky 1986).

Kaikki eivät hyväksy katteetonta rahaa. Erityisesti itävaltalainen koulu-kunta kannattaa täysin kultakantaista rahaa, jonka arvoon valtio ei puutu millään lailla (Bagis 2011).

Modernin rahateorian¹⁵ tai chartalismen, joskus cartalismen tai kartalismen (Knapp 1924, Mitchell-Inness 1914, Lerner 1947, Goodhart 1998) mukaan (fiat) raha on lykätyn reaalmaksun standardi ja siten luonteeltaan velkaa tai luottoa. Valtio luo julkista rahaa, jonka arvo määräytyy rahan käyttökelpoisuudesta verojen, sakkojen ja muiden julkisten maksujen ja ulosmitattavien velkojen maksuvälineenä. Rahaa syntyy, kun valtio ostaa rahalla tuotteita tai työsuorituksia yksityiseltä sektorilta tai jakaa sitä muista syistä. Rahaa häviää, kun valtio ottaa rahaa maksuna – verojen tehtävänä ei edes ole rahankeruu valtiolle vaan rahan arvon määrittäminen (Wray 1998). Valtio ei voi omistaa rahaa, koska kukaan ei voi olla velkaa itselleen.

Modernin rahateorian mukaan valtio ei voi velkaantua omassa valuutasaan, koska valtion velka on luonteeltaan rahaa ja valtio voi luoda rahaa rajattomasti. Valtion ”velka” tarkoittaa vain yksityisen sektorin finanssivarallisuutta (Wray 1998). Yksityinen rahatalous vaatii joka tapauksessa finanssivarallisuutta eli julkista velkaa toimiakseen kunnolla, koska kaikki investoinnit ja useimmat liiketoimet perustuvat velkasuhteisiin. Rajoitukset rahan lisäämiseksi johtuvat yksinomaan poliittisista päätöksistä eikä konkreettisista rajoituksista. Vieraassa valuutassa otettu ulkomaanvelka kuitenkin tuntuu valtiollekin ihan konkreettisena velkana.

Tutkija ei voi noin vain valita itselleen mieluisinta rahateoriaa. Moderni rahateoria pätee vain rahasuvereeneille valtiolle, kuten Yhdysvalloille tai Japanille, mutta ei euromaille. Rahasuvereenilla valtiolla on oma kelluva valuutta ja se velkaantuu pääasiassa omassa valuutassaan. Ulkomaisen velan otto vie suvereniteettia kuten valuuttakurssin kiinnittäminen. Valtio voi tarvita ulkomaanvaluuttaa esimerkiksi aseostoihin. Euromaille ei suvereniteettia ole eikä oikein koko euroalueella eli Euroopan rahaliitolla, koska Euroopan rahaunioni on itse sellaisesta luopunut asettaessaan itse itselleen sääntöjä, jotka vievät sen toimintakykyä.

15 Se ei oikeastaan ole teoria siinä mielessä, että sitä ei testata empiirisesti, vaan kyseessä on aksiomaattinen määritelmäjärjestelmä, jonka johtopäätökset seuraavat loogisesti oletuksista. Rahan arvo ja kierto kylläkin ovat empiirisesti mitattavia.

Modernia rahateoriaa on kritisoitu sen kyvyttömyydestä selittää ja estää inflaatiota. Sitä vastaan hyökätään juuri väitteillä hyperinflaatiosta, joskin usein pikemmin selkäytimellä kuin perustellusti. Wrayn (1998) jälkikeynesiläisen rahan teorian mukaan inflaatio voi kuitenkin nousta ongelmalliseksi vasta, kun kansakunnan resurssit ovat täyskäytössä. Kaikki tunnetut hyperinflaatiot ovat seuranneet tilanteesta, jossa kansakunnan tuotantoresurssit ovat romahtaneet sodan tai kehnon hallinnon vuoksi. Inflaation hallinta vapaan rahapainon kanssa vaatii silti tarkkuutta – parhaiten sitä hillitään huolehtimalla markkinoiden toimivuudesta, erityisesti sallimalla uusien tuottajien tulo markkinoille.

Inflaation pelosta ja monesta muustakin syystä euron hallinto järjestettiin kilpailevan Mengerin (1892) rahanäkemyksen pohjalta. Siinä rahan arvo määräytyy kaupankäynnin pohjalta ilman valtiota (Goodhart 1998). Se ei ole kovin viisaaksi osoittautunut. Emme kuitenkaan voi tietää, kuinka hyvin chartalistinen euro olisi toiminut.

3.9 *Inflaatio*

Rahan lisääntyminen velkaantumisen, uusien rahainstrumenttien keksimisen tai rahan painamisen vuoksi tuottaa inflaatiota (ainakin perinteisen määritelmän mukaan – taloustieteilijöillä ja -poliitikoilla on muitakin määritelmiä). Inflaatiota hillitsee, jos yksityinen sektori pystyy nopeasti lisäämään tuotantopanoksia niin, että lisääntyvä tarjonta tyydyttää kysynnän.

Uusklassinen talousteoria nojaa rahan neutraliteettiin, eli rahan määrän lisäys tai vähennys ei vaikuta pitkäaikaisesti talouteen tai kansantuotteeseen, kunhan skaalaa mittaria. Monetaristinen malli (Friedman 1968) korosti rahan kvantiteettiteorian kautta rahapolitiikan merkitystä yli finanssipolitiikan. (Mutta monetaristit keskittyivät liiaksi rahan määrään kiinnittämättä tarpeeksi huomiota rahan nopeuteen, Andresen 2013).

Inflaatio (tai kvasi-inflaatio, jos halutaan saivarrella) voi syntyä myös ilman lisärahaa keinotekoisesti, jos hyödykkeiden hintoja nostetaan väkisin markkinahintoja korkeammaksi. Kartellit taikka tuotantoa rajoittavat säätelytoimet nostattavat inflaatiota. Pahiten keinotekoista palkkainflaatiota ruokkivat ammattiliittojen vaatimat palkankorotukset, jotka ylittävät työn tuottavuuden kasvun. Avo-

taloudessa palkkainflaatio ei kuitenkaan johda kaikkien tuotteiden hintainflaatioon, koska se myös aiheuttaa työttömyyttä, joka laskee kokonaiskysyntää. Ulkoisesti tuotettu hintojen nousu voi johtaa pahaan taantumaa, stagflaatioon.

Voidaan kyseenalaistaa, voidaanko yhden yhteisvaluutta-alueeseen kuuluvan maan sisäistä hintojen nousua edes kutsua inflaatioksi, koska ainakin uusklassisen teorian mukaan termillä pitäisi kuvata kyseisen rahan arvon globaalia muutosta (ks. esim. Wahlroos 2015). Käytän kuitenkin vakiintuneita termejä, koska en tunne parempia enkä viitsi itse keksiä uusia nimityksiä, jotka todennäköisesti sekoittaisivat lukijaa enemmän kuin selkeyttäisivät sanomaa.

Paikallisen inflaation kaava menee: halpa luotto → kasvu → yksikköpalkkainflaatio → hintainflaatio → kilpailuhaitta → alijäämä → velkakriisi & joukkotyöttömyys. Joustava talous korjaisi haitat nopeasti, mutta harva reaali-talous joustaa alaspäin.

Kelluvan valuutan maissa inflaatio johtaa valuutan arvon laskuun lähes ”automaattisesti” (valuuttoja vaihtavien ihmisten rationaalisen toiminnan kautta). Tällöin inflaatio ei aiheuta merkittävää taloudellista riskiä, mutta tuottaa vaivaa ihmisille. Vanhat tiedot hinnoista eivät päde kovin kauan, vaan käsitys hintatasosta pitää tasauttaa jatkuvasti uudelleen. Yrityksille voi koitua ”menukustannuksia”, kun hinnastot pitää painaa uudelleen. Sellainen ei paljon merkitse, jos hinnat tai tuotteet joka tapauksessa vaihtelevat kausittaisen tarjonnan muutosten tai teknologian kehityksen vuoksi. Kaikesta inflaatiosta kärsivät konkreettisemmin ne, joilla on paljon käteistä rahaa. Nykyisin suuret käteis-summat lienevät kuitenkin pääosin mustaa tai harmaata rahaa, joten niistä ei tarvinne paljon välittää.

Ennustamaton inflaatio tai inflaatoriski tuottaa epävarmuuskustannuksia. Erityisesti lainan korkoon voidaan lisätä riskiprovisio. Ilman varaumia nopeasti nouseva inflaatio voi tuottaa korkotappiota ja jopa konkurseja erityisesti rahoituslalle, mikä voisi jopa vaarantaa pankkisektorin toimivuuden. Velkaantuvalla valtiolla hallitsematon inflaatio voi siten tuottaa siten korkoriskejä ja jopa uhan pankkiromahduksesta.

Toteutunutta inflaatiota enemmän talouteen vaikuttavat inflaatio-odotukset. Ne eivät aina ole kovin rationaalisia, mutta silti usein itseään

toteuttavia ennusteita. Inflaatio-odotukset voivat johtaa yhtäältä haluan kuluttaa nopeasti säästöt, toisaalta korotettuihin hintapyyntöihin pitkäaikaisissa sopimuksissa. Jotkut yrittävät vakuuttaa menoja sitomalla hinnat tai palkat johonkin indeksiin, mikä voi tuottaa inflaatiota kiihdyttävän automaatin.

Inflaatio voi tuottaa illuusion rikastumisesta. Jatkuvat palkankorotukset siten tuottavat onnen pisaroita ja tyytyväisyyttä työhön ja itseen, minkä vastapainoksi hintojen korotukset voivat aiheuttaa ärtymystä. Tätä jatkuu niin kauan, kunnes ihmiset turtuvat inflaatioon ja alkavat pitää tulevia korotuksia saavutettuna etuna. Sellaisesta päästään progressiivisella inflaatiolla, mutta sitten pääseekin jo piru irti. Rahaillusio (Fisher 1928) on todettu lukuisissa empiirisissä tutkimuksissa (Wilkinson & Klaes 2012, Shafir, Diamond & Tversky 1997, Fehr & Tyran 2001, 2014, Weber, Rangel, Wibral & Falk 2009, viit. Vihanto 2016).

Kiinteän kurssin tai yhteisvaluutta-alueen maissa paikallinen palkka-inflaatio johtaa kilpailukyvyn laskemiseen, jopa romahtamiseen. Ammattiyhdistykset toimivat yleensä hyvin konservatiivisesti ja suurella viipeellä, joten ne elävät nousukauden mallin mukaan vielä laman alettua. Suomessa kunkin viimeisen laman alla suhdanteiden jo käännyttyä jyrkkään laskuun monet liitot edelleen vaativat lisää palkkoja lakkouhkausten kera. Itse asiassa vihjeet tulevasta suhdannekäännöksestä vain ruokkivat liittojen aggressiivisuutta, koska liitot näkevät tilanteen viimeisenä mahdollisuutena saada itselleen vielä jotain ennen pitkää lamaa peläten, että myöhäiset jäävät ilman. Vuoden 2008 jälkeen Suomen palkkataso onkin noussut yli 20 %. Vuosien 2005-2015 aikana Suomen keskipalkat nousivat 15-20 % enemmän kuin työn keskimääräinen tuottavuus (Borg & Vartiainen 2015), joskin aiemmin ne kehittyivät päinvastoin (Sauramo 2015).

Varsin perinteisen näkemyksen mukaan inflaatio korreloi työllisyyden kanssa. Sitä kuvataan Phillipsin (1958) käyrällä. Naivisti Phillipsin käyrää kertoo, että voisimme valita korkean inflaation ja matalan työttömyyden taikka alhaisen inflaation ja korkean työttömyyden. Korrelaatio ei kuitenkaan aina tarkoita kausaatiota, eikä inflaation tarkoituksellinen lisääminen välttämättä paranna työllisyyttä (Lucas 1976). Työllisyyttä parantavat keinot kuitenkin tyypillisesti ruokkivat inflaatiota ja korkea työllisyysaste johtaa korkeampiin palkka-vaatimuksiin ja sitä myötä myös hintojen nousuun.

Chicagolaisen rahateorian mukaan pitkällä aikavälillä korot ja korotukset ajautuvat reaaliarvoihin, kun ihmiset sopeutuvat odottamaan inflaatiota (Friedman 1968, Phelps 1968). Siten ekspansiivisen inflaation politiikka johtaisi ennen pitkää vain korkeampaan inflaatioon ja työttömyys jäisi ”luonnollisen työttömyyden” tasolle. Tämän teorian pohjalta monen valtion ja valuutta-alueen keskuspankit on eristetty päivänpolitiikasta ja niille on annettu selkeä mandaatti pitää inflaatio kurissa muista seurauksista välittämättä.

Negatiivinen inflaatio eli deflaatio tuottaa pelkkää tuhoa ja kurjuutta kaikille¹⁶ melkein kaikkien koulukuntien oppien mukaan (Keynes 1951, Friedman 1953, j.n.e.). Silloin kukaan ei halua kuluttaa enemmän kuin pakko, koska kaikki odottavat, että rahalla saa tulevaisuudessa enemmän. Sellainen hyydyttää talouden nopeasti ja perusteellisesti. Deflaatio saattaa tapahtua romahdusmaisesti, usein kuplan puhkeamisen yhteydessä (vrt. Minsky 1986). Koska kaikki hinnat ja kustannukset eivät voi laskea kyllin joustavasti, deflaatiosta seuraa kaikenlaisia vääristymiä.

Deflaatio ei kuitenkaan ole yksikäsitteinen asia edes valtion sisällä (kuten ei inflaatiokaan, tosin tarkasti ottaen vain valuutta-alueen laajuinen hintojen lasku on deflaatiota). Eri sektorien hinnat voivat kulkea eri tahtiin ja niillä voi olla erilaisia seurauksia. Kotitalouksien päivittäistavaroiden hintaodotukset eivät vaikuta paljonkaan kulutustottumuksiin: jokainen kuluttaa suunnilleen saman verran ruokaa, sähköä ja vessapaperia riippumatta siitä, paljonko uskoo niiden hinnan olevan ensi vuonna. Teknologiadeflaatioon on jo totuttu: kaikki tietävät, että uusi tietokone, televisio tai kännykkä vanhentuu muutamassa vuodessa ja viime vuoden huippulaite maksaa tänään vain puolet alkuperäisestä hinnastaan. Silti jotkut haluavat ostaa viimeistä huutoa olevia laitteita. Sen sijaan investointikohteiden hintaodotukset vaikuttavat ratkaisevasti, sitä enemmän mitä suuremmasta ja pitkäaikaisemmasta investoinnista on kyse. Kuluttajasektorilla tämä näkyy asuntomarkkinoilla, jotka heilahtelevat suuntaan tai toiseen suhdanneodotusten mukaan. Eniten kansantalouteen vaikuttavat yritysten investoinnit, jotka saattavat jäätyä kerralla. Niihin toisaalta vaikuttavat muut talouden odotukset enemmän kuin globaali tai lokaali hintojen nousu, mutta deflaatio voi vaikuttaa juuri näihin odotuksiin irrationaalisestikin.

16 Ehkä jotkut hämärämiehet voivat siitä hyötyä, jos heillä on paljon käteistä ties mistä lähteestä.

3.10 Rahapolitiikka

Rahapolitiikalla tarkoitetaan talouden säätelyä ja inflaation ohjaamista rahan määrää tai hintaa säätelemällä. Keskuspankit voivat säädellä inflaatiota muuttamalla korkotasoa tai lisäämällä kierrossa olevaa rahaa. Rahan määrää voi säädellä joko antamalla pankeille keskuspankkilainaa taikka jakamalla rahan valtion budjetin kautta ”setelirahoituksena”. Laukkaavaa inflaatiota hillitään nostamalla korkoja ja liian matalaa inflaatiota taikka deflaatiota torjutaan laskemalla korkoja. Keskuspankin ohjauskoron arvo säätää tehokkaasti liikkeellä olevan rahan määrää, vaikka keskuspankilla olisi rajaton rahareservi.

Korkoja ei kuitenkaan voi käytännön olosuhteissa laskea negatiiviseksi. Silloin ihmiset ja yritykset säilöisivät rahojaan omiin sakanvarsiin ja kassa-kaappeihin, mikä veisi rahaa pois kierrosta, kiihdyttäen deflaatiota entisestään. Negatiiviset korot toimisivat vasta, kun rahankierto muuttuu kokonaan sähköiseksi. Emme ole siitä kovinkaan kaukana, mutta tähän kriisiin negatiivisista koroista ei vielä ole apua. Toki setelirahalle voi myös asettaa negatiivisen koron siten, että keskuspankki ilmoittaa lunastavansa suuria seteleitä takaisin jatkuvasti alenevalla summalla, samalla kun ne julistetaan pätemättömäksi laillisina maksuvälineinä. Itävallassa kokeiltiin joskus sotien välillä paikallisrahaa, johon piti ostaa säännöllisin väliajoin leimamerkkejä, mikä vastasi rahaveroa ja saikin paikallisen rahan liikkumaan monta kertaa nopeammin kuin virallisen rahan, ennen kuin se kiellettiin.

Jo ihan yleisen rehellisyyden nimissä EKP voisi lakkauttaa välittömällä yllätyspäätoksella 500 euron setelien käytön laillisina maksuvälineinä. Pankit voisivat sitten lunastaa niitä ihmisiltä, jotka pystyvät todistamaan henkilöllisyytensä ja selvittämään, mistä ovat rahan saaneet. Lunastukseen voisi lisätä negatiivisen koron eli käsittelymaksun.

Deflaatiota vastaan voi taistella tehokkaasti painamalla lisää rahaa. Rahan painaminen tarkoittaa yleensä hallituksen käyttöön annettua ilmaista rahaa, olkoonkin yleensä tilimuodossa eikä seteleinä. Se liittyy erityisesti monetaristiseen koulukuntaan ja rahan kvantiteettiteoriaan (Friedmanin (1969) ”keksimä” ja sittemmin Bernanken (2002) tukema ”helikopteriraha”, ks. myös Buitter (2015)), joskin melkein kaikki tunnetut koulukunnat pitävät deflaatiota niin pahana, että

sitä vastaan voidaan taistella jopa rahaa painamalla. Toki kovimmat libertarionistit kuten von Hayek eivät olisi sellaista valtion puuttumista hyväksyneet (Rehn 2012, 247). Erityisesti moderni rahateoria ei pidä rahantekoa lainkaan pahana. Vaikka helikopteriraha on valtiolle ilmaista, se tuntuu kansalle rahaverona. Helikopteriraha on todettu erittäin tehokkaaksi keinoksi nostaa kysyntää, torjua deflaatiota ja elvyttää lamaantunutta taloutta (Adair 2015). Rahavero eroaa useimmista tulo- ja menoveroista siinä, että sitä ei voi helposti kiertää. Pimeä työ, pimeä kauppa ja jopa rehellinen naapuriapu ja kotityö jäävät normaaliverojen ulottumattomiin, mutta rahaverolta välttyy vain sosiaalinen velka/saatava.

Teknisesti ”rahan painaminen” toteutetaan suorina tai epäsuorina siirtoina keskuspankin ja hallituksen välillä. Yleensä se näkyy kirjanpidollisesti valtion korollisena velkana keskuspankille. Euroalueella ei kuitenkaan voi painaa helikopterirahaa, koska yksittäisellä euromaalla ei saa olla omaa rahapolitiikkaa, EKP ei saa jakaa rahaa eikä Euroopalla ole sellaista toimielintä, jolla olisi oikeutta harjoittaa toimivaa rahapolitiikkaa demokraattisessa ohjauksessa. Yhdysvalloissa dollarien painaminen (*printing press*, hämäyskielellä *quantitative easing*) on juridisesti helpompaa, sopivan kiertotien kautta. Kiinteän kurssin maissa tai yhteisvaluutta-alueen sisällä yksittäinen valtio ei tietenkään voi painaa rahaa omin päätöksin murtamatta aiempia sitoumuksia.

Optimaalisesta tai siedettävästä inflaatiosta vallitsee hieman poikkeavia käsityksiä. Nollainflaatio toimisi ideaalisesti vain muuttumattomassa ja täydellisestä taloudessa. Todellisessa muuttuvassa maailmassa liian alhainen inflaatio jäykistää taloutta, koska monet hinnat eivät jousta alaspäin eivätkä varsinkaan palkat (Akerlof 2002). Monetaristinen koulukunta kannattaa vakaampaa rahaa kuin keynesiläiset, jotka suvaitsevat kovempaa inflaatiota, kutsuen sitä joskus jopa humaniksi (Yellen). Blancard, Dell’Ariccia ja Mauro (2010) pitävät yli 2 % inflaatiota optimaalisena ja Ball (2013) kannattaa 4 % inflaatiota. Suomessa esimerkiksi Korpinen (2017a, 2017b) kannattaa 2-4 % inflaatiotavoitetta.

Ilmeisesti ainakin 5 % vuosittainen inflaatio voidaan vielä sietää ongelmitta, mutta tätä suurempi johtaa varautumistoimiin (Quiggin 2014). Kansa kestänee hetkellisesti jopa 10 % inflaation, jos se mielletään tilapäiseksi, mutta pysyvänä se tuottaa jo pelkoa hyperinflaatiosta. Korkean inflaation reaalihintaa kansakunnalle ei ole pystytty arvioimaan, mutta suurikin inflaatio lienee pienempi

paha kuin työttömyys. Vaaraksi tulee hyperinflaatio, joka vie rahalta uskottavuuden vaihdon välineenä. Hyperinflaatioon ajaudutaan vain, jos valtio lankeaa kokonaan setelirahoituksen varaan eikä yksityinen sektori pysty lisäämään tuotantoaan jonkun tuotantotulpan tai rajoituksen vuoksi. Nykyaikaisissa sivistysmaissa (vakaisissa, rauhanomaisissa ja demokraattisissa oikeusvaltioissa) ei ole koskaan esiintynyt hyperinflaatiota ja hieman vähemmän sivistyneissäkin viimeksi nelisenkymmentä vuotta sitten (Stiglitz 2012). Yleensä hyperinflaatio on liittynyt sotaan, sotavelkoihin, vallankumouksiin tai luonnonmullistuksiin sekä toimimattomaan hallintoon, joka ei pysty keräämään laillisia veroja tehokkaasti.

Rahapolitiikka helpottuisi merkittävästi luopumalla setelirahasta kokonaan ja siirtymällä yksinomaan elektronisen rahaan. Tällä ovat spekuloineet niin Stiglitz (2016) kuin Wahlroos (2015), mutta parhaan näkökulman antaa Andresen (2013). Elektroninen raha sinällään tulisi erityisen halvaksi – useimmilla on jo kotonaan ja taskussaan välineet sen käyttämiseksi. Elektroninen tili ei tarvitse pankkeja – kaikilla voi olla tili keskuspankissa – jolloin pankit keskittyisivät lainanantoon ja yritysrahoitukseen. Pankeilla itsellään olisi omat tilinsä keskuspankissa ja ne saisivat keskuspankkiluottoja siten kuin niistä säädetään.

Valtio voi helposti asettaa tilirahalle koron – myös negatiivisen. Valtio voi periä veroa kaikista transaktioista tai jopa maksaa niistä, mikä tietenkin on vain periaatteellista, koska se mahdollistaisi keinottelun. Koroilla ja siirtomaksuilla voi erittäin tehokkaasti säädellä taloutta niin matala- kuin korkeasuhdanteissa ja hillitä ylikuumenemista. (Andresen 2013)

Elektroninen keskuspankkiraha tuottaa muitakin etuja (Andresen 2013). Pankkipakoa ei esiintyisi eivätkä pankit voisi kaatua paniikkiin. Rahaa ei voisi ryöstää eikä väärentää. Harmaa talous vaikeutuisi merkittävästi eikä rahaa voisi helposti viedä mukanaan ulkomaille. Maksamattomat verot, sakot ja muut lailliset saatavat voitaisiin periä helposti. Toki samalla rahan käytön anonymiteetti vaarantuisi, mikä vaikeuttaisi muun muassa seksiin liittyvää laillistakin kauppaa. Luultavasti harmaa ja nolo talous dollarisoituisi, mikä voi toki tuottaa muitakin lievevaikutuksia, mitkä kannattaa selvittää etukäteen.

Tällainen elektroninen rahamalli sopii erinomaisesti yhteen modernin rahateorian kanssa, mutta sen sovittaminen yhteen itävaltalaisen koulukunnan

kultakantaisen rahakäsityksen kanssa vaatii rahanluonnin siirtämistä yksityisille pankeille, jolloin ”raha” olisi tietty osuus pankin kultavarannosta.

Lehtitietojen mukaan Ruotsissa pohditaan siirtymistä digirahaan. Ilmeisesti sitä pohditaan vielä aika pitkään.

3.11 Rahoitusmarkkinat

Ihmiset ja instituutiot sijoittavat rahojaan suoraan reaaliomaisuuteen taikka rahalaitosten ja pörssien välityksellä yksinkertaisiin ja monimutkaisiin velka- tai toimintasitoumista määritteleviin arvopapereihin. Yritykset saavat sitä kautta pörseistä ja pankeista rahoitusta omille investoinneilleen. Klassisen talousteorian (Smith 1776) mukaan yksityishenkilöiden säästöt muuttuvat väistämättä rahoituslaitosten kautta yritysten investoinneiksi. Monimutkaisemmassa rahajärjestelmässä näiden yhteys jää etäisemmäksi. Minsky (1977) väitti, että investointihalukkuus riippuu paljon enemmän odotetusta kysynnästä kuin käytettävissä olevista rahoista.

Rahasta ja rahoituksesta käydään kauppaa rahamarkkinoilla. Niillä markkinoilla hinnoitellaan riskiä. Merkittävä ydinosa rahoitusmarkkinoiden arvopapereista liittyy vakuutuksiin, jolla pyritään turvaamaan omaisuuden arvo.

Suuri osa pörssissä ja pörssin ulkopuolella tehdyistä arvopaperikaupoista liittyy lähinnä spekulointiin. Pörsseissä liikkuu käsittämättömiä määriä rahaa. Pörssien kokonaisvaihto on 64 T\$ vuodessa primaaristen arvopapereiden osalta, mutta johdannaiskauppoja käydään yli 700 T\$ arvosta ja spekulatiivinen valuutta-kauppa on vieläkin suurempi, yli 1000 T\$ (Seppänen 2012). Rahoitusmarkkinoilla tehdään joskus satumaisia voittoja: ennen finanssikriisiä Yhdysvalloissa rahoitusala ansaitsi 40 % koko valtakunnan kokonaisvoitoista (Alaja & Suominen 2013).

Johdannaismarkkinoilla pyörii paljon enemmän rahaa kuin osake-markkinoilla. Periaatteessa johdannaistalous auttaa arvioimaan riskejä ja siirtämään niitä sille, kenellä on parhaat edellytykset niitä kantaa (ks. Wahlroos 2012, 2015). Tähän riittäisi paljon pienempikin koneisto – suurin osa riskeistä liittyy odottamattomiin tapauksiin, joita keinottelijat eivät osaa mallintaa. Finanssitalous kuitenkin ei tuota kansoille juurikaan reaalista hyötyä, mutta rikastuttaa keinottelijoita ja tuottaa epävakauksia kansantalouksille, koska

johdannaispörssit ovat erityisen alttiita kasinokuplien muodostumiselle, kun kasinopaperien arvot määräytyvät lähinnä odotuksista, kuinka paljon joku itseä hölmömpi on niistä vielä valmis maksamaan. Epäsuoria kustannuksia koituu siitä, että satumaiset palkat houkuttelevat kyvykkäimpiä ihmisiä pois oikeasti tuottavammista töistä (Stiglitz 2012.). Sinänsä reaalityö voi hyötyäkin, jos epäeettisimmät johtajat siirtyvät toisaalle, jossa heidän oksiinsa voidaan laittaa sellaiset leimat, ettei heitä oikeasti vastuullisiin töihin ikinä huolita.

Markkinaliberalismiin kuuluu oletus vapaiden rahoitus- ja jälleenrahoitusmarkkinoiden tehokkuudesta ja hyödyllisyydestä (esim. Fama 1970). Oletuksen mukaan vapaasti toimivat havittelijat ja keinottelijat tekevät hyvää asettaessaan yhdessä luotettavat markkinaperustaiset hinnat rahoitushyödykkeille, mitatessaan riskit investoinneille, lainoille, vakuutuksille ja muille rahoitusinstrumenteille sekä siirtäessään riskit niille, joilla on parhaimmat valmiudet kantaa ne (ks. esim. Wahlroos 2010). Jossain määrin tämä pitääkin paikkansa. Vaikeaselkoiset vipurahastot tai monimutkaiset johdannaiset eli jonkun hyödykkeen hintakehityksestä matemaattisella kaavalla riippuvat arvopaperit johtavat kuitenkin helposti tehottoon vedonlyöntiin, joka voi vääristää markkinoita ja tuottaa kuplia (Minsky 1986). Sellaiset myös helpottavat rahalaitoksen moraalittomien ja rikollisten toimien piilottamista, kenties samalla mahdollistaen asiakkaiden rahanpesua.

Tehokkaiden markkinoiden hypoteesiä on kritisoitu (Mill 1848, Keynes 1951, Minsky 1986, Roubini & Mihm 2010, Akerlof & Shiller 2011, Quiggin 2014, Stiglitz 2012, Krugman 2010, Cooper 2008), muun muassa sillä perusteella, että todellisessa elämässä havittelijat toimivat eläimellisten vaistojen varassa vajaille tiedoilla ja puutteellisella logiikalla. Havitteluun liittyy myös vastuu-hajeisia piirteitä, jotka saavat havittelijat ottamaan kohtuuttomia riskejä. Keynes (1951) vertasi rahoitusmarkkinoita kasinoon – Suomessa puhuttiin kasinotaloudesta 80-luvun hulluina vuosina ennen romahdusta. Keinottelu yhdessä irrationaalisen käyttäytymisen kanssa johtaa kuplaan, minkä purkautuminen laukaisee paniikin (Mill 1848, Minsky 1986, Roubini & Mihm 2010). Kupliin kannustaa, jos osapuolet uskovat jonkun toisen, tyyppillisesti valtion, kantavan riskit. Esimerkiksi pankkisektorilla valtio takaa talletukset ja yleensä muutenkin vastaa, että pankkisektori pysyy toimintakunnossa. Valtiot eivät kuitenkaan aina valvo omaa vastuutaan kuten kuuluisi vastata omasta omaisuudestaan. Erityisesti

Yhdysvaltain hallitus on perinteisesti laistanut valvontavastuustaan, vastoin kapitalismin teoriaa, joidenkin poliitikkojen vääristyneiden periaatteiden vuoksi.

Hyman Minsky (1977, 1986) laati maailmankuulun teorian rahoitusalan kuplista ja romahduksista. Pitkäaikainen vakaus johtaa liialliseen luottavuuteen, katteettomaan optimismiin ja hallitsemattomaan riskinottoon, jota tukee ihmisten sopulimainen tukeutuminen toisten samanlaiseen käyttäytymiseen. Reaali- tai finanssihyödykkeen rahallinen arvo nousee sen todellisen arvon yläpuolelle, kun ihmiset odottavat nousun jatkuvan ikuisesti ja jostain löytyvän sen hölmön, joka maksaa vieläkin enemmän. Jossain vaiheessa nousu tahtuu, ihmiset hoksaavat hinnan järjettömyyden ja kupla puhkeaa, kun kaikki haluavat myydä yhtä aikaa. Samalla odotukset muuttuvat pessimistisiksi ja kaikki varautuvat entistä pahempiin aikoihin, mikä kiihdyttää laskua ja johtaa pitkään taantumaan. Romahduspistettä kutsutaan nykyisin Minskyn hetkeksi. Minsky (1986) muotoili epävakaisuushypoteesin, jonka mukaan markkinamekanismi ei voi itsestään johtaa jatkuvaan, hintavakauden ja täystyöllisyyden luonnehtimaan tasapainoon.

Viimeisin finanssikriisi sitten romutti säätelemättömän markkina-liberalismin ja laissez-faire kapitalismin perustan. Se kumosi oletuksen jatkuvasta vakaudesta (kuten Ben Bernanken ”*The Great Moderation*” -oletuksen) ja osoitti markkinoiden valtiollisen ja ylivaltiollisen säätelyn ja sääntelyn tarpeellisuuden. Ahneustalouteen perustuvilla elinkeinoilla ei ole riittäviä kannustimia itse-säätelyyn, sosiaalisen dilemman vuoksi, eikä näiden omilla organisaatiolla ole riittävää auktoriteettia sitoviin määräyksiin saati rangaistuksiin. Käytännössä vain legitiimi valtio voi laatia sitovia sääntöjä (lakeja) ja valvoa niiden noudattamista (poliisi) sekä sanktioida rikkojia (oikeuslaitos). Ilman vahvaa valtion säätelyä erityisesti yksityinen rahoitussektori ajautuu väistämättä kestäättömän epä-vakaaseen tilaan. Ilman vahvaa säätelyä vahvat syövät heikkojen eväät, turmelemalla ympäristön ja käyttämällä loppuun luonnonvarat. Ilman säätelyä yhteiskunta ajautuu keistolamaan, joka tuhoaa sukupolvet.

3.12 Kansainvälinen kauppa ja globalisaatio

Edellä jo totesimme chydeniaanisen opin kansainvälisestä työnjaosta, joka tosin yleensä liitetään Ricardon nimiin. Kunkin kansakunnan kannattaa keskittää voimansa tekemään sitä, mistä se voi saada suurimman lisäarvon sille edullisten tuotannon tekijöiden vuoksi (Chydenius 1765). Muut hyödykkeet kannattaa ostaa toisista maista, vaikka sen tekeminen olisi kotimaassa edullisempaa. Tuotanto-tekijöiltään osattomimman maan kohtaloksi jää kilpailla halvimmillä työvoimakustannuksilla. Siten mahdollisimman vapaa ja avoin kansainvälinen kauppa tuottaa suurinta vaurautta itse kullekin kansakunnalle.

Reaalitalouden kannalta tuonti luo hyvinvointia, mutta vienti vie sitä pois. Siinä mielessä alijäämäinen kansantalous lisää vaurautta, mutta ylijäämäinen sitä laskee. Ellei toista valtiota sellaiseen sotavoimin pakoteta, niin alijäämästä jää velkaa ulkomaille, joka tulee joskus maksuun. Pitemmällä aikavälillä kansainvälisen kaupan siten tulee aina tasapainottua. Pitkä velkaantuminen voi johtaa vain siihen, että ennen pitkää velkoja menettää saatavansa.

Käytännössä monet valtiot suojelevat teollisuuttaan protektionistisesti. Sellaisella nimenomaan suojellaan kyseisen teollisuuden (omistajien ja osin työläistenkin) etuja vastoin kansan kokonaisetuja. Protektionismi on siten kaikkien nykyaikaisten talousoppien mukaan pahasta. Joissain tapauksissa kansakunnilla voi kuitenkin olla strategisia syitä suojella tuotantoaan: kullakin kansalla ja alueella tulisi säilyä mahdollisuudet säilyä hengissä, vaikka ulkomaankauppa katkeaisi jonkun kriisin vuoksi. Siten voidaan hyväksyä, että kukin valtio pyrkii turvaamaan kotimaisen elintarviketuotannon sekä riittävän omavaraisuuden välttämättömmässä energiassa ja joissain muissa välttämättömyshyödykkeissä. Tuontikaupan vapauttaminen liian nopeasti voi myös tuottaa haittavaikutuksia kehittymättömälle taloudelle (Stiglitz 2002), joten jonkinlaiset kohtuulliset siirtymäajat hyväksyttäkään.

Kansainvälinen kauppa toimii pääosin hyvin markkinaehtoisesti. Mikään ylivaltiollinen elin ei merkittävästi säätele markkinoita, vaikka joidenkin organisaatioiden (esim. WTO) kautta asetetaankin standardeja ja muita sääntöjä. Käytännössä valtion rajojen ylittävän kaupan valvonta kuuluu kullekin valtiolle

itsenäisesti, joissain tapauksessa keskinäisesti bilateraaliosopimuksin. Valtioiden sekä yhtiöiden erisuuruinen neuvotteluvoima sekä ylikansalliset ulkoisvaikutukset kuitenkin aiheuttavat vakavia vääristymiä, joita ei voi helposti oman maan lainsäädännöllä paikata. Ei-markkinaehtoista kauppaa tapahtuu kehitysapuun liittyen. Sellaisen merkitys jää marginaaliseksi.

Viime aikojen globalisaatiokehitykseen kuuluu tavaran liikkuvuuden lisäksi ihmisten ja pääomien liikkuvuus. Ihmiset voivat hakeutua sinne, mistä he saavat työtä taikka paremman korvauksen työpanoksestaan. Suurempia kansainvaelluksia syntyy kuitenkin lähinnä vain vainojen ja sotien taikka ympäristökatastrofien vuoksi. Euroopassa kansalliseen ja alueelliseen identiteettiin ja kieleen liittyvät syyt sitovat ihmisiä kotimaihinsa varsin vahvasti. Euroopan Unioni ei siten voi pelkillä hallinnollisilla päätöksillä muodostaa yhtä tiivistä talousaluetta kuin Yhdysvallat, mikä osaltaan heikentää edellytyksiä yhteisvaluutalle.

Pääoman liikkuvuuteen liittyä kuitenkin vakavia riskejä ja sivuvaikutuksia. Koska monet suuryhtiöt ovat jopa suurempia kuin pienet valtiot, ne voivat kiristää valtioita. Yhtiöt pyrkivät siirtämään tuotantoansa sinne, missä se on edullisinta, mutta edullisuutta voidaan saada löperömmillä säännöillä sekä alemmalla verotuksella. Tämä aiheuttaa kilvan pohjalle (*race to bottom*), joka pakottaa valtiot alentamaan monikansallisten yhtiöiden verot minimiin. Ilmiö on tunnettu jo vuosikymmeniä, mutta kansainvälisen yksimielisyyden puutteesta siihen ei ole pystytty kunnolla pureutumaan. Ilmeisesti pahimmat verokiertolaiset pystyvät lobbaamaan maidensa hallituksia niin rankasti, että hallitukset myöntyvät yhtiöiden toiveisiin. Tätä tapahtuu erityisesti kehitysmaissa (Klein 2007), mutta se tunnetaan myös Yhdysvalloissa (Stiglitz 2012).

Ulkomaankauppa altistaa avoimen kansantalouden maailman kriiseille. Suomi onkin joutunut niin usein ulkoperäisen laskusuhdanteen uhriksi, että olisi luullut Suomen jo oppineen sopeutumaan niihin. Niin ei ole käynyt, vaan Suomi päinvastoin heiluttaa itseään kriisien mukana.

Globalisaation hyödyt eivät jakaudu tasaisesti kansalle. Tyypillisesti korkeasti koulutettu väestönosa hyötyy enemmän kuin matalasti koulutettu. Ammattitaidoton työväestö lähinnä kärsii siitä, koska heidän työnsä voidaan siirtää halvemmän työvoiman maahan, heidän tehtävänsä voidaan korvata

roboteilla ja ulkomailta tulvii lisää kouluttamatonta työvoimaa kilpailemaan matalimmistakin palkoista. Kaiken maailman populistit ovatkin rynnänneet vastustamaan kaiken maailman vapaakauppaa – yleensä hyvin löyhin perustein (jätetään viittaamatta – hieman perustellummin sitä vastustaa Stiglitz 2002). Maailman pahuus ja riisto ei johdu vapaakaupasta vaan väkivallasta ja sorrosta, oli pa paikallista tai maailmanlaajuista.

Turha protektionismi aiheuttaa hallaa omalle taloudelle. Kansa menettää mahdollisuutensa saada paremman kansainvälisen työnjaon tuottamaa hyvinvointia. Erityisesti protektionismi sementoi tuotantoa ja jättää kansakunnan kehityksen jälkijunaan. Yksipuolisen vapaa valtio sen sijaan nousee pakostakin innovoinnin kärkeen, millä se kehittyy muita nopeammin ja terävämmin.

3.13 Suunnitelmatalous

Kommunismi oli maailman ensimmäinen talousjärjestelmä ja se on vieläkin yleisin järjestelmä mikrotasolla. Miljardi perhettä soveltaa kommunismia kukin omalla tavallaan. Suurperhettä suuremmalle tasolle kommunismi ei ole juuri koskaan kotoutunut. Kotikommunismi perustuu henkilötason luottamukselle sekä emotionaaliselle valmiudelle uhrata oma etunsa läheisensä hyväksi, mitä kansanomaisesti ja tieteellisestikin kutsutaan rakkaudeksi. Sellainen ei kestävästi ulotu anonyymiin yhteisöön kuten valtioon. Rajoitettu kommunismi saattaa toimia yhteisössä, jonka jäsenet identifioituvat yhteen erittäin vahvasti uskonnon tai muun kutsumuksen ja panostuksen kautta ja jossa yksilön arvo tai asema riippuu hänen maineestaan.

Sosialismin teoriaa kehitettiin jo ennen Marxia. Marx ja Engels kunnostautuivat ennen kaikkea heidän aikanaan rakentuvan kapitalistisen yhteiskunnan kuvaajina ja kriitikkoina. Marxilais-leninistinen valtionäkemys perustui keskusjohtoiseen suunnitelmatalouteen, jota usein myös komentotaloudeksi nimitetään. Siinä poliittisella mandaatilla toimiva keskusjohto määrittelee tuotannon määrät ilman markkinoiden ohjausta. Toimiakseen se tarvitsee riittävän suuren suunnittelukoneiston, jolla on riittävästi tietoa ihmisten tarpeista sekä tuotannon edellytyksistä.

Sittemmin toiset teoreetikot (von Mises 1922, von Hayek 1995, 1998) osoittivat toimivan suunnitelmatalouden mahdottomaksi. Suunnitelmatalous vaatii valtaisan erillisen palautemekanismin. Ilman massiivista suunnittelukoneistoa päätöksenteko jää herkästi vaistojen ja keskinäisten kähmintöjen tasolle. Poliittisesti ohjattu päätöksenteko altistuu helposti korruptiolle. Sen sijaan markkinatalous ei tarvitse keskitettyä koneistoa, koska palautekoneisto on rakennettu sisään kysynnän ja tarjonnan lakiin – tuotteen markkinahinta sisältää oleellista tietoa, jolla tuotantoa voidaan suunnitella. Korruptiosta markkinat eivät tietenkään vapauta.

Suunnitelmatalous voi onnistua vain vakaassa yhteiskunnassa, jonka teknologinen kehitys on pysähtynyt ja jossa ihmisten halut ovat riittävän samankaltaisia ja muuttumattomia. Epäonnistuneista suunnitelmatalouksista löytyy esimerkkejä myös sosialistisen blokin ulkopuolelta: monet kartellidiktatuurit muistuttavat suunnitelmataloutta. Silti monet suunnittelevat edelleen uusia malleja uudelle suunnitelmataloudelle (esim. Hahnel 2012, 225), joskin ne vaikuttavat erilaisine yhteistyöneuvostoineen varsin tehottomilta ja liian monimutkaisilta ja jäykiltä muuttuvaan reaali maailmaan.

Suunnitelmatalous voi kuitenkin toimia onnistuneesti sekataloudessa markkinatalouden rinnalla. Missä markkinat epäonnistuvat – osapuolten epäsymmetrian tai muun syyn takia – on pakkokin käyttää keskitettyä suunnittelua. Tyypillisesti suunnitelmataloutta käytetään sektorilla, missä palvelun kohteena olevan yksilön henkilökohtaisilla toiveilla ja mieltymyksillä ei ole niin suurta merkitystä tai tuotantoon liittyy vahva vastuuhajeen vaara, joka estää toimien kattavan toteuttamisen markkinavetoisesti. Sellaisista käy esimerkiksi turvallisuus, opetus, sosiaalivakuutus ja terveydenhuolto (tätä tukivat jo Smith, Mill). Ne kuuluvatkin nykyisissä sivistysvaltioissa julkisen sektorin vastuulle. Myös asunto-tuotantoa ja -välitystä hoidetaan usein julkisena palveluna, vaikka sitä ei aina voi perustellusti perustella.

Useimmat nykyajan taloustieteilijät pitävät yleisesti pohjoismaiden tyyppistä sekataloutta kestävimpanä järjestelmänä (Stiglitz 2000, 2012, Quiggin 2013, Tuomala 2009, Korkman 2012, Borg & Vartiainen 2015, Rehn 2012). Rinnakkaisten suunnitelma- ja markkinatalouksien optimaalista suhdetta ei kuiten-

kaan ole vielä täysin yksimielisesti määritetty – osin siitä syystä, että optimin määrittäminen edellyttää arvovalintaa.

Esimerkiksi Yhdysvaltain yksityinen terveystakuutusjärjestelmä on todettu paljon julkista tehottomammaksi (Stiglitz 2012). Vain kaikkein kovimmat oikeistoliberaalit (Friedman & Friedman 1982, Wahlroos 2012) kannattavat markkinaohjauksen tuomista koululaitokseen.

Julkinen sosiaalivakuutus saattaa pelkällä olemassaolollaan piristää taloutta. Ilman luotettavaa vakuutusturvaa yksilöt ja perheet säästävät kohtuuttoman paljon rahaa pahan päivän varalle. Kun jokainen säästää pahan päivän varalle, kukaan ei oikeastaan säästä, koska yhteisen pahan päivän aikana ei säästöjä voi lunastaa. Eräiden Aasian maiden suuret budjettialijäämät ja valtionvelat johtuvat yksityisten kovasta säästämisinnosta, mitä paikallinen puritanistinen kulttuuri saattaa tukea.

3.14 Makrotalous ja Keynesin teoria

Klassiset markkinatalouden teoriat pohjautuvat mikrotalouteen. Mikrotalous tarkastelee taloutta talousyksiköistä käsin. Uusklassisen teorian pohjalta kansantaloutta pidetään lähinnä talousyksiköiden summana, jossa valtion rooliksi jää sääntöjen asettaminen ja valvonta. Makrotaloudessa tarkastellaan koko kansantaloutta, ottaen huomioon valtion roolin ja aktiivisen puuttumisen talouteen.

Vaikka taloustiede on pääosin empiiristä käyttäytymistiedettä, siinä vallitsee muutama tautologinen totuus. Näistä tärkeimmät ovat:

1. Yhden velka on toisen saatava.¹⁷
2. Kaikki eivät voi yhtä aikaa säästää rahaa pankkiin (tallettaa käteistä tilille) vaan toisten tulee ottaa yhtä paljon velkaa (vaikka pankin tai valtion). (Ks. Krugman 2010)
3. Kaikki eivät voi myöskään velkaantua yhtä aikaa. (Velalla tarkoitan nettovelkaa – keskinäiset sitoumukset voivat aiheuttaa suurtakin yhtäaikaista

¹⁷ Tätä äärimmäisen yksinkertaista asiaa eivät tunnu täydellisesti ymmärtävän edes kaikki pankkiirit (esim. Wahlroos 2015).

bruttovelkaa kummallekin. Maailman bruttovelka vuonna 2012 (155 T€, valtioilla 41 T€) ylitti selvästi maailmantulon (70 T€) (Seppänen 2012.)

4. Kaikki maat eivät voi olla yhtä aikaa yli- tai alijäämäisiä, vaan yhden maan ylijäämä on toisen alijäämä, kokonaissumman ollessa aina nolla. (Huom: maa = koko kansantalous, ei vain valtio)
5. Mikään kansantalous ei voi olla kestävästi yli- tai alijäämäinen, vaan pitkällä ajalla vaihtotaseen tulee tasapainottua. Käytännössä jatkuvaa ylijäämää ylläpitävät maat lahjoittavat tuotantoaan ulkomaille, koska ennen pitkää ne menettävät saatavansa alijäämäisten maiden tai näissä olevien yhtiöiden ajautuessa maksukyvyttömyyteen.
6. Raha ei ole reaaliomaisuutta vaan julkinen velkasuhde.

Jokainen voi toki säästää rahojaan sukanvarteen muista riippumatta. Myös pankit voivat säilöä rahaa holveihinsa, jopa valtiot, riippuen rahan laadusta ja määritelmästä. Kun kaikki niin tekevät, siitä seuraa yhtä ja toista, mitä jäljempänä käsittelen.

Viime vuosisadan merkittävin taloustieteilijä, makrotaloustieteen perustaja, englantilainen John Maynard Keynes (1883-1946) pureutui yhtäaikaisten säästämisen dilemmaan merkittävimmissä työssään *Työllisyys, korko ja raha* (suom. 1951, alkup. 1936). Klassisesti tulon ja kulutuksen ero tarkoittaa säästämistä, joka on yhtä kuin sijoittaminen. Tämä riippuu tietenkin sijoittamisen määritelmästä. Säästää voi yhtäältä laittamalla rahaa (tai kultaa) sukanvarteen tai pankkiholviin tai toisaalta investoimalla tuotantovälineisiin. Sukanvarressa raha jää nukkumaan eikä tuota kiertoa kansantalouteen. Sinänsä nukkuva raha vain vähentää kulloinkin kierrossa olevan rahan määrä, nostaan samalla kierrossa olevan rahan arvoa. Sellainen kuitenkin johtaa deflatoriseen kehitykseen, joka ei haittaa, jos raha lisääntyy muista syistä, mutta muuten deflaatio voi johtaa vaaralliseen taantumiaan, koska talous joustaa alaspäin hyvin hitaasti.

Keynesin oppien mukaan julkisen sektorin tulee kuluttaa, kun yksityisellä sektorilla säästetään eli vähennetään kulutusta. Valtio voi kuluttaa suoraan investoimalla reaaliomaisuuteen tai epäsuoraan jakamalla rahaa (tai peräti materiaalista apua) ihmisille, jotka sen kuluttavat, sitä nopeammin ja varmemmin, mitä köyhempiä he ovat. Rahaa voi jakaa vastikkeetta sosiaaliturvena tai

vastikkeellisesti työpalkkana virkamiehille, mikä myös nostaa kansantuotetta virkamiesten työpanoksen verran. Vastaavasti Keynesin teorian mukaan valtion tulee vähentää kulutusta – ja kovasti – kun yksityinen sektori kulkee. Tällöin valtio vapauttaa resursseja yksityiselle sektorille. Tämä unohdetaan aivan liian usein: politiikassa keynesiläisyydestä on tullut pitkälti vain laman taloustiedettä, vaikka kovinta keynesiläisyyttä tarvittaisiin juuri vahvan suhdanteen aikana.¹⁸

Keynes haastoi omana aikanaan vaikuttaneet uusklassiset, itävaltalaiset ja marxilaiset koulukunnat. Mengerin (1892), Schumpeterin (1942, 2009) ja Hayekin (1995) edustaman itävaltalaisen koulukunnan mukaan valtio ei saa puuttua lamaan, vaan haitallisten rakenteiden tulee kaatua ja tappiollisten yritysten sortua. Schumpeter puhui luovasta tuhosta, Hayek likvidoinnista (tosin osin toisiaan vastaan). Ennen pitkää sellainen todennäköisesti johtaakin suurempaan vaurauteen, mutta voidaan kysyä, oikeuttaako se uhraamaan satunnaisten ihmisten elämät.

Keynesiläisyydestä on kehittynyt erilaisia suuntia, joista nykyisin tärkeimmät ovat jälki- ja uuskeynesiläisyys. Näitä edelsi uusklassinen keynesiläisyys, joka ajautui kriisiin 1970-luvulla teorian sisäisten epä johdonmukaisuuksien vuoksi. Jälkikeynesiläisyys (ks. esim. Ahonen & Holappa 2014) nojautuu vahvemmin Keynesin alkuperäisiin ideoihin ilman turhia kompromisseja uusklassisen teorian kanssa ja korostaa epävarmuuksia, irrationaalisuutta, kuplien muodostumista ja kysynnän tehokkuutta ja painottaa vahvaa elvytystä jopa setelipainon kautta. Sen rahanäkemys tukeutuu chartalismiin hyläten Hicksin (1937) (IS-LM) rahateorian, jota uuskeynesiläiset kannattavat¹⁹. Uuskeynesiläisyys liukuu lähemmäksi uutta klassista makroteoriaa korostamalla enemmän talousatomien rationaalista käyttäytymistä, mutta tunnustamalla markkinoiden epätäydellisyyden ja jäykkyyden. Nykyisin uuskeynesiläisyyttä pidetään kai valta-

18 En tiedä, onko Keynesin kuvaa koskaan painettu kolikkoon. Jos sellainen kolikko lyödään, Keynesin kuva pitäisi ehdottomasti lyödä kolikon kummallekin puolelle, symbolisoimaan Keynesin teorian vaatimuksia myös hyvälle ajoille, jotka usein unohdetaan.

19 Keynesiläiset yleensä ja jälkikeynesiläiset erityisesti eivät tunnu juurikaan välittävän mikro-taloustieteistä, vaikka eritoten jälkikeynesiläisyys pyrki luomaan makroteorialle uusklassista teoriaa pitävämmän mikro-taloustieteellisen perustan. Tämä on sinänsä ymmärrettävää, kun kyse on makrotaloudellisesta koulukunnasta. Kuitenkin jotkut jälkikeynesiläiset vaikuttavat yksinkertaistavan ja oikovan liiketalouden peruslakeja turhan paljon erityisesti kansainvälisen kilpailun osalta, mikä voi toki johtua siitä, että populaarisimpiin kirjoituksiin pakosta pitää yksinkertaistaa.

virtaisempänä – jälkikeynesiläisille ei ole myönnetty yhtäkään Nobelin muistopalkintoa. (Korkman 2010, Krugman 2010, Alaja & Suominen 2013)

Keynesiläisyydestä tai sen varianteista muodostui akateemisen taloustieteen vallitsevin koulukunta Britanniassa, osassa Manner-Eurooppaa ja Yhdysvaltain rannikoita, toki ajallisesti vaihdellen. Keskisessä Yhdysvalloissa sekä Saksassa Keynes on kuitenkin jäänyt marginaaliin (Krugman 2010, Wren-Lewis 2016). Keynesin ajatuksiin pohjautuvat teoriat ovat kehittyneet merkittävästi sitten Keynesin päivien, koska Keynes itse tarkasteli varsin suljettua ja suvereenia valtiota omalla valuutalla, millaisia ei enää juurikaan ole. Keynes itse korosti, että teorioita tulee jatkuvasti uudistaa uuden tiedon pohjalta. Teorioiden jatkuva uudistaminen uuden tiedon pohjalta edustaa siten kaikkein vahvinta keynesiläisyyttä. Erityisesti keynesiläistä kansantaloustiedettä haastaa, ettei globalisoituneessa maailmassa toimivassa avoimessa yhteisvaluuttaa käyttävässä kansantaloudessa edes ole niin selvää, mikä ylipäätään on valtio ja mikä on kansa, saati kuka mistäkin saa päättää.

3.15 Haasteita Keynesille

Sittemmin (erityisen vahvasti vuoden 1975 jälkeen, Krugman 2010) uusi klassinen, monetaristinen ja chicagolainen (uusklassinen puritanismi) koulukunta ovat haastaneet keynesiläisyyttä (näiden eroista ja määritelmistä ks. esim. Korkman 2015). Uusi klassinen (*new classical*) teoria on makrotalouden oppi, joka rakentuu mikrotalouden uusklassisen (*neoclassical*) teorian päälle. Se tyypillisesti lähtee mikrotalouden oletuksesta, että erilaiset ihmiset toimivat rationaalisesti ja pyrkivät maksimoimaan taloudellisen etunsa. Tämä johtaa makrotalouden hypoteesiin, että markkinat toimivat tehokkaasti ja määräävät oikean hinnan kaikille hyödykkeille. Tämä koskee erityisesti markkinatalouden fundamentaalisinta hyödykettä, ihmisen työtä. Markkinatehokkuuden oletetaan pätevän myös arvopapereille, virtuaalisille vaihtokursseille ja futuureille. Monien empiiristen tutkimusten mukaan arvopaperimarkkinat todella seuraavat tarkasti saatavilla oleva julkista tietoa, joskus ei-julkistakin, mikä viittaa sisäpiiritiedon vilpilliseen käyttöön (Wahlroos 2012). Mitään odottamatonta markkinat eivät tietenkään ennusta eivätkä tehokkaimmatkaan markkinat ole olleet suojassa

kuplille ja joukkoilmiöille (Quiggin 2014, Krugman 2009, Roubini & Mihm 2010, Cooper 2008, Minsky 1975).

Koulukunnat eroavat merkittävästi kysynnän ja tarjonnan lain kausaliitteisuhteista. Klassisen Sayn lain mukaan tarjonta luo kysynnän (Smith 1776), mutta Keynesin (1951) mukaan kysyntä tulee ennen tarjontaa. Tuottajan näkökulmasta kysyntä tulee pääsääntöisesti ennen tarjontaa, mutta tuoteinnovointi lähtee siitä, että luodaan tarjontaa ennen kysyntää. Keynesiläisyys korostaa rahaa luottona (rahan tarjonta määräytyy endogeenisesti) ja etäännyttävyyttä rahan neutraliteetista. Toinen ero tulee oletuksista ihmisluonnosta. Uusi klassinen teoria korostaa yksilöiden rationaalisuutta ja rahajohteisuutta, kun taas Keynes (1951) puhui irrationalisuudesta ja eläimellisistä vaistoista (ks. myös Akerlof & Shiller 2009). Keynes tunnusti palkkajäykkyyden, kun uusi klassinen teoria olettaa hintojen ja palkkojen säätävän vapaasti joka suuntaan. (Korkman 2015)

Kaikki mainitut koulukunnat toimivat pääosin saman (positivistisen) suurparadigman sisällä, joten ne pystyvät keskustelemaan keskenään ainakin periaatteessa – mahdollinen keskustelemattomuus johtuu tutkijoiden henkilösuhteista ja poliittisista vakaumuksistakin. Teoreettinen ristiriita oli vahvimmillaan 1985-2007 (Krugman 2010).

Koulukunnat eroavat merkittävimmin lamasta toipumisen keinoista. Uusi-klassiset taloustieteilijät olettavat – ilmeisen perustellusti – että ennen pitkää yhteiskunta toipuu kriiseistä ja matalasuhdanteista itsestään ilman valtion puuttumista, kun ihmiset järkiintyvät, nöyrytyvät tosiasioiden edessä ja alkavat toimia uuden tilanteen mukaisella rationaalisella tavalla. Monetaristit kannattavat neutraalia rahaa – kenties hieman ylirationaalisesti – jolloin rahapolitiikan ainoaksi tavoitteeksi jää inflaation hillitseminen. Myös uuskeynesiläiset uskovat, että toimiva rahapolitiikka riittää estämään laman, jolloin valtiollista elvytystä ei tarvita. Jälkikeynesiläiset olettavat – ilmeisen perustellusti – että ihmiset ovat liian irrationaalisia ja uppiniskaisia pystyäkseen sopeutumaan lasku- tai matalasuhdanteeseen saati noususuhdanteeseen riittävän nopeasti, joten valtion kannattaa nopeuttaa sopeuttamista puuttumalla asioihin sopivalla tavalla. Monetaristit hyväksyvät, että lamassa keskuspankki lainaa rahaa pelastaakseen pankit, mutta myös useimmat keynesiläiset hyväksyvät keskuspankkirahoituksen elvytyksenä.

Itävaltalainen koulukunta ei hyväksy minkäänlaista valtion puuttumista ja sitoisi rahankin kultakantaan (Bagus 2011).

Euroalueen, Yhdistyneen Kuningaskunnan sekä Yhdysvaltain talouskehitys verrattuna Kanadaan ja Japaniin vuoden 2010 jälkeen osoitti, että leikkaukset tuhosivat taloutta, mutta niiden lykkääminen ei tuottanut merkittävää vahinkoa (Wren-Lewis 2016). Stiglitz (2014) väittää, että leikkauspolitiikka voi auttaa vain pienelle valtiolle, jonka valuuttakurssit kelluvat. Yksittäisille euromaille ja koko euroalueelle sellainen tuottaa turmiota, mikä on nähty. Kuitenkin Alesina ja kumppanit (2015) edelleen väittävät, että leikkausten ajankohdalla ei ole suurta väliä valtion talouden tasapainottamiseksi, jos inhimillisiä tekijöitä ei tarkastella.

Koulukuntien väliset erot ilmenevät paljon ilmeisimmin näiden soveltamisessa käytäntöön, yleensä enemmän kunkin arvojen ja intressien kuin tieteellisten näkemysten pohjalta. Tyypillisesti oikeisto (am. republikaanit²⁰, eur. konservatiivit, uusliberaalit) kannattaa uusiklassisia (antikeynesiläisiä) oppeja, keskusta (myös sosiaalidemokraatit²¹, am. demokraatit) keynesiläisiä näkemyksiä ja vasemmisto marxilaisia teorioita, jotka ovat pitkälti kadonneet länsimaisen taloustieteen opetuksesta ja tutkimuksesta, mutta vaikuttavat vahvoina muissa yhteiskuntatieteissä. Oikeistot ajavat Keynesin vastaista lamanaikaista austeriteetti-politiikkaa ilmeisesti siksi, että lama tarjoaa parhaan tekosyyntä vähentää veroja ja pienentää julkista sektoria (Wren-Lewis 2016). Sinänsä tieteelliset koulukunnat eivät liity esimerkiksi tulonjakokysymyksiin, vaan näkemykset oikeudenmukaisesta tulonjaosta, yksilöiden vapauksien rajoista taikka maailmansuhteista muodostavat omat ulottuvuutensa. Poliitikot sekä eturyhmien etuja ajavat ekonomistit kuitenkin mielellään ottavat opeista itselleen sopivimmat puolet, kärjistäen eroja enemmän kuin taloustieteilijät tahtoisivat.

Useimmat länsimaat toteuttivat vuosien 1945-1975 aikana melko keynesiläistä talouspolitiikkaa, mikä johti pitkään nousuun ja vakauteen. Sen jälkeen

20 Trump näyttää julistavan omaperäistä kompromissia, johon kuuluu keskuspankin alistaminen hallitukselle, investointielvytys sekä verojen alennus. Jotkut pitävät häntä keynesiläisenä, mutta en tiedä, kuuluuko elvytys enää Yhdysvalloissa vallitsevaan suhdannetilanteeseen.

21 Taloustieteissä sosiaalidemokratialla tarkoitetaan sosiaaliliberaalia kansanvaltaa, joka eroaa käsitteellisesti sosiaalidemokratiasta eli sosialistisesta demokratiasta, joka on Suomen Sosiaalidemokraattisen puolueen pitkälti unohdettu perusaate. Toki jotkut suomalaiset sosiaalidemokraatit (Alaja & Suominen 2013) pyrkivät omimaan jälkikeynesiläisyyttä, mutta puolueen ohjelmiin sellainen ei tietääkseni ole tietään löytänyt.

keynesiläisyys jäi unhoon, kun taas chicagolaisia oppeja on yritetty soveltaa siellä sun täällä, erityisesti Reaganin ja Thatcherin hallintojen innostamana. Viimeisen vuosikymmenen vaihteilla Yhdysvalloissa ja Euroopassa koettiin pieni keynesiläisyyden buumi, joka vaihtui Euroopassa yhtä nopeasti antikeynesiläiseen kiristyspolitiikkaan. Yhdysvallat toipuivatkin nopeasti 2010 jälkeen, mutta Eurooppa juuttui matalasuhdanteeseen supistavan finanssipolitiikan vuoksi (Engler & Tervala 2018).

Suomessa keynesiläisyyttä on aina kartettu lähes vaistonvaraisesti – erityisesti velkaantumista on pelätty ja laman aikana on mieluummin langettu talonpoikais-luterilaiseen itseruoskintaan kuin elvytetty velaksi (Pekkarinen & Vartiainen 1993). Myös Sipilän hallitus jatkaa myötäsyyllistä politiikkaa (Keränen 2017). Pelonlietsontaa ja petollista yksinkertaistusta edistää nyky-Suomessa muun muassa entinen ministeri Vapaavuori (2016, 199), väittäen ”vastuullinen perheenäiti tietää” (Vrt. *schwäbische Hausfrau*). Valtiontalous ei kuitenkaan ole kotitalous, vaan hallituksen pitää huolehtia koko kansantaloudesta, mihin kuuluu valtiontalouden lisäksi kotitaloudet ja elinkeinoelämä. Nyky-Suomi lienee chicagolaisempi kuin Chicago itse. Obaman aikaan Yhdysvallat saattoi olla jopa maapallon keynesiläinen maa, mutta Trumpin politiikka taas lähenee merkantilismia, etääntyen samalla uusliberaalisuudesta vieläkin enemmän. Euroopassa Keynesiä kunnioitetaan kotimaassaan, mutta Saksassa²² ja EKP:ssä toimitaan täysin epäkeynesiläisittäin (Wren-Lewis 2016).

Tieteissä oppiriitojen taustalla voi olla henkilökohtaisiakin seikkoja. Usein vastustettava oppiala nimetään valtavirtadoktriiniksi, vaikka se olisi aikoja sitten jäänyt marginaaliin. Tätä esiintyy muissakin yhteiskuntatieteissä: Esimerkiksi jotkut johtamistutkijat pitävät taylorismia ”valtavirta-alana”, vaikka se katosi tutkimuksesta ja opetuksesta kymmeniä vuosia sitten. Sosiologiassa ja organisaatiotutkimuksessa vainotaan positivismia muka valtavirta-ajatteluna, vaikka kunnan positivistit ovat uhanalainen laji sosiaalisten konstruktionistien ja post-modernistien hallitsemisissa laitoksissa. Taloustieteissäkin Krugman (2012) ja Patomäki (2012) nostavat uusklassisen tai uusliberaalisen koulukunnan valtavirtatieteiksi Yhdysvalloissa ja Suomessa, vaikka ainakin minun lukemistani talous-

22 Yleensä kirjallisuudessa vaietaan, että kansallissosialistinen Saksa nousi lamasta hurjaan taloudelliseen nousuun varsin keynesiläisillä keinoilla. Tämä ei tietenkään ollut Keynesin syytä, mutta saattaa osaltaan vaikuttaa siihen, miksi Keynesiä edelleen kavahdetaan Saksassa.

tieteen kurssikirjoista, artikkeleista ja monografeista suurempi osa kallistuu keynesiläisyyden suuntaan (modernisti, juuttumatta 80-vuotta vanhaan kirjaan). Jälkikaynesiläiset (kuten Alaja ja Suominen 2013) niputtavat uuskeynesiläiset ja uusklassikot samaan valtavirtaan. Uusliberaaleja teoksia saa hakea, mutta toki niitä hakemalla löytyykin. Viime aikaisista kirjoituksista selkeää chicagolaista oppia tunnustaa eritoten Wahlroos (2012, 2015). Myös Rajan (2010), Kannianen ja kumppanit (2014), Penttilä ja Rehn (2012) sekä Borg ja Vartiainen (2015) ovat uusliberaaliin suuntaan kallellaan. Suomenkielisistä kirjoista äärimmäistä itävaltalaisista suuntaa edustaa Bagus (2011), olkoonkin käännetty. Kuriositeettina mainittakoon, että myös Wahlroos (2015) pitää vastustamaansa aatetta, tässä tapauksessa keynesiläisyyttä tai sen olkiukkoa valtavirtana, ja hän jopa näyttää panevan useimmat talouspolitiikan virheet Keynesin tai tämän seuraajien syyksi, vaikka ilmeisestikään monista tuhoisista päätöksistä vastuulliset poliitikot eivät ikinä ole yrittäneetkään tutustua Keynesiin. Kenties uutta neoklassista synteesiä (Woodford 2009) voidaan pitää lähimpänä eilispäivän valtavirta-ajattelua.

Sekakeyenesiläinen²³ Krugman (2010) väittää, että uuskeynesiläinen teoria epäonnistui selittämään vuoden 2008 romahduksen, kuten myös uusi klassinen teoria. Siten vuodesta 1985 vallinnut teoreettinen ristiriita oleellisesti päättyi jälkikaynesiläisyyden voittoon 2007.

Toisaalta Wahlroos²⁴ (2015) julistaa keynesiläisyyden talouden suurimmaksi virheeksi ja syvintä chicagolaisuutta edustava Cochrane (2014) julkeaa tehdä sille ”ruumiinavauksen”. Kumpikaan kirjoitus ei osoita syvällistä ymmärrystä keynesiläisestä teoriasta tai politiikasta vaan ne sortuvat olkiukkojen rakentamiseen. Cochrane (2014) myös julistaa chicagolaisuuden näkemystä, että jos ihmiset eivät käyttäydykään teorian ennustamalla tavalla, vika on ihmisissä eikä teoriassa.

Minä uskallan väittää, että empiiriset havainnot kumoavat perusteellisesti uuden klassisen teorian. Se ei edes ole perusoletuksiltaan johdonmukainen, joten teoreettisesti sen ei siten voisikaan odottaa toimivan. Teoriaa voidaan toki

23 Wikipediassa Krugman luokitellaan uuskeynesiläiseksi, mutta minusta hän asettuu selkeästi jälkikaynesiläiseen koulukuntaan. Saattaa olla, että minä en ole ymmärtänyt varianttien eroja, määritelmät ovat muuttuneet tai Krugman muuttanut käsityksiään uuden ymmärryksen myötä.

24 Minua viisaammat ovat todenneet, että Wahlroos hyökkää löysin aseineen Keynesistä ja keynesiläisyyttä kohtaan käyttäen valikoitua dataa ja esittäen itselle sopivia johtopäätöksiä (Kiander 2015).

täydentää ja korjata, mutta vaadittavien korjausten jälkeen sitä ei enää voi kutsua miksikään klassiseksi teoriaksi, vaan se väistämättä lähestyy Keynesin ajatuksia enemmän kuin koulukunnan edustajat saattavat tunnustaa.

3.16 Uusliberalismi

Perehdytään vielä tarkemmin uusliberalismin käsitteeseen. Sillä tarkoitetaan uuteen klassiseen teoriaan perustuvia talousoppeja, joihin liittyy vahva oikeistolainen arvopohja. Nimitys on vahvasti politisoitunut ja jopa demonisoitunut, eivätkä sellaiseksi luokiteltavat yleensä itse kyseistä nimitystä käytä. Eihän se ole edes kovin uusi eikä liberaali (Tuomala 2017a). Esimerkiksi Bagus (2011) puhuu klassisesta liberalismista, mitä monet alkuperäiset uusliberalistit käyttivät, korostaakseen 1800-luvun juuria – vapaakauppaa, vapaita markkinoita ja pientä valtion budjettia – erottuakseen uudesta liberalismista (*new liberalism*), joka viittasi Millin ja kumppaneiden sosiaaliliberalismiin. Myös monet siihen kriittisesti suhtautuvat välttävät uusliberalismin nimeä. Quiggin (2014) käyttää termiä markkinaliberalismi ja keynesiläinen liberaali Krugman (2012) käyttää nimitystä likvidationalismi. Vaikka uusliberalismin käsite on hajaantunut ja olkiukkoistunut, Löppönen (2017, 182) väittää löytävänsä selkeän uusliberaalin ideologian ja sitä tukevan järjestelmän, erityisesti von Misesin, von Hayekin ja Popperin ideologisten perintöjen sekä heidän perustamansa, ideologiaa aktiivisesti levittävän Mont Pélerin Societyn ympäriltä. Löppönen (2017) ei kuitenkaan pidä uusliberalismia yhtenäisenä teoriana.

Ideologisesti markkinaliberalismiin sisältyy muutakin kuin uusi klassinen talousteoria ja keynesiläisyyden vastustus. Käytännössä uus- tai markkinaliberalistinen politiikka määrittäytyy selkeimmin seuraavien vaatimusten kautta:

- kaiken protektionistisen säätelyn purkaminen,
- valtion ja kuntien toimintojen yksityistäminen ja
- työmarkkinoiden vapauttaminen

(Friedman & Friedman 1982, von Hayek 1998). Kuitenkin useimmat nykyajan liberaalit ja libertarionistit hyväksyvät valtion roolin lakien säätäjänä, oikeuden jakajana ja tiettyjen julkispalvelujen tarjoajana. Verotuskin hyväksytään välttämättömänä pahana. Kuuluisimmista libertaareista von Hayek edustaa selvästi

äärimmäisempää linjaa: hän pitää Milton Friedmania itseensä verrattuna lähes keynesiläisenä (Rehn 2012, 247). Saksassa uusliberalismi ilmeni 40-luvun lopulla kehitettynä ordoliberalismina (Löppönen 2017, 14), joka vaikuttaa edelleen Saksan ja euroalueen rahapolitiikkaan. Se tukeutuu vahvaan valtioon, joka ylläpitää vapaita markkinoita, siinä missä amerikkalainen ja itävaltalainen uusliberalismi suhtautuvat valtioon paljon kielteisemmin. Hayekin haaveileman yhteiskunnan perustan muodostaa minimalistinen oikeusvaltio (*rule of law*), joka sisältää rikos- ja yksityisoikeuden.

Uusliberalismia vastustetaan ankarasti Suomessa (Patomäki 2012, Sipola 2015, Löppönen 2017) ja maailmalla (Klein 2008). Uusliberalismin käsite onkin osin sen vastustajien luoma viholliskuva. Vastaavasti Smith määritteli vastustamansa merkantilismin ja Marx kapitalismin (tosin Marx ei juurikaan käyttänyt termiä kapitalismi, Engels hieman useammin, ja ilmeisesti vasta Sombart (1902) vakiinnutti termin), ja oikeistolaisetkin ovat rakentaneen niin paljon sosialismin olkiukkoja, että menköön perinteen piikkiin. Toisaalta liberaalitkin osaavat olkiukkojen rakentamisen, esimerkiksi Kanninen (2008) julistaa useimpien taloustieteilijöiden olevan liberaaleja ja pitää liberalismien vastustajia totalitaristeina, sitä sen enempää määrittelemättä. Samaa harrasti aikoinaan myös Hayek (1995). Euroopan ennätyksen tekee Bagus (2011), joka näkee sosialismin mörköjä niin Euroopassa kuin kauhean keynesiläisissä Yhdysvalloissa.

Reaalisekatalous ei ole lähelläkään sellaista vapaata markkinataloutta, jota klassiset teorit käsittelevät. Se sisältää rakenteellisia jäykkyyksiä, häiriölähteitä ja kartelleja, joista merkittävimpiä ovat työmarkkinajärjestöt. Siten klassinen liberaalin markkinatalouden teoria ei riitä sitä kuvaamaan, vaan käyttökelpoinen teoria vaatii runsaasti tarkennuksia.

Käytännössä monet uusliberalistit katsovat taloutta pankkien ja rahaeliitin näkökulmasta (esim. Wahlroos 2015). Tähän voi jopa liittyä käsitys ihmisistä vain välineinä eikä päämäärinä itsessään, esimerkiksi työttömien odotetaan patistavan valtiota muuttamaan lakejaan ja pakottavan ammattiliittoja hyväksymään alhaisemmat palkankorotukset.

Monet markkinaliberalistit osoittavat hämmästyttävää naiiviutta uskoessaan (Smithin ja Chydeniuksen tavoin) vapaiden markkinoiden tuottavan lähes kaiken hyvän ilman valtion puuttumista muuhun kuin sisäiseen ja ulkoiseen

turvallisuuteen ja oikeuden käyttöön sekä hyvin rajoitettujen julkispalvelujen tuotantoon (Friedman & Friedman 1982, von Hayek 1998). Uusliberalismiin liittyykin vahva epäluulo demokraattista päätöksentekoa ja valtion virkakoneistoa kohtaan, ikään kuin hallitus ja virkamiehet patologisesti pyrkisivät vain omaan eikä yhteiskunnan etuun (mikä voi monin paikoin olla perusteltukin) mutta vapaat yksilöt toimisivat aina lain ja moraalin mukaan (mikä ei yleensä ole kovin perusteltu). Erityisesti Hayekille markkinat suovat vapautta yksilöille, koska inhimillinen järki ei niitä hallitse (Löppönen 2017, 111). Hayek (1944) pitää eri-arvoisuutta välttämättömänä ja toivottavana. Hänen mukaansa tasa-arvo tuhoaa oikeusvaltion, markkinat ja moraalin (Löppönen 2017, 29). Hän uskoo markkinoiden muodostuneen pikku hiljaa evoluution johdattamana eikä sitä pitäisi demokraattisesti muuttaa.

Kuisman (2016) mukaan historia ei kuitenkaan tunne ainuttakaan menestynyttä yhteiskuntaa, jossa valtio olisi pieni, heikko ja talouselämään puuttumaton. Käytännössä toimiva markkinatalous edellyttää valtiota, joka puuttuu markkinoiden epäonnistumisiin, suojelee heikkoja ja korjaa ulkoisvaikutuksia (Korkman 2015, 42; Stiglitz 2000). Itseään säätävät markkinat ovat jääneet utopiaksi. Kapitalismin perusta on luotu politiikalla, oman tai vieraan valtion toimesta (Polanyi 2009). Jo Smith puolusti hallitusten toimia köyhyyden vähentämiseksi ja vastusti oman aikansa valtiota, joka pyrki maksimoimaan eliitin voiton kuppauksella (Löppönen 2017, 52).

Sinänsä uusliberaali markkinatalous voi toimia talouden kannalta paljon paremmin kuin korruptoitunut valtiojohtoinen komentotalous. Kumpaankin voi liittyä vakavia ihmisoikeusongelmia, joita en tässä käsittele. Esimerkiksi latinalaisessa Amerikassa on tehty tuhoa niin suunnitelmatalouden (Hayek 1998) kuin chicagolaisen opin nimissä (Klein 2007). Toisaalta Thatcher toteutti uusliberalismin opein valtaisan rakennemuutoksen Britanniassa, joka oli juuttunut menneeseen ja jäänyt taantuneiden elinkeinojen ja ammattiliittojen vallan alle. Rakennemuutos onnistui, mutta hirveällä hinnalla suurtyöttömyyden ja ratkaisemattomien sosiaalisten ongelmien kautta. Hayek (1998) perustelee uusliberaalia markkinataloutta useilla muilla historiallisilla esimerkeillä, mutta useimmat liittyvät esidemokraattiseen aikaan, mikä ei suoraan yleisty nykyaikaiseen kansalaisdemokratiaan.

Uusliberalismin vapaus tuskin ulottuu kaikkiin. Käytännössä se tarkoittaa vapautta tehdä omaisuudellaan mitä vain, miten vain sen olikaan saanut. Se ei kuitenkaan voi suoda vapautta kaikille, vaan vastaa omalla tavallaan kysymykseen, kenen vapaus tulee ensin (mistä Sen ja Friedman ovat kiistelleet, Hahnel 2012, 65). Tarkastelkaamme esimerkiksi tapausta, että paikkakunnalla on kaksi lääkäriä, joilla on vapaata aikaa yhdelle potilaalle, ja kaksi potilasta, jotka tarvitsevat kiireellisestä lääkäriä. Kuka valitsee ensin? Kun yksi tekee valinnan, kolme muuta menettää vapautensa sillä sekunnilla.

Miten liberalismi liittyy totalitarismiin? Ihan määritelmästä riippuu, ovatko ne vastakohtia vai synonyymejä. Totalitarismia voi harjoittaa sosialistisesti kuten Itä-Euroopassa, fasistisesti kuten Italiassa tai uusliberalistisesti kuten Etelä-Amerikassa. En tiedä, kuinka käytännössä toimisi liberaalikomunismi, mutta käsitteellisesti se ei olisi mahdotonta. Äärimmäiset klassiset liberaalit (Bagus 2011) leimaavat jopa Euroopan Unionin ja EKP:n sosialistisen imperialismin edustajiksi. Friedman (1964) väittää kapitalismin ratkaisevan lähes kaikki ongelmat, kuten vähentävän ennakkoluuloja. Jos niin tapahtuu, se tapahtuu aivan liian hitaasti. Monet muut väittävät päinvastoin kapitalismin kasvattavan ennakkoluuloja (esim. Hahnel 2012, 93), mutta toki sekin riippuu siitä, millä säännöillä pelataan.

3.17 *Yhteenveto*

Tiivistän luvun siten, että keynesiläisyys perustuu vastasykliseen talouspolitiikkaan, mutta antikeynesiläinen (kamaralistinen, chicagolainen, uusi klassinen, markkinaliberaali, monetaristinen tai talonpoikais-luterilainen) näkemys myötäsykliseen politiikkaan. (Äärimmäisemmät libertaarinen ja itävaltalainen koulukunta eivät salli valtiolle talouspolitiikkaa laisinkaan.) Vastasyklinen tarkoittaa, että valtio lisää menojaan laskukaudella lainaa ottamalla ja vähentää menoja nousukaudella lainoja maksamalla tai rahaa säästämällä, myötäsyklinen että valtio skaalaa menonsa tuloihinsa jokaisessa suhdannevaiheessa ja odottaa talouden järjestyvän itseksen uuteen tilanteeseen.

Moderni (jälki)keynesiläinen näkemys on osoittautunut empiirisesti ja teoreettisesti kestävimmäksi. Klassinen teoria kaikkine uusvariantteineen ei kestä syvällistä teoreettista tarkastelua, koska se perustuu parhaimmillaan päättömille

mikrotason oletuksille ihmisten rationaalisesta ja yksilöllisestä käyttäytymisestä ja pahimmillaan täysin perustelemattomille instrumentalistisille makrotason oletuksille, joita empiria ei tue. Taloustieteissä on lähdettävä realistisesti yksilöiden irrationaalisesta ja toisista riippuvasta käyttäytymisestä sekä epävarmuuksista, jotka johtavat jäykkyyksiin ja pöljyyksiin. Teorian tulee mukautua ihmisiin eikä ihmisten teoriaan.

Toki usealla vallitsevalla teorialla on aikansa ja paikkansa. Uusi klassinen teoria kuvaa vakaata tasapainotilaa ja sitä voi soveltaa joustavaan talouteen täystyöllisyystilanteessa. Lamasta nousemiseen ja ylikuumenemisen hillitsemiseen tarvitaan kuitenkin Keynesistä, erityisesti jäykässä taloudessa kuten Suomessa. Jälkikeynesiläinen moderni rahateoria toimii vain rahasuvereenille valtiolle, joita Suomi ja EU eivät ole, kun taas itävaltalainen rahanäkemys toimii lähinnä kultakannassa tai käytettäessä siihen verrattavaa vierasta valuuttaa, mitä euro käytännössä Suomelle edustaa.

Raha itsessään on neutraalia – rahan arvon muutokset eivät. Koska jäykkä sopimustalous ei joustaa alaspäin, talous toimii tehokkaimmin kevyessä inflaatiossa. Keskuspankki ylläpitää tätä laskemalla liikkeelle rahaa sopivasti. Raha ei voi olla valtiolle päämäärä itsessään vaan väline jalompien päämäärien saavuttamiseksi. Nykyaikainen raha on pohjimmiltaan velkaa – standardi lykätyn maksun suorittamiseksi – jonka arvon määrää rahavaltio, joskus maailman markkinoiden antamin reunaehdoin.

Maksimoidakseen kansantuotteen ja saavuttaakseen täystyöllisyyden valtion tulee siis säännellä ja säädellä taloutta. Säättelyä tarvitaan myös muiden arvojen kuten oikeudenmukaisuuden edistämiseksi. Yksityinen sektori sopeutuu muutoksiin niin hitaasti, ettei elpymistä voi sen varaan jättää. Henkinen hystereesi hidastaa muutoksia ja vahvistaa suhdannevaihteluita ja kansallinen ryhmäajattelu johtaa kestäättömiin kupliin, jotka varmasti puhkeavat ennen pitkää. Valtio voi estää ylisuhdanteita pro- ja preaktiivisella toiminnalla.

4 Elvytetään ulos lamasta

4.1 Suomi nousuun

Ryhdyn tarkastelemaan konkreettisia keinoja nostaa Suomi ylös talouskriisistä. Siinä sivussa pohdiskelen mahdollisuuksia pelastaa samalla euro ja nostaa muuta Eurooppaa. Tässä luvussa keskityn välittömiin raha- ja finanssi-politiittisiin toimiin. Vauraus ei kuitenkaan tule rahasta vaan reaalitaloudesta, mutta raha säätelee reaalitaloutta. Rahatalous on pitkälti henkimaailman asioita eli tieteellisesti psykologiaa ja sosiologiaa pikemmin kuin matematiikkaa. Seuraavassa luvussa käsitelen sitten eräitä muita konkreettisempia toimia. Yksi temppu ei varmasti riitä, vaan Suomen pelastaminen vaatii hyvin monipuolista keinovalikoimaa.

Suomi joutui muiden mukana kansainväliseen kriisiin ja jäi itsestään kriisitilaan. Talouden kääntäminen nousuun vaatii kovia ja kivuliaita päätöksiä. Ne varmasti sattuvat moniin vaikutusvaltaisiin ihmisiin. Toki toiset, tunnetuimpina Yhdysvaltain talousopporunisti Paul Krugman (2012), väittävät, että lamasta toivutaan hyvinkin helposti, kun vain tehdään oikeaa, elvyttävää politiikkaa. Suomessa vaaditaan kuitenkin hieman erilaisia otteita kuin Yhdysvalloissa, yhtäältä koska kansantaloutemme on jäykempi ja ihmiset ovat jääräpäisempiä, toisaalta koska Suomi on yksi avoimimmista ja ulkomaankaupasta riippuvaisimmista kansantalouksista, kolmanneksi yhteisvaluutan vaikeasti korjattavien häiriöiden vuoksi.

Suomessa on ilmestynyt useita ohjelmia lamasta poispääsemiseksi. Borg ja Vartiainen (2015) esittelivät pääministeri Stubbin tilauksesta ”Strategian Suomelle”. Samaa linjaa valtiovarainministeriön virkamiesten raportti (2015), joka perustuu samaan lähdeaineistoon ja teoreettiseen viitekehykseen. Borg ja Vartiainen (2015) esittävät sinänsä ansiokkaassa kirjoituksessaan kilpailukyvyn nostamista uuden palkkaneuvottelurakenteen kautta, työn tarjonnan lisäämistä sekä harkittua finanssipolitiikkaa varoittaen katteettomasta velkaelvytyksestä. Mielestäni he antavat liian pessimistisen kuvan Suomen nousupotentiaalista, liian optimistisen kuvan työmarkkinoista sekä epätoivoisen kuvan päättäjien vaikutusmahdollisuuksista. Suomi ei nouse ilman hevoskuuria, mutta kunnon lääkkeillä

Suomi voi nousta paljon vahvemmin kuin kukaan asiantuntija uskoo. Kaikki riippuu ennen kaikkea kotimaisesta päätöksentekokyvystä.

Valtioneuvosto on nimennyt pääosin kotimaisista tutkijoista koostuvan talouspolitiikan arviointineuvoston. Vuoden 2015 raportissaan (Uusitalo et al 2016) se ruoski hallituksen talouspolitiikkaa varsin ankarasti, mutta hyvin vastaansanomattomin perusteluin. Mahdollisesti siitä pahastuneena hallitus tilasi toisilta tutkijoilta (Holmström, Korkman & Vihriälä 2016) ehdotuksen talouspolitiikan suunnasta, missä sitten pikemmin hymisteltiin hallituksen politiikkaa kuin annettiin tieteellisesti perusteltuja neuvoja. Arviointineuvoston vuoden 2016 raportti (Uusitalo et al 2017) suhtautuu hallituksen politiikkaan edellistä myöte-mielisemmin. Se tukee hallituksen leikkauspolitiikkaa, pelottelee julkistalouden tasapainottomuudella ja antaa lähes kokonaan periksi työttömyydelle, suhtautuen siihen lähes luonnonlain kaltaisena välttämättömyytenä. Vuoden 2017 raportti (Uusitalo et al 2018) varoittaa hallitusta liiallisesta elvytyksestä mahdollisen nousun alettua ja moittii toteutetuista veronkevennyksistä, joilla rapautetaan julkisen talouden vajetta.

Libera-pajan manifestissa Kanniainen, Ala-Peijari, Koskenkylä, Malinen, Mellin ja Miettinen (2015) esittävät erittäin johdonmukaisen analyysin talouden dynamiikasta ja Suomen tilasta. He antavat muuten pääosin järkeenkäyviä suosituksia nousuun pääsemiseksi, pitkälti samoja kuin itsekin jäljempänä, mutta samalla tekevät kyseenalaisia poliittisia ehdotuksia muun muassa tuki- ja vero-politiikasta enemmän oikeistolaiseen arvopohjaan kuin tieteellisiin tuloksiin perustuen. He päättävät raporttinsa populistiseen pohdintaan eduskunnan toiminnan parantamiseksi, soveltaen Bengt Holmströmin (1979) rahamaailmaa varten väsätyä ja siihenkin kyseenalaistettavaa agentti-päämies-teoriaa julkiseen luottamustoimeen, mikä on fundamentaalisen virheellistä. Ehkä se kumpuaa uus-liberalismia ruokkivasta äärimaterialistisesta ihmiskäsityksestä.

Haaparanta (2015) laskee, että velkaelvytys voi maksaa itse itsensä. Monet muut eivät usko (Borg & Vartiainen 2015). Joka tapauksessa laman pitkittäminen tuottaa hyvin paljon enemmän verta, hikeä ja kyyneliä kuin oikean politiikan harjoittaminen.

Korkman (2015) tukee varauksin keynesiläistä elvytystä. Hän osoittaa pessimismisiä Euroopan suhteen eikä pohdi euroeromahdollisuuksia, vaikka

pitääkin euroa karkeana virheenä. Hänenkään teesinsä eivät sisällä radikaaleja toimia.

Edellä kuvattujen teesien, teorioiden, mielipiteiden, filosofioiden, vaihtoehtojen ja vaihtoehtottomien tosiasioiden pohjalta ryhdyn koostamaan keinoja talouden tervehdyttämiseksi.

Suomi kuuluu Euroopan reuna-alueisiin, jotka kärsivät liian vahvasta eurosta. Suomen joukkoon kuuluvat Kreikka, Italia, Espanja, Portugali, Irlanti ja myös Ranska (vahvoja euromaita ovat Saksa, Itävalta, Alankomaat, Belgia ja Luxemburg sekä euron liitännäismaa Tanska). Suomi ei ole sopeutunut euron nykytasoon, mutta Suomen pitää jotenkin selviytyä. Eurokriisi ei ole vielä ohi (Taimio 2015), vaikka Rehn (2012) niin uskoikin. Fiksuinta olisi korjata euroa ja harjoittaa löysempää rahapolitiikkaa, mikä vaatii vahvaa yksimielisyyttä euro maiden kesken ja mahdollisesti sääntöjen muutoksia (Stiglitz 2016).

Jos Saksa²⁵ ja EKP eivät suostu toteuttamaan järkevää, riittävän inflatorista tai edes antideflatorista rahapolitiikkaa, Suomen tulee itse alentaa suhteellisia työvoimakustannuksia, mihin jää kaksi vaihtoehtoa:

1. toteutetaan sisäinen devalvaatio tai
2. erotaan eurosta ja annetaan markan devalvoitua.

Sisäinen devalvaatio tekee varmasti kipeää. Euroero lienee vieläkin raskaampi, mutta voi osoittautua välttämättömäksi, jos vaikutusvaltaiset poliittiset tahot (ammattiliitot) eivät sisäistä devalvaatiota ja pitkäaikaista palkkakuria niele. Tarkastelen seuraavaksi näitä vaihtoehtoja tarkemmin, aloittaen euron pelastamisesta eurooppalaisin toimin.

4.2 *Ilmaista rahaa pankista*

Euroopalla olisi periaatteessa tehokkaat ja toimivat keinot deflaation torjumiseksi ja talouksien elvyttämiseksi. Tärkein temppu on hämmästyttävän yksinkertainen: pannaan rahapainot laulamaan (esim. Taimio 2016a, Buitter 2015). Se toki vaatii uusia sääntöjä tai vanhojen sääntöjen luovaa soveltamista, koska säännöt kieltävät keskuspankin rahoituksen jäsenvaltioille, olipa kyse velasta tai

25 Lehtitietojen mukaan Saksassa keskustellaan jopa 8 % palkankorotuksista, mikä voi pelastaa euron. Jos se toteutuu, niin seuraavassa kuvattuja toimia voidaan lieventää.

lahjasta. Rahan jakaminen suoraan kansalaisille helikopterirahana kiertänee kuitenkin säännöt niin hyvin, että se voidaan toteuttaa rahaliiton olemassa olevien sopimusten puitteissa (Taimio 2016b).

Riittävän korkea inflaatio sallii talouden sopeuttamisen tarvitsematta alentaa nimellispalkkoja (Keynes 1951). Tässä tilanteessa asettaisin euroalueen tavoitteeksi keskimääräisen 5-10 % kertaluonteisen inflaation. Saksassa pitäisi toteuttaa vähintään 10 % palkankorotukset ja hinnat saisivat nousta vastaavasti. Pitkäaikaisen inflaation tavoitteeksi tulisi asettaa 2- 5 % vuodessa. Bell (2013) pitää yleisesti 4 % inflaatiota sopivimpana ja Blanchard, Dell'Aricecia ja Mauro kannattavat yli 2 % inflaatiotavoitetta. Toki jollekin tuokin voi jo tarkoittaa ”hyperinflaatiota” (vrt Kannianen 2016). Yhdessäkään maassa ei saa koskaan esiintyä (investointihyödykkeiden) deflaatiota, erityisesti ei vaaraa sellaisesta.

Saksan sisäistä revalvaatiota voidaan täydentää sisäisillä devalvaatioilla heikoissa maissa. Sellainen on kuitenkin psykologisesti vaikeaa yksilöllisen palkkatason maissa ja käytännössä lähes mahdotonta kollektiivisten palkkojen maissa muuten kuin fiskaalisin toimin. Saksan sisäinen revalvaatio eli rahan lisäämisen aiheuttama inflaatio ja siitä seuraavat hinnan- ja palkankorotukset tuottaisivat saman vaikutuksen paljon pienemmin psykologisin kustannuksin. Saksalaiset ammattiliitot tekisivät suuren palveluksen koko Euroopalle vaatimalla palkankorotuksia vaikka yleislakolla uhkaamalla. Jostain syystä saksalaiset työläiset ovat tyytyneet liian alhaisiin palkankorotuksiin – ilmeisesti Saksassa työttömäksi jäämiseen liittyy niin vakavia sosiaalisia traumoja, jotta sitä vältetään vaikka alhaisilla palkoilla.

EKP ryhtyi elvytykseen tammikuussa 2015. Rahan lisääminen toteutettiin ostamalla valtioiden velkakirjoja pankeilta, koska säännöt (Lissabonin sopimuksen artikla 123.1 – sikäli jos kukaan kuolevainen sen ymmärtää) kielsivät suoran keskuspankkirahoituksen jäsenvaltioille, kaikki julkishallinnon osat mukaan lukien. Ilmeisesti velkakirjojen osto oli parasta, mitä EKP voi siinä tilanteessa näillä säännöillä tehdä (käyttämättä helikopterirahaa). Pankit vetivät välistä tuntemattoman määrän ja hyödyt jakautuvat epätasaisesti, todennäköisesti Suomen kiertäen. Ainakin Yhdysvalloissa keskuspankkielvytys valui ensisijaisesti pankkiirien taskuihin (Stiglitz 2012) eikä se Euroopassakaan kohdistunut

optimaalisesti (Varoufakis 2016), pitkälti typeristä sopimuksellisista rajoituksista johtuen. Euroopan pitäisikin kehittää varmempia rahaelvytyskeinoja.

Rahapainoa tulee pitää lämpimänä myöhemminkin erityisesti valtioiden akuuttien likviditeettikriisien paikkaamiseksi ja uusien kriisien estämiseksi, sen sijaan että niihin käytetään kiertotemppeja. Periaatteessa EU:n, EKP:n tai jäsenvaltioiden ei pitäisi auttaa toisia, mutta periaatteista on jo tingitty ja parempi on toimia avoimesti kuin hämäten. Valtion likviditeettikriisi seuraa kuten pankkipaniikki: tallettajat eli velkojat säikähtävät yhtä aikaa, että velallinen (valtio tai pankki) ei pysty maksamaan ja ryntäävät nostamaan rahojaan. Pienikin oikea tai väärä tieto voi aiheuttaa itse itseään vahvistavan ryöpyn, joka johtaa paniikkiin. Finanssi-itsenäinen valtio voi helposti selvitä siitä painamalla rahaa, jos velka on omassa valuutassa, mutta yhteisvaluutassa sellainen edellyttää keskuspankin toimia. Näissä tapauksissa keskuspankin pitäisi turvata likviditeettikriisi varautumalla toimittamaan kriisivaltiolle riittävästi rahaa kriittisten lainojen osittaiseen maksuun – velkojille tulee kuitenkin jättää merkittävä omavastuu, jottei ruokittaisi moraalikatoa. Myöhemmin kriisivaltion tulisi maksaa saamansa paniikkilaina korkoineen takaisin. Takaisinmaksu voidaan toteuttaa epäsuoraan painamalla lisää rahaa muille rahaliiton jäsenvaltioille heidän osuuksiaan vastaavasti, sopivan ajan kuluessa sopivin koroin. Todennäköisesti riittävän uskottava takuumekanismi estäisi kassakriisit kokonaan, joten rahapainoa tuskin todellisuudessa tarvittaisiinkaan sellaista torjumaan (Draghin puheet saattoivatkin estää Italian kassakriisin puhkeamisen, Herrmann 2015). Paras puolustusväline on sellainen, mitä ei koskaan tarvitse käyttää.

Muuten Eurooppa ei voi lisätä yhteisvastuuta enemmän kuin on pakko. Yhteisvastuuta voidaan toteuttaa vain puhtaalta pöydältä symmetristen odotusten vallitessa. Osa aiemmista ongelmista johtui juuri katteettomista oletuksista yhteisvastuusta ja pankkien tai valtioiden pelastamisesta (Hetemäki 2015). Yhteisvastuuseen kuuluisi myös yhteinen finanssipolitiikka sekä yhteiset säännöt valtioiden budjettikurille, mutta siinä ei tähänkään saakka ole onnistuttu: valtiot rikkovat sääntöjä saamatta siitä sanktioita. EU-tason kontrolli jäsenvaltioiden talouspolitiikalle joka tapauksessa haastaa valtioiden periaatteellisen itsenäisyyden.

Euroopan velkaantuneiden valtioiden velkajärjestelyiksi on esitetty ties mitä ehdotuksia (ks. esim Varoufakis 2016). Jonkun mielestä yli 60 % osuuden ylittävät velat tulisi siirtää yhteisvastuulle, jonkun mielestä sen alle jäävät osuudet. Esitetyt eurobondit eli Euroopan maiden yhteiset velkakirjat saattavat kuitenkin ruokkia vastuuhajetta, vaikka ne saattavatkin olla välttämättömiä tilanteen rauhoittamiseksi. Joka tapauksessa EU:n tulee tehdä riittävän selväksi, että tästedes sijoittajat kantavat vastuunsa katteettomista sijoituksista – mitä suurempi korko lainaan liittyy, sitä pienemmällä kynnyksellä kyseinen velka voidaan järjestellä pois. Tähänkinastiset velkasijoitukset ovat perimmältään seuranneet jonkun kansantalouden häiriöllisestä ylijäämästä, joten sen turvaamiselle ei ole eettisiä perusteita.

Sinänsä Euroopan Unioni tarvitsee yhtenäistä varainpalautusmekanismia. Millä tahansa sisärajoittomalla yhteistalousalueella varallisuutta valuu aina reunoilta keskelle, mikä köyhdyttää reuna-alueita. Siksi keskisten alueiden tulee palauttaa varallisuutta reuna-alueille eksplisiittisten rahavirtojen kautta (myös Suomen sisällä). Nykyisin tätä toteutetaan rakennerahastojen avulla, jotka kuitenkin ovat varsin pieniä ja kovin byrokraattisia. Kyse ei ole hyväntekeväisyydestä, varkaudesta tai riistosta vaan ansaitsemattoman edun oikeudenmukaisesta palauttamisesta alkulähteille. Suomi kuuluu reunamaihin riippumatta siitä, mikä on sen suhteellinen kansantuote muihin jäsen maihin verrattuna.

4.3 Suomi eroon eurosta?

Suomi voisi hylätä euron ja siirtyä omaan markkaan. Eurosopimuksissa ei esitetä mekanismeja eurosta eroamiselle, koska euroa pidettiin lopullisena. Siten jokaista eroamista tai erottamista pitää käsitellä yksittäistapauksena, mikä mahdollisesti vaatii yksimielistä päätöstä. Epäselvää on, mitä juridisia seurauksia yksipuolisesta eroilmoituksesta tulee. Tähänkään saakka EU ei ole merkittävästi rangaissut valtioita, jotka sen sääntöjä rikkovat. Se ei välttämättä ennusta tulevaa, jos EU haluaa antaa varoittavaa esimerkkiä pitääkseen ydintään kasassa vaikka väkisin. En kuitenkaan missään tapauksessa esitä Suomen eroamista Euroopan Unionista itsestään – se olisi uhkarohkeaa jo turvallisuussyistä (ellei Suomi sitten ensiksi liity Natoon, minkä realistisuutta en ryhdy tässä pohtimaan). Sinänsä koko eurojärjestelmä voitaisiin purkaa kerralla (Stiglitz 2016).

Eurosta eroaminen ei kuitenkaan tuo oikotietä onneen. Aikoinaan Suomi meni euroon hieman toiveajattelulla: uskottiin, että euro ratkaisisi itsestään silloisia sinänsä hyvin vakavia ongelmia eikä pyrittykään luomaan mekanismeja, joilla selvittäisiin epäsymmetrisistä häiriöistä, joiden mahdollisuus tunnettiin ihan riittävän hyvin. Eräät pitivät jopa nimenomaisesti Suomea potentiaalisimpana esimerkkinä epäsymmetrisen häiriön kohdemaana. Sokkeja varten suunniteltiin joitain puskurirahastoja, jotka kuitenkin jäivät täysin symbolisiksi.

Julkisesti esitettyihin euroerovaatimuksiin liittyy harvoin selvää suunnitelmaa, mitä sitten tehtäisiin. Ilman hyvää suunnitelmaa ei edes pidä harkita kansanäänestystä, ettei jouduta maailman eteen housut kintuissa, kuten kävi briteille. Ei eurosta eroaminen elvytä itsestään, vaikka devalvoituminen varmasti auttaakin, vaan sittenkin pitää tehdä oikeita ratkaisuja. Ero myös tuottaa merkittäviä siirtymiskustannuksia ja tilapäisiä häiriöitä. Kukaan ei pysty näitä kovin luotettavasti arvioimaan, mutta kyse lienee miljardeista.

Ero voidaan toteuttaa joko blitzinä eli yhden pitkän viikonlopun aikana yllätyspäätöksellä taikka huolellisesti suunniteltuna, ennalta sovittuna ja avoimesti tiedotettuna hallittuna hankkeena. Malinen, Nyberg, Koskenkylä, Berghäll, Mellin, Miettinen, Ala-Peijari ja Törnqvist (2016) pitävät salaa valmisteltua äkki-muutosta ainoana mahdollisuutena. Sellainen kuitenkin karkaa helposti hallinnasta, jos tieto vuotaa tai uudet järjestelmät eivät lähde toimimaan, aiheuttaen paniikkeja ja pikavoittoja keinottelijoille. Se voi myös aiheuttaa vakavia traumoja valtiusuhteille, ellei siitä sovita etukäteen toisten kanssa. Kaikkien osapuolten virallisen hyväksynnän saaminen salaa tuskin kuitenkaan onnistuu. Äkki-muutoksessa kaikki Suomen lainsäädännön toimivaltaan kuuluvat säästöt, saatavat ja velat muuttuisivat saman tien markkamääräiseksi, mutta ulkomaiden lainsäädäntöihin kuuluvat sopimukset pysyisivät kyseisen maan valuutassa.

Avoimessa ja hallitussa siirtymässä siirrytään ennakkoon sovittuun ja tiedotettuun aikaan käyttämään markkaa käteisvaluuttana. Jokaiselle annettaisiin aikaa varautua muutokseen. Markan annettaisiin löytää kurssinsa valuuttamarkkinoilla kenties jo etukäteen jollain lailla toteutetun futuuriluonteisen esikaupan aikana. Pankkitalletukset ja velat määritettäisiin euroina ja muutettaisiin markoiksi nosto-, erä- tai maksupäivän kurssiin taikka tapauskohtaisella vaihtosuhteella sovittuna päivänä nostopaniikin estämiseksi. Käteisrahaa vaihdettaisiin

pankeissa päivän kurssiin, sikäli jos sellaista tarvitaan: riittäisikö meille jo pelkkä tiliraha (ks Stiglitz 2016)? Ainakin se helpottaisi siirtymistä ja toisi muita merkittäviä etuja (Andresen 2013), joskin eurosetelit saattaisivat jäädä rinnakkaisvaluutaksi eräisiin tarkoituksiin. Lailla säädettäisiin, että kaikki työsopimukset, työehtosopimukset, palkka- ja palkkiosopimukset, vuokrasopimukset, lehti-tilaukset, isännöintisopimukset, puhelin- ja nettisopimukset sekä eräät muut pitkäaikaiset sopimukset muutetaan markoiksi 1:1-suhteella. Kurssimuutoksesta saatuun hyötyyn kohdistettaisiin erityinen windfall-vero.

Ainakin jälkimmäisessä tapauksessa kaikki kansainväliset sopimukset jäisivät euromääräiseksi, mukaan lukien velat ja saatavat, ellei tapauskohtaisesti toisin sovita. Myös yllätysmuutoksessa ulkomaan lainsäädäntöön kuuluvat sopimukset pysyisivät euromääräisinä – kotimaan lainsäädäntöön kuuluvista kansainvälisistä sopimuksista pitää erikseen jotain päättää. Vahva devalvoituminen voi tuottaa vakavia ongelmia yrityksille, joiden velat ovat euroissa ja saatavat markoissa. Konkurssiaaltojen estämiseksi näille pitäisi luoda joku vakuusrahoitusmekanismi.

Jotkut (Kanniainen et al 2014) todellakin pitävät hallittua euroeroa mahdollisena, toiset (Korkman 2013) eivät. Malinen ja kumppanit (2016) olettavat, että suvereeni valtio voi erota rahaliitosta omalla päätöksellään riippumatta siitä, mitä yhdessä on sovittu. Valtion yksipuolinen irtautuminen toki voi tuoda riitoja, joita käsitellään oikeuksissa pitkään, mutta rahaliitto ei voi millään lakitempulla estää itsenäistä valtiota ottamasta omaa rahayksikköään käyttöönsä. Malinen ja kumppanit (2016) suhtautuvat yllättävän optimistisesti salaisen äkki-eron mahdollisuuksiin, mutta minulle heidän raporttinsa vain vahvistaa käsitystäni sellaisen mahdottomuudesta. Ero voidaan kuitenkin toteuttaa pidemmän ajan kuluessa vaiheittain tai jatkuvasti myöhemmässä pykälässä hahmoteltujen virtuaali- ja pseudorahojen avulla.

Ilmeisesti oman valuutan käyttöönotto voisi pysyä hallinnassa vain, jos se voidaan toteuttaa aluksi 1:1 vaihtokurssilla. Sen jälkeen markka jätettäisiin kellumaan. Joku vuosi sitten kelluvan markan kurssin kuitenkin arvioitiin heti heikkenevän 7 % euroon nähden (Nordvig 2014), mutta nykyisin se voisi heiketä enemmänkin uuden kylmän sodan, Brexitin sekä hallitusten jatkuvan nahjustelun vuoksi. Siten luonnollinen 1:1 kurssi edellyttäisi temppuja, kuten eroa edeltävän

sisäisen devalvaation tai riittävän pitkäaikaisesti asetetun korkean korkotason uudelle markalle. Sinänsä 5 % korkotasoa olisi vielä siedettävissä, mutta paljon suurempi ei.

Ilman välitöntä devalvoitumista euroeron välittömät hyödyt jäisivät kuitenkin merkityksettömän pieniksi. Pitemmällä ajalla oma valuutta antaisi liikkumavaraa ja suvereniteettia, jos sitä ei valuuttavelalla pilata. Raha-suvereniteetin saavuttaminen edellyttää, että valtion ulkomaanvelat muutetaan markoiksi mahdollisimman pian, joko sopimuksella tai yksipuolisella päätöksellä.

Eräille muille euromaille jäykkä euro on vieläkin suurempi rasite kuin Suomelle. Pahimmassa (vai parhaimmassa) tapauksessa koko eurojärjestelmä saattaa hajota – Suomen ja Kreikan lisäksi ainakin Italiassa puhutaan kovasti euroerosta. Kreikalle mikään sisäinen toimenpide ei riitä, vaan sen kannattaisi muusta eurokehityksestä riippumatta välittömästi erota eurosta ja siirtyä omaan kelluvaan valuuttaan. Sinn (2014) esitti tilapäistä eroa, jonka jälkeen Kreikka palaisi takaisin alemmalla kurssilla, minkä realistisuutta epäilen. Korpinen (2017b) erottaisi Kreikan eurosta välittömästi. Kreikan ja sen naapurimaiden välillä vallitsee täysin kestämaton kustannusero (aiemmin jopa 50 %). Kreikka selviää vain ulkomaisella tuella – tosin näyttää siltä, että Saksalta ja eräiltä muilta mailta löytyy maksuhaluja eikä Kreikan tilanne enää pahemmaksi muutu. Kreikan pelastusoperaation syynä alun perin oli pelata aikaa pankkien vakavaraistamiseksi, mikä lienee jo Kreikan osalta toteutettu – tällä hetkellä pankkikriisin uhka tulee ihan toiselta suunnalta.

Yksittäisten jäsenten eroaminen tuo kuitenkin paineita toisille. Jos heikoin jäsenmaa (Kreikka) eroaa, se todennäköisesti johtaa jäljelle jääneen euron kurssin nousemiseen, mikä luo enemmän painetta seuraavaksi heikoimmalle maalle. Viimeistään Italian erottua eurosta euron kurssi nousee Suomen kannalta täysin kestäättömäksi – ikään kuin se ei sellaista jo olisi – eikä Suomelle jää muuta vaihtoehtoa kuin erota paniikissa. Stiglitz (2014) esittääkin, että ensiksi eurosta pitäisi erottaa Saksa, mikä laskisi euron kurssia.

Euron purkaminen tuottaisi psykologisia sokkeja integraatioon ja rauhaan uskoville. Kiistämättä kaikki disintegraatio nostaa sodan riskiä. En pitäisi euroalueen sisällissotaa lainkaan todennäköisenä, mutta Euroopan hajaannus voi altistaa yksinäiset valtiot ulkoisemmille kriiseille ja ulkoiselle painostukselle.

Toisaalta Euroopan ja maailman integraatiossa on muita kulkemattomia polkuja, joita pitkin voidaan edetä siitä edestä paljon ripeämmin. Tärkeimpänä pitäisin verounionia, missä asetettaisiin menetelmät kansainväliselle verotukselle ja verovalvonnalle sekä minimiarvot yritysten voittojen ja erityisten ulkoisvaikutusten veroille sekä avoimen talouden kuluttajia koskeville veroille, niin arvonlisäverolle kuin erityisesti alkoholin ja tupakan veroille. Näillä toimilla pyritään estämään tuhoisaa kansainvälistä verokilpailua sekä veronkiertoa. Sellainen toki hyödyttää vain, jos säännöt tehdään riittävän järkeväksi. Poliittisten kompromissien pohjalta voi syntyä älyttömiäkin säännöksiä, joihin voidaan lukea Euroopan Unionin direktiivi arvonlisäverosta (minimivero 15 %, mutta eräät hyödykkeet on kategorisesti määrätty verovapaiksi.)

Pidän eurosta eroamista viimeisenä vaihtoehtona, mutta vaihtoehtona kuitenkin. Siihen voidaan joutua, jos EKP ei suostu setelielvytykseen eivätkä työmarkkinajärjestöt hyväksy sisäistä devalvaatiota. Siihen pitää varautua, koska euro voi kaatua meistä riippumatta. Sitä tulee valmistella riittävän julkisesti, jotta se myös toimii tehokkaana uhkauksena erityisesti Saksaan päin. Kun uhataan, pitää olla valmis toteuttamaan uhkaus. Saksassa varaudutaan jo puolijulkisesti Suomen euroeroon ja siitä kimmastumiseen, vaikka monet saksalaiset (esim. Herrmann 2015) itsekin tunnustavat, että se on Saksan oma syy, jos euro hajoaa.

Euron koossa pitäminen koko euroalueella vaatisi paljon suurempaa taloudellista integraatiota, eli vallan ja vastuun siirtämistä jäsenmailta keskuksellinnolle erityisesti pankkisektorin suhteen sekä vahvojen maiden, lähinnä Saksan, suostumista suurempaan taloudelliseen tukeen kriisiytyville maille, joihin pian Suomikin kuuluu. Erilaisten epäluulojen ja kulttuurierojen vuoksi en pidä sellaista kovin todennäköisenä. Kuitenkin monet, kuten Tanskanen (2015), pitävät liittovaltiokehitystä ainoana keinona luoda vakaa euroalue – keinot sen saavuttamiseksi vain vaihtelevat. Myös Stiglitzin (2016) mielestä rahaliiton säilyttäminen vaatii tiiviimpää integraatiota.

4.4 Sisäinen devalvaatio

Valtion kilpailukyky kansainvälisillä markkinoilla riippuu suhteellisista palkkakustannuksista. Klassisen talousteorian mukaan palkat seuraavat työvoiman kysyntää ja tarjontaa. Siten työttömyyden kasvu johtaa palkkojen laskuun, mikä

taas nostaa työvoiman kysyntää ja vähentää työttömyyttä, kunnes saavutetaan tasapaino. Tämä ei vaan pidä paikkansa empiirisesti: käytännössä nimellispalkat joustavat alaspäin hyvin hitaasti, jos lainkaan (Akerlof & Shiller 2009, 48; Keynes 1951). Ainoastaan yrittäjien palkat muuttuvat dynaamisesti markkinatilanteen mukaan. Määräaikaisilla tai keikkaluonteisilla yksilöllisillä sopimuksilla (urakka- ja projektityö, taiteilijat, ammattiurheilijat) toimivien työntekijöiden palkat saattavat joustaa suhteellisen helposti, mutta yleissitovien työehtosopimusten puitteissa ei palkkoja ole Suomessa koskaan merkittävästi alennettu kuin yksittäistapauksissa toiminnan lopettamisen uhan alla.

Käytännössä bruttopalkkatasoa voidaan tehokkaasti alentaa vain pakko-toimella eli sisäisellä devalvaatiolla. Erityisesti alennuksella pyritään alentamaan avoimen sektorin palkkakustannuksia jollain keinolla, joka tekee sen kilpailukykyisemmäksi ulkomaisiin nähden. Suomessa eräät kriisialat ovatkin alentaneet omia palkkojaan, mutta yleinen palkanalennus ei onnistu vain työnantajien vaatimuksesta. Hallituksen tai eduskunnan määräämä palkanalennus voidaan hyväksyä helpommin kuin oman työnantajan kanssa neuvoteltu, koska se ei alenna omaa suhteellista asemaa eivätkä liitot ja liittojohtajat koe sitä yhtä kovana nöyryytyksenä. Toki kömpelösti toteutettu toimenpide johtaa pitkittyvään yleislakkoon, mistä voi koitua vieläkin pahempia seurauksia. Hallitusjohtoinen palkanalennus tarjoaa aina opposition populistipoliitikoille oivallisen keinon nostaa omaa profiiliaan.

Sipilän hallituksen toivoma, työmarkkinajärjestöjen sopima vesitetty Kiky-sopimus ilmeisesti tuottaa symbolisen työvoimakustannusten ja myös nimellissettopalkkojen laskun (noin 3-4 %). Se tosin toteutuu vasta vuosien viipeellä, sopivasti seuraavien vaalien alla. Kuluttajahintojen jatkuvan alenemisen vuoksi reaali-palkat tuskin laskevat merkittävästi, joten se ei kirpaise kenenkään taloutta, ainoastaan egoa. Sopimus parantanee pitkällä aikavälillä kilpailukykyä tulevan palkkamaltin kautta eli lähinnä luottamalla siihen, että kilpailijamaissa toteutetaan suurempia palkankorotuksia kuin Suomessa. Sopimus tietenkin vesittyy, jos Saksa jatkaa omaa palkkamalattiaan (onneksi Saksassa on esitetty kovia palkankorotusvaatimuksia, mutta aika näyttää, saavatko työntekijät Suomen kannalta riittävän kova korotukset). Uusitalo ja kumppanit (2017) pitävät kilpailu-

kykysopimusta merkityksettömänä, mutta heidän laskuissaan palkkakustannusten alennus ei muutenkaan juurikaan vaikuttaisi mihinkään.

Palkkojen suoriin alennuksiin liittyy vakavia psykologisia ja sosiologisia esteitä (Vihanto 2016). Palkanalennus koetaan menetyksenä (Shafir, Diamond & Tversky 1997) ja vaistonvaraisesti ihmiset puolustavat etujaan ja etujen menetykseen liittyvä uhka laukaisee aivan toisenlaisia käyttäytymisvasteita kuin uusien etujen tavoittelu tai muu toiminta (Wilkinson & Klaes 2012). Aivo-kuvauksissa on todettu eri aivoalueiden aktivoituminen tavoittelun ja puolustuksen tilanteissa. Palkanalennuksiin liittyy myös vahva epäluulo, että sillä pomot petkuttavat työntekijöitä (Akerlof & Yellen 1990). Palkanalennuksiin suostuville voidaan langettaa sosiaalisia leimoja – näiden pelko saattaa vaikuttaa enemmän kuin leimat itse. Käytännössä saavutettuihin etuihin voidaan tehokkaasti puuttua vain peitellysti tai väkipakolla.

Monet tutkijat ja poliitikot suhtautuvat palkanalennuksiin kriittisesti. Borg ja Vartiainen (2015) väittävät, että ei ole olemassa mitään suoria ohjauskeinoja, joilla päättäjät voivat alentaa palkkoja tai nostaa tuottavuutta. Tässä he erehtyvät. Eduskunnalla on hallussaan erittäin tehokkaita keinoja alentaa palkkoja – niin työntekijän saamaa nettonettopalkkaa kuin työnantajan maksamaa bruttobruttopalkkaa – fiskaalisin toimin. Toki tuen Borgin ja Vartiaisen (2015) toivetta, että paremman palkkaneuvottelujärjestelmän kehittäminen kuuluu ennen kaikkea työmarkkinaosapuolille. Työttömillä ei kuitenkaan ole enää varaa odotella sitä. Työmarkkinajärjestöt eivät ole osoittaneet aloitteellisuutta sellaisen kehittämisessä, vaikka aikaa on ollut jo 25 vuotta (Yhteisvaluutasta sovittiin Maastrichtin sopimuksessa vuonna 1992, Suomi liittyi Euroopan Unioniin vuonna 1995 muodollisesti yhteisvaluuttaan sitoutuen, markka sidottiin Euroopan valuuttajärjestelmään 1996, Suomi valittiin euromaaksi vuonna 1998, euro tuli tilivaluutaksi 1999 ja käteisvaluutaksi 2002).

Stiglitz (2014) väittää sisäisen devalvaation vain haittaavan taloutta. Hän ei kuitenkaan esitä uskottavaa evidenssiä väitteensä tueksi, vaan käyttää varsin kyseenalaisia argumentteja työntekijöiden tuloista ilmeisen implisiittisellä *ceteris paribus* oletuksella työttömyydestä. Väitän hänen erehtyvän tässä asiassa.

Maailmalla on lukuisia esimerkkejä sisäisestä devalvaatiosta: Latvia, Irlanti, Kreikka, Espanja,... Tulokset vaihtelevat niin maan kuin lähteen mukaan.

Monien, kuten Stiglitzin (2014), mukaan sisäiset devalvaatiot ovat yleensä epäonnistuneet. Tuntemani lähteet eivät kuitenkaan analysoi epäonnistumisen syytä, eli johtuiko epäonnistuminen siitä, että koko yritys jäi suutariksi (kuten Suomessa 90-luvulla) vai että devalvaatio toteutui, mutta se ei toiminut kuten piti. Lisäksi useissa tapauksissa toteutettiin muita samanaikaisia toimenpiteitä, kuten talouskurituksia, joiden vaikutusta ei voi luotettavasti erottaa samanaikaisista palkanalennuksista. Myöskään ei voi tietää, mitä olisi tapahtunut ilman sisäistä devalvaatiota: yleensä siihen joudutaan tilanteessa, jossa talous on joka tapauksessa syöksykierteessä.

Sisäinen devalvaatio voidaan toteuttaa helpoiten veroteitse, fiskaalisella devalvaatiolla (Keynes 1931, Calmfors 1998, Keen & de Mooij 2012, Määttänen 2015, Kilponen 2016). Se tarkoittaa, että kevennetään yrityksiin kohdistuvia veroja ja veroluonteisia maksuja, erityisesti työllistämiseen liittyviä. Valtion tai eläkerahastojen kokema verotulojen menetys tietenkin korvataan nostamalla muita veroja ja maksuja – tyypillisesti arvonlisäveroa. Työnantajien maksama lakisääteinen veroluonteinen työttömyysvakuutusmaksu on nykyisin noin 3 %, sairausvakuutusmaksu 2 % ja eläkevakuutusmaksu 24 % bruttopalkkaan nähden. Fiskaalisesta devalvaatiosta on saatu 2000-luvulla kokemuksia Tanskassa, Ruotsissa, Saksassa ja Ranskassa: kaikissa toimenpide ilmeisesti paransi työllisyyttä, mutta tarkkaa arvoa on vaikea arvioida, koska talouspolitiikan vaikutuksia ei voi helposti tunnistaa muiden samanaikaisten tapahtumien vaikutuksista (Kilponen 2016).

Sotu-maksujen siirto työntekijöille toisi myös läpinäkyvyyttä sosiaaliturvan rahoitukseen. Tulevat eläkkeensaajatkin voisivat katsella tulevien eläkkeidensä perään tarkemmin, etteivät päästäisi ketä tahansa kähmääriä pelaamaan heidän rahoillaan. Eläkerahoja onkin käytetty aika epämääräisesti: pelkkiin hallintokuluihin menee 5 % menoista, mistä suuri osa kallispalkkaisille sijoituskonsulteille. Finanssivalvonnan raportti kertoo kähminnöistä aika vähän, mutta ilmeisestikin rahaa on syydetty kyseenalaiseen sponsorointiin ja sisäpiirikauppaan. Loogisesti työntekijän vakuutusmaksujen maksaminen kuuluu nimenomaan työntekijälle, joka siitä hyödyn saa. Työnantajalle ne näkyvät ainoastaan työllistämisveroina, joista se ei saa mitään vastinetta.

Sisäinen devalvaatio laskisi vastaavasti myös markkinaperustaisia kuluttajahintoja kotimaisten palkkakulujen vähenemisen verran. Se suosii kotimaista työtä ulkomaisen työn kustannuksella. Jos joku hinta ei laske, kuten pitäisi, se osoittaa markkinahäiriön, johon pitää puuttua – vaikka asettamalla kerta-luonteinen alakohtainen windfall-vero. Siten efektiivinen palkanalennus ei todellisuudessa iskisi työläisiin läheskään yhtä pahasti kuin alennuksen nimellis-arvosta voisi pelätä. Nimellistä deflaatiota sekä verokatoa pitäisi kuitenkin paikata korottamalla arvonlisäveroa sekä joitain muita kulutus- ja investointiveroja pysyvästi tai tilapäisesti.

Erona ulkoiseen devalvaatioon sisäinen devalvaatio ei alenna lainoja samassa suhteessa. Matalien lainakorkojen aikana tällä ei ole suurtakaan merkitystä, jos sisäinen devalvaatio toteutetaan maltillisesti vaiheittain. Ulkoinen devalvaatio johtaisi joka tapauksessa korkotason merkittävään nousuun.

Sisäistä devalvaatiota pelätään yleensä sen aiheuttaman deflaation vuoksi. Se laskeekin kotimaisten palvelujen ja muiden reaalituotteiden tuotanto-kustannuksia ja siten myös kuluttajahintoja, jos markkinat toimivat kunnolla. Sisäinen devalvaatio ei kuitenkaan laske niukkojen kysyntäperusteisten hyödyk-keiden kuten vanhojen asuntojen, käytettyjen autojen tai tonttien hintoja, koska ne määräytyvät kokonaisostovoiman perusteella²⁶. Palkansaajien kokonaisostovoima riippuu sekä työllisyysasteesta että keskipalkasta, mutta onnistunut devalvaatio nostaa työllisyysastetta enemmän kuin laskee keskipalkkaa eli se nostaa kokonais-ostovoimaa. Siten se myös kiihdyttää kokonaiskysyntää ja tuottaa työllisyyttä parantavia kerrannaisvaikutuksia.

Palkkakustannusten alennus heijastuisi vähintään puolella määrällä vienti-hintoihin sekä vieläkin vahvemmin avoimen sektorin kotimarkkinoille. Jotkut pelottelevat – täysin virheellisesti – että palkanalennus jäisi suutariksi, koska vientiyritysten kuluista palkat muodostavat vain 10-20 %. Vientiteollisuus ei kuitenkaan koostu vain lopputuotetta valmistavasta yhtiöstä vaan kokonaisesta tuotantoketjusta (Taimen istutus → puun korjuu → kuljetus → jalostus) ja ali-hankintajärjestelmästä (tilitoimisto, siivouspalvelut, laitteet, huollot j.n.e.). Tyypillisesti 75 % teollisuustuotteen kustannuksista tulee alihankinnasta ja väli-

26 Muuten niin vanhojen kuin uusienkin asuntojen reaali hinnat saisivat laskea tuntuvasti pää-kaupunkiseudulla, mitä varten pitäisi kiihdyttää inflaatiota.

tuotteista (Uusitalo et al 2015). Myös suurin osa verotarpeista on suoraan verrannollisia palkkatasoon. Vientiyrityksen kotimaisesta arvonlisästä yli 70 % voi olla suoraa tai epäsuoraa palkkakustannuksia tai palkkoihin verrattavia kuluja. Suomen Pankin laskelmien mukaan 7 % palkanalennus parantaa kilpailukykyä 5 %.

Optimaalista prosenttiarvoa sisäiselle devalvaatiolle en pysty antamaan. Moni ulkoinen devalvaatio on epäonnistunut liian alhaisen devalvaatioprosentin vuoksi. Se ei välttämättä yleisty sisäiseen devalvaatioon, jota on helpompi korjata puoleen jos toiseen. Varminta olisi devalvoida kerralla kunnolla, niin ei tarvitsisi monta kertaa jahkailla. Sipilän hallituksen ohjelman perustana on 15 % kilpailukykyvaje. Kajanojan (2015) tuloksista päästään arvioon 10-15 %. Nordvigin (2014) mukaan Suomessa euro olisi 7 % liian korkea verrattuna virtuaalisen markan markkina-arvoon vuoden 2013 lopulla, mutta sen jälkeen se on todennäköisesti kasvanut yleisen vatuloinnin, päättämättömyyden, uskonpuutteen sekä epäsuotuisten kansainvälisten tapahtumien kerrannaisvaikutusten vuoksi. Saksan suuret palkankorotukset mahdollisesti alentavat vaadittavaa määrää. Fiskaaliseen devalvaatioon Suomella on pelivaraa yhteensä reilun 20 %:n verran. Sen jälkeen tulee keksiä muita keinoja.

Kilponen (2016) analysoi fiskaalisen devalvaation vaikutuksia Suomen taloudelle. Hänen mukaansa fiskaalinen devalvaatio parantaa työllisyyttä kaikilla järkevillä oletuksilla. Hyvällä palkkamallilla ja muilla olosuhteisiin nähden realistisilla oletuksilla työnantajien sosiaaliturvamaksujen alentaminen 1,8 prosenttiyksiköllä ja sitä kompensoiva arvonlisäveronkorotus parantaa työllisyyttä seuraavana vuonna 0,7 %:lla eli mikäli oikein lukuja ymmärrän, niin toimenpiteen seurauksena 17 000 työntekijää työllistyy. Lineaarisesti ekstrapoloimalla työnantajamaksujen poistaminen eli 26 prosenttiyksikön lasku tuottaisi noin 250 000 työpaikkaa. Lineaarinen ekstrapolaatio ei kuitenkaan välttämättä päde täys-työllisyyttä lähestyttäessä, koska muut dynaamiset vaikutukset hillitsevät ja jarruttavat elpymistä eikä verokatoa voida enää kompensoida pelkällä arvonlisäverolla ilman häiriöitä – kenties sitä ei kokonaan tarvitsekaan muiden dynaamisten vaikutusten vuoksi. Kilponen (2016) kuitenkin huomaa, että yhdistettäessä fiskaalinen devalvaatio sisäistä kilpailua parantaviin toimiin työllisyys paranee yli kaksinkertaisesti, joskin nämä näyttävät joka tapauksessa fiskaalisesta devalvaatiosta riippumattomilta toimilta, joihin liittyy omat haasteensa. Muita

kilpailua ja innovaatiota onnistuneesti lisäävillä apukeinoilla vähäisempikin fiskaalinen devalvaatio (10-15 prosenttiyksikköä) riittää täystyöllisyyteen.

Uusitalo ja kumppanit (2017) esittävät aivan toisenlaisia lukuja. Heidän arvionsa mukaan 4 % leikkaus yksikköpalkkakustannuksissa johtaisi palkkajoustolla -0,22 noin 10 000 uuden työpaikan syntyyn. Siitä ekstrapoloimalla edellä mainittu työnantajamaksujen (26 %) poisto johtaisi alle 100 000 uuden työpaikan syntyyn. Pidän Uusitalon ja kumppanien (2007) arviota harhaanjohtavana, ellei peräti virheellisenä, koska heidän laskunsa ei kohdistu vientisektorin kilpailukykyyn, mikä tässä on oleellista.

Tässä yhteydessä on huomattava, että talouskriisin iskiessä päälle (2007-2012) Suomen palkkataso kasvoi 22 %, mutta Saksassa vain 12 % (Suomen Pankki 2013). Sittenkin Saksan palkkataso on ollut luonnollisessa nousussa, kun Suomessa on pysytty hieman maltillisemmissa luvuissa. Suomen palkkoissa lienee silti edelleen vähintään 10 % ilmaa Euroopan sydänalueisiin nähden. Sopivin devalvaatioprosentti riippuu vahvasti siitä, mitä muita keinoja käytetään ja kuinka hyvin ne tehoavat. Vaaraksi toki jää, että fiskaalinen devalvaatio valuu palkan- korotuksiin, jotka tekevät sen vaikutukset tyhjiksi (Määttänen 2015).

Sinänsä voidaan kysyä, onko edes Suomi kelvollinen yhteisvaluutta-alue. Suomessa pääkaupunkiseutu, toiset kaupungit ja syrjäseudut kehittyvät eri tahtiin. Pitäisikö Pohjois- ja Itä-Suomen vielä toteuttaa ”aluedevalvaatio” eli alueellisesti kohdennettu palkkojen alennus? Sellainen voisi johtaa valtakunnan tasapainoisempaan kehitykseen, mikäli jos sellaista toivotaan.

4.5 Elvytys velaksi

Monet kansainväliset neuvonantajat ja pakottajat vaativat kriisiin ajautuneita valtioita kiristämään budjettejaan. Kuitenkin klassisen keynesiläisen teorian mukaan julkinen säästäminen laman aikana johtaa vain suurempaan tuhoon. Eräiden Euroopan valtioiden jälkitaantuma johtuneekin talouden tarpeettomasta ja ennenaikaisesta kiristämisestä (Haaparanta 2015, Stiglitz 2012, Herrmann 2015). Keynesiläisen teorian mukaan valtion tulee harjoittaa vastasyklisiä talouspolitiikkaa eli lisätä kulutusta, kun yksityinen sektori sitä vähentää, koska kaikki eivät voi säästää yhtä aikaa. Kun velkaa saa ulkomailta lähes nolla-

korolla, olisi jopa typerää olla ottamatta. Sopivalla velanotolla voidaan pelata aikaa ja pitää talous käynnissä ylimenokauden, kunnes muut keinot alkavat tehot.

Taloustieteilijät ovat kiistelleet pitkään, voiko velkaelvytys rahoittaa itse itsensä (esim. Haaparanta 2015, Tainio 2016b). Tulokset vaihtelevat, osin tarkoitushakuisestikin. Työllisyyden hystereesin vuoksi työttömyyden pitkittäminen elvyttämättä jättämällä aiheuttaa väistämättä pysyvää haittaa kansantaloudelle, mutta tämän hinnan arviointi on vaikeaa. Varsin yleisesti uskotaan, että suhdannetyöttömyyttä voidaan alentaa tehokkaasti velkaelvytyksellä, mutta rakenteellisen työttömyyden poistoon tarvitaan rakenteellisia toimia, joskin rakenteellisen alituotannon erottaminen suhdanteellisesta tuottaa suuria vaikeuksia (Kuusi 2017, Kiema 2017). (Koska rakenteellinen työttömyys on pseudonyymi liian korkeille palkoille, ovat rakenteelliset toimet samanlainen pseudonyymi palkanalennuksille). Suomen työttömyydestä suurin osa (7,4 %) on OECD:n mukaan (2016) rakenteellista – joskin OECD näyttää väärinymmärtävän Suomen rakenteellisen työttömyyden – mutta OECD (2016) näkee Suomelle jopa 3,6 % elvytysvaraa tuotantokuilun perusteella (Taimio 2016b). OECD:n määrittelemä tuotantokuilu eli toteutuvan ja mahdollisen bruttokansantuotteen ero on mielestäni aivan liian pieni – ilmeisesti ne soveltavat Suomeen amerikkalaisia oppeja ymmärtämättä maiden erilaisuuksia. Kuitenkin IMF (2016) määritteli Suomen tuotantokuiluksi vieläkin pienemmät 2,6 %.

Suomen valtio voikin ottaa reilusti lisää velkaa vaarantamatta valtion perustaa (OECD 2016). Toimiva kansantalous jopa vaatii valtion velkaantumista, koska yksityiset tahot tarvitsevat rahalle turvasatamaa, jonne säilöä varansa ja yksityinen sektori tarvitsee toimiakseen finanssivarallisuutta. Keskuspankkirahan ja valtion velan todellinen ero on pieni: velalla on erääntymispäivä, rahalla ei, mutta niitäkin voi muuttaa.

Suomen valtio ei ole lähelläkään ylivelkaantumista (57 %) ja julkinen sektori kokonaisuudessaan on tukevasti saamapuolella. Kaikilla muilla merkittävillä euromailla on paljon enemmän julkista velkaa kuin Suomella ja ne ajautuvat velan vuoksi ongelmiin ennen Suomea. Mahdollista seteliselvitystä varten Suomen kannattaisi velkaantua muiden tahtiin, ettei jäädä vain toisten velkoja makselemaan, kun rysähtää. Täten oma velka voi suojata meitä joutumasta toisten

velkojen maksumieheksi. Pysymme varimmassa turvassa peesaamalla euroalueen suurmaita Saksaa (velkaantumisaste 77 %) ja Ranskaa (92 %).

Avoimen talouden velkaelvytykseen liittyy vaara elvytyksen valumisesta ulkomaille. Alkuperäinen Keynesin teoria käsitteli suljetumpia talouksia, joita 30-luvun suurvallat pitkälti olivat. Tehokkainta olisikin elvyttää yhdessä naapurimaiden kanssa (OECD 2016). Toisaalta Nakamura ja Steinsson (2014) väittävät, että rahaliiton kuuluvalla avotaloudelle elvytys toimisi erityisen hyvin, koska sen kerroinvaikutus on suurempi.

Elvytys saattaa myös lisätä palkankorotuspaineita, mikä voi tehdä tyhjäksi koko elvytyksen ja voi johtaa tuhon kierteseen. Toimiakseen velkaelvytys vaatiikin ehdottomasti tiukkaa palkkakuria sekä merkittäviä rakenneuudistuksia. Velkaantuminen ilman kilpailukyvyn parantamista vain lykkää ja voimistaa romahdusta.

Batini, Eyraud, Forni ja Weber (2016) tarkastelevat kertoimen suuruuteen vaikuttavia tekijöitä meta-analyttisesti. Kerroinvaikutus vaihtelee odotetun merkittävästi ajan ja paikan suhteen. Se on suurempi maissa, joissa palkat ovat jäykkiä ja valuuttakurssi on kiinteä. Julkisen sektorin suuruus voi voimistaa kerroinvaikutusta. Kerroinvaikutusta pienentää talouden avoimuus (ulkomaankaupan määrä), velan määrä (jossain tulee raja vastaan) sekä automaattisten vakauttajien suuruus (ne huolehtivat elvytyksestä itse). He myös huomauttavat, että kerroin kasvaa merkittävästi matalasuhdanteessa (jopa 0,9 → 2.2). Erityisen merkittävästi kerroin kasvaa nollakorkorajalla (jopa 1 → 4). Useimmat näistä pätevät Suomeen ja siksi Suomen kannattaisi (olisi kannattanut) elvyttää paljon rankemmin, erityisesti yhdessä koko euroalueen kanssa. Minä arvioisin Batinin ja kumppanien (2016) yleisellä, hieman hattumaisella kaavalla matalasuhdanteisen Suomen ensimmäisen vuoden kertoimeksi varovasti 0,8 – 1,3, toisilla oletuksilla enemmänkin. Jos muukin euroalue elvyttää, kerroin voi olla hieman suurempi.

Valtion tulisi käyttää velkarahaa erityisesti tulevaisuuteen tähtääviin investointeihin. Sellaisia ovat julkisen infrastruktuurin kohennukset, kuten homehtuneiden sairaaloiden ja koulujen uusiminen, liikenneverkoston rakentaminen ja korjaaminen – niihin on jo kerääntynyt monien miljardien arvosta korjausvelkaa, joka katetaan edullisimmin juuri nyt, koska kerroinvaikutus on suurimmillaan matalasuhdanteessa (vaikka jotkut sitä epäilevät (Alesina et al 2015), mutta

älkäämme uskoko vääriä profeettoja). Ehkä jo missasimme parhaimman tilaisuuden.

Kerroinvaikutuksen suhdanneriippuvuus kehottaa ajoittamaan investointeja matalasuhdanteeseen. Kun talous pyörii täysillä, julkinen investointi vie voimavaroja yksityiseltä sektorilta. Sen vaikutus talouteen voi olla jopa negatiivinen. Ennen pitkää välttämättömien julkisten investointien osalta pitäisikin tarkastella hyvien ja huonojen aikojen kerroineroja absoluuttisten kerrointen sijaan. Ero Suomelle voi olla $0,24 \leftrightarrow 0,36$ vs $0,8 \leftrightarrow 1,3$ Batinin ja kumppanien (2016) kaavalla arvioituna. Kerroinvaikutusta kasvattaa, kun investointilaman aikana työntekijöiden ammattitaito ruostuu ja sitten pienikin noususuhdanne tökkää kokeneiden ammattilaisten ja työnjohtajien puutteeseen. Engler ja Tervala (2018) väittävät, että hystereesin huomioon ottaminen nostaa finanssipolitiikan kerroinvaikutuksen yli neljän. Suomi onkin möhlinyt raskaasti laiminlyömällä elvytyksen ja kerryttämällä korkeakorkoista korjausvelkaa matalakorkoisen rahanvelan sijaan.

Valtio voi ottaa velkaa myös pääomavaltaisten yritysten perustamiseen. Uusiin valtionyhtiöihin kuitenkin pitää suhtautua asianomaisin varauksin: sellaisia voidaan sijoitella liian helposti ministerien kotikyliin ilman perusteltua analyysiä. Jos niille kuitenkin on selkeät liiketaloudelliset perusteet, mutta yksityinen sektori ei laman varjolla pysty sijoittamaan, niin siitä vaan. Periaatteessa valtiolle riittäisi reilusti sijoittajia pienempi tuottovaatimus, koska sijoitus tuottaa valtiolle myös epäsuorasti, niin verojen kuin yleisen piristymisen kautta. Se myös säästää sosiaalimenoista. Huonosti tuottavat liiketoimet tulee kuitenkin voida lopettaa tai keskeyttää nousukauden aikana, jotteivät ne veisi työvoimaa ja muita resursseja paremmin tuottavilta toimialoilta.

Velkaelvytys suoran julkisen kulutuksen kautta tehoaa erilaisen kerroinvaikutuksen kautta hieman heikommin kuin investointien kautta. Tulonsiirroilla on vieläkin pienempi kerroin, mutta niitä tarvitaan sosiaalisista syistä. Tulonsiirtojenkin kerroin on suurempi kuin verohelpotuksilla eli melkein mikä tahansa julkinen kulutus elvyttää lamassa. (Uusitalo et al 2015)

4.6 Veroelvytys ja veronkiristys

Suomi on harjoittanut n.s. veroelvytystä eli pyrkinyt pirstämään taloutta alentamalla veroja, tällä hallituskaudella 1,1 miljardin euron verran (Uusitalo et al 2018). Sellainen nostaakin kulutuskysyntää, mutta vain siltä osin, kuin se rahoitetaan velalla. Verorakenteen muutoksen aiheuttama sosiaaliluokkien välinen tulonsiirtymä voi jossain määrin vaikuttaa kulutuksen ja säästämisen suhteeseen.

Useiden tutkimusten mukaan veroelvytys tehoaa kuitenkin paljon heikommin kuin investointielvytys tai edes tulonsiirrot (Uusitalo, Puhakka, Laakso, Kotakorpi, Andersen & Matikka 2016). Obaman talousohjelmaa laatineet Romer ja Bernstein (2009) arvioivat, että julkinen kulutus elvyttää seuraavalla neljänneksellä kertoimella 1,24 ja kahden vuoden jälkeen kertoimella 1,57, mutta verotus seuraavalla neljänneksellä vain 0,49 ja kahden vuoden jälkeen 0,99.

Vastakkaisiakin näkemyksiä esitetään: esimerkiksi Obstbaum (2017, 591) väittää pokkana, että verojen nostaminen pienentää bruttokansantuotetta, pitäen sitä jopa tutkijoiden yhteisymmärryksenä. Mitään perusteluja hän ei esitä, mutta jäljempänä viittaa tutkimukseen (Monacelli et al 2013), jonka mukaan verojen (ilmeisesti ainakin palkansaajan tuloverojen) korotus yhdellä prosenttiyksiköllä nostaa työttömyysastetta puolen prosenttiyksikön verran ja laskee kokonaistyöntunteja yhden prosenttiyksikön verran. Viren (2017) myös pitää OECD:n (2016) suosittellemaa investointielvytystä huonosti perusteltuna ja väittää veroelvytystä tehokkaammaksi. Hän perustelee väitettään matemaattisilla kaavoilla, joille ei kuitenkaan esitetä mitään syvällistä perustetta, kunhan vaan kalibroidaan parametrit dataan. En pysty luottamaan puhtaan instrumentalistiseen teoriaan, vaikkakin hänen kritisoimat työt syyllistynevät samaan.

Batini ja kumppanit (2016) päätyvät tukemaan väitettä, että valtion investoinnit aiheuttavat suurimman kerroinvaikutuksen, mutta valtion kulutuksen sekä tuloverojen alennuksen osalta he päätyvät ratkaisemattomaan. Eri toimien vaikutukset riippuvat kovasti kunkin lähtötasosta, kansantalouden joustavuudesta, lainsäädännöstä, kulttuurista, ulkomaankaupasta sekä erilaisista uskottavuus- ja ennustettavuustekijöistä, joita on vaikea arvioida.

Velkaantumisen lisäksi valtio saisi helposti lisätuloja nostamalla veroja. Sipilän hallitus on kuitenkin sulkenut veronkorotukset pois talouden tasapainotta-

miskeinona, mitä asiantuntijat pitävät täysin vääränä rajoituksena (Uusitalo et al 2015). Korkea verorasitus ei itsessään vaaranna kansantaloutta, mutta verotulot eivät toki elvytäkään sitä, vaan vasta verojen järkevä käyttö. Ostovoiman kannalta verojen korotus kasvavien tulonsiirtojen kattamiseksi on ensimmäisessä approksiimaatiossa nollasummapeliä, koska se vain siirtää ostovoimaa yksiltä toisille.

Uusklassisen talousteorian mukaan veroaste ei vaikuta suoraan kansakunnan kansainväliseen kilpailukykyyn, koska palkat joka tapauksessa asettuvat tasapainoasemaan (Korkman 2015). Teoria perustuu hieman kyseenalaistettavalle oletukselle, että työntekijät eivät vertaile nettopalkkoja kansainvälisesti eivätkä sillä perustella pakota työnantajia palkankorotuksiin. Oletus kuitenkin pätee Suomeen paljon paremmin kuin Chicagoon, koska Euroopassa kieli- ja kulttuurikynnys rajoittavat ihmisten liikkuvuutta yli rajojen ja kansainvälinen palkka-vertailu on muutenkin vaikeaa erilaisten sosiaalimaksujen ja -etujen vuoksi.

Verotuksen kautta toteutettu tulonsiirto rikkaimmilta köyhimmille kuitenkin tuottaa välitöntä elpymistä. Köyhät varmimmin kuluttavat rahat välittömästi, siinä missä rikkaat saattavat säästää rahojaan, sijoittaa niitä ulkomaille tai jopa pelata niillä kasinopelejä (Herrmann 2015). Verojen käyttö ihmisten palkkaamiseen julkisen sektorin töihin laskusuhdanteessa on vieläkin selkeämmin plussummapeliä, koska ihmisten työ lisää kansantuotetta. Kerroinvaikutus eli palkkamenojen kierto kansantaloudessa hillitsee verojen korotuksen ja budjettimenon vaikutuksia, mutta tietenkään ei sitä kokonaan kata.

Vastoin yleisiä oletuksia²⁷ tuloverojen nostaminen ei oleellisesti laske motivaatiota tehdä töitä (Matikka, Harju & Kosonen 2016, Meghir & Phillips 2010). Tuloverojen kuten myös negatiivisiin tuloveroihin verrattavien yleisten sosiaaliavustusten määrä voi vaikuttaa tiettyjen erityisryhmien kuten pienten lasten äitien työhalukkuuteen, mutta yleensä paljon vähemmän kuin suorat toimet esimerkiksi lastenhoidon tai muun suoran avun suhteen. Useimpien pitää joka tapauksessa ottaa töitä, koska he tarvitsevat palkkaa ja työmotivaatio riippuu enemmän johtamisesta kuin palkasta. Työ kuuluu niin vahvasti osaksi yksilön (yleisesti kaikkien, mutta aivan erityisesti suomalaisen miehen) identiteettiä, että

27 Esimerkiksi entinen ministeri Vapaavuori (2016, 72) väittää mitenkään perustelematta, että veronkorotukset heikentävät taloudellista toimeliaisuutta keskimäärin enemmän kuin menosäästöt. Edellisten viitteiden ja yleisen motivaatioteorian pohjalta tätä voidaan pitää täysin virheellisenä päätelmänä.

harva jää työttömäksi, vaikka siihen olisi varaa. Sen sijaan verotus vaikuttaa merkittävästi kulutuksen ja investointien kohdentumiseen, varsinkin, jos se kohtelee eri kohteita eri tavoin.

Liian korkea verotus johtaa verotulojen vähenemiseen, mitä kuvataan Lafferin käyrällä. Suomen kokonaisveroaste (65 %) ei yleisesti ole lähelläkään Lafferin käyrän huippua (jopa 80 %) (Uusitalo et al 2016). Yksittäisissä veroissa voidaan kuitenkin olla menty sen ylikin, mutta nämä tapaukset liittyvät pikemmin tapauksiin, jossa verolla rahankeruun ohella pyritään säätelemään kulutusta, kuten alkoholivero. Autoveron vaikutuksesta kiistellään.

Korkeiden verojen suurimmaksi vaaraksi tulee, että ihmisten halukkuus maksaa veroja laskee ja kiusaus kiertää veroja nousee. Perusteettomat ja vihatut verot saattavat johtaa veronkierron legitimoitumiseen, mikä nakertaa pahasti yleistä yhteiskunnallista luottamusta.

Omaisuusveroihin liittyy vähän haittavaikutuksia taloudelle (Batini et al 2016, OECD 2010). Kaikkein tehokkaimmin veroja kerättäisiin kiinteistöverolla, johon ei juurikaan liity negatiivisia kannusteriskejä (Uusitalo, Puhakka, Laakso, Kotakorpi, Andersen & Matikka 2016, Eerola 2016). Jotkut pitäisivät kiinteistöveron nostoa jopa yhteiskunnallisesti positiivisena (Soininvaara & Särelä 2015). Myöskään perintöveron nosto ei tuottaisi mitään negatiivisia kannustevaikutuksia, vaan voi päinvastoin voi jopa lisätä talouden kulkua, jos ikääntyvät kuluttavat omaisuuttaan veroja vältelläkseen (Uusitalo et al 2016). Hallitus on kuitenkin laskenut perintöveroa eikä suunnittele kiinteistöveron nostoa, mikä on sen arvo päätös.

Seuraavaksi tehokkaimmin ja kenties rahamääräisesti vaikuttavimmin verotuloja nostettaisiin nostamalla arvonlisäveroa, erityisesti poistamalla alennusluokat ja arvonlisäverovapaudet (Rauhanen 2015). Arvonlisäveron kiertäminen on suhteellisen vaikeaa, ja poliittisin perustein asetetut alennusluokat kohdentuvat erittäin huonosti tarkoitukseensa kuten köyhien auttamiseen (Kosonen 2016). Arvonlisäverottomiinkin tuotteisiin kohdistuu runsaasti piilevää arvonlisäveroa, koska välituotteiden arvonlisäveroa ei voi vähentää. Arvonlisävero tulisikin nostaa 25 %:iin ilman alennusluokkia ja perusteettomia vapautuksia. Pienempikin veroprosentti lisää verotuloja, jos verokantaa laajennetaan: Rauhasen (2015) arvion

mukaan yleinen 16 % arvonlisäverokanta ilman poikkeuksia tuottaisi samat verotulot kuin nykyinen sekava järjestelmä.

Kaikkein haitallisin vero on asuntokaupan varainsiirtovero, joka estää työvoiman liikkuvuutta (Eerola 2016, Lyytikäinen 2013). Se pitäisikin lakkauttaa välittömästi. Myös eräät yritysverot tuottavat negatiivisia kannustevaikutuksia (ks. esim. Uusitalo, Puhakka, Laakso, Kotakorpi, Andersen & Matikka 2016).

Toisaalta kiihtyvä kansainvälinen verokilpailu asettaa omia rajoituksiaan. Yhtiöt voivat liikutella toimiaan ja varojaan edullisemman verojen maihin ja ihmisetkin liikkuvat herkästi. Siksi valtio ei voine koskaan kerätä veroja niin paljon kuin olisi kansantaloudellisesti tehokkainta, vaan julkisia menoja tulee laskea alemmaksi kuin muuten olisi kansantaloudellisesti tehokkainta. Veropohjan laajentaminen tehokkaasti edellyttää kansainvälistä yhteistyötä.

Valtio voisi välttää tai maksaa velkaa myymällä omistamiaan pörssi-osakkeita. Itse en näe mitään erityistä syytä valtionomistukselle yhdessäkään pörssiyhtiössä. Valtiollinen omistus vain aiheuttaa turhia jääviysongelmia ja poliittisia paineita. Pörssiyhtiöitä ohjataan tehokkaammin yleisellä lainsäädännöllä. Toki eräissä yhtiöissä kuten Finnairissa pitää toistaiseksi säilyttää kotimainen enemmistöosakkuus eräiden bilateraaliosopimusten vuoksi, mutta nekin pitää ennen pitkää neuvotella uusiksi ihan EU:n sääntöjen mukaan (Finnairin osuus valtion omistuspotista on kuitenkin vain 1-2 %, joten ei siitä suurta periaatteellista ja käytännöllistä ongelmaa koidu, vaikka sen osakkeita ei heti myytäisikään). Pörssiosakkeiden myynnistä valtio saisi kattavuudesta ja kaupantekotaidosta riippuen 20-30 miljardia euroa²⁸, mikä helpottaisi kovasti velkaantumista ja ainakin pitäisi velkaantumisen selvästi strategisen 60 % alapuolella.

4.7 *Säästöt ja leikkaukset*

Pääsääntöisesti valtion tulee välttää leikkauksia laman aikana, koska sellaiset vain pahentavat lamaa. Talouden toimiessa alikapasiteetilla leikkauksen fiskaalinen (keynesiläinen) kerroin voi olla paljon suurempi kuin 1 eli jokainen leikattu euro vähentää kansantuotetta enemmän kuin eurolla (Blanchard & Leigh 2012). Esimeriksi talouspolitiikan asiantuntijaryhmä (Uusitalo et al 2016) on

²⁸ Valtion pörssiosakkeiden pörssi-arvo 6.4.2018 oli 24 miljardia valtion omistusyksikön web-sivujen mukaan, jakautuen suunnilleen tasan Fortumin, Nesteen ja Solidiumin kesken.

tuominnut Sipilän hallituksen leikkauslinjan tuhoisaksi, sittemmin kritiikkiä lieventäen (Uusitalo et al 2017). Toki rahoituksen tyrehtyminen ja velkahanojen sulkeutuminen pakottavat leikkauksiin, joten viime hätään ei jää muita mahdollisuuksia. Emmehän tiedä, onko edessä parempia vai vielä huonompia aikoja.

Joitain säästöjä ja leikkauksia voidaan tehdä ongelmitta lamankin aikana. Valtion menoista löytyy helposti vahingollisia tukia, joiden poistaminen ei lamaa syvennä. Ilmeisimpiä ovat asumistuet sekä yksityisen hoidon Kela-korvaukset. Koska asumisen ja lääkäripalvelujen hinnat määräytyvät vapaassa markkinataloudessa myyjän markkinoilla pääosin asiakkaiden maksukyvyyn mukaan, niin kyseiset tuet valuvat suoraan asuntojen omistajien ja lääkäreiden tai lääkärikeskusten omistajien taskuihin. Myös elinkeinotuista voi löytyä leikattavaa: niitä maksetaan yli miljardin euron verran, ilman maataloustukia, ja monet on todettu tehottomiksi ellei haitallisiksi, koska ne vääristävät kilpailua.

Kameralistisia leikkauksia ei pidä sekoittaa julkisen sektorin toiminnan tehostamiseen ja palvelujen parantamiseen. Sellaista pitää tehdä jatkuvasti ja määrätietoisesti niin paljon kuin järkevästi ja eettisesti mahdollista, jotta näkyviä palveluja voidaan tuottaa enemmän. Julkisen sektorin toimintaa ei voida kovin helposti ja nopeasti tehostaa, koska suurin osa sisäisistä menoista koostuu ihmisten toisille ihmisille tekemästä palvelutyöstä, jota ei voi helposti koneellistaa. Julkisen sektorin tuloksellisuus ja toimintavarmuus (sairauksien diagnoosit ja hoidot, rikosten selvittelyt, tutkimustyö j.n.e.) ovat kuitenkin tehostuneet merkittävästi uuden tiedon ja teknologian vuoksi. Tiedolla ja tutkimuksella sitä myös voidaan tehostaa koko ajan. Äskettäin englantilainen Legatum Institute (2016) väitti Suomen julkishallintoa maailman parhaaksi.

Toisaalta julkiselle sektorille voi helposti työllistää yli 100 000 uutta työntekijää järkeviin ja tuottaviin tehtäviin. Henkilötarvetta on ilmennyt ainakin hoito-, opetus-, tutkimus- ja turvallisuusaloille. Äskettäin uutisissa arvioitiin tarvittavan 80 000 uutta työntekijää pelkästään vanhustenhoitoon. Lisähenkilöstön palkkaaminen osaltaan nostaisi taloutta, kunhan siihen löydettäisiin jostain rahaa.

Tässä tilanteessa julkinen sektori ei voi toimia palkkajohtajana. Suhdanne- luonteisten tehtävien ("hätäaputoiden") palkan tulee olla sen verran matala, että työllistetyillä säilyy kannuste hakea tuottavampiin töihin. Toisaalta työmies (ja -nainen) on palkkansa ansainnut myös valtiolla, joten palkan tulee olla oikeuden-

mukaisella tasolla suhteessa yksityiseen sektoriin. Kriittisten tehtävien johtajille ja johtaville asiantuntijoille pitää maksaa riittävän hyvin, että valtio ei menetä parhaita kykyjään.

4.8 *Temppuilu pseudorahalla*

Yhteisvaluutassa rahan painaminen kuuluu pelkästään keskuspankille. Vai kuuluuko? Voiko Suomi kiertää sääntöjä ja painaa itse rahaa? Ei voi ainakaan euroja, mutta rahasta käy mikä tahansa valtion laskema vaihdettava velkakirja, jolla uskotaan olevan yleistä katetta. Esimerkkejä entisiltä ajoilta ovat postimerkit, leimamerkit, panttikirjat, velkakirjat ja veromerkit.

Teknisesti valtio voisi nytkin painaa materiaalisia tai virtuaalisia velka- tai veromerkkejä ja maksaa niillä kansalaisille esimerkiksi perustuloa sekä eräitä muita tukia tai lakisääteisiä korvauksia tai lunastuksia. Kukin kansalainen voisi käyttää omat veromerkinsä täysimääräisenä omien verojen, sakkojen ja muiden julkisten suoritteiden maksuun, mikä varmistaa niiden pysyvän arvon ja katteen. Niitä saisi vapaasti vaihtaa toisten kanssa. Veromerkkiä ei yleisesti käytettäisi käteisvaluuttana eikä ketään lailla velvoitettaisi hyväksymään sitä maksuksi yksityisissä kaupoissa, paitsi mahdollisissa laissa määrätyissä tapauksissa kuten tiettyjen pankkivelkojen tai erikseen säädeltyjen maksunsaajan vaatimien lunastusten tai hyvitysten maksuksi.

Teknisesti velkakirjan erottaa rahasta se, että velkakirjan haltija voi vaatia velallista maksamaan velkansa velkakirjan ehdoin sen määräpäivänä (myös reaalisuorituksena), mutta rahaan ei tällaista vaadeoikeutta kuulu. Velkakirja voi jopa muuttua mitättömäksi, jos sen haltija ei sellaista vaadetta esitä. Määräaikaan sidottu velkakirja ei toimisi puhtaan helikopterirahan tavoin, jos siihen liittyy uhka arvonlaskusta, mikä voi tuottaa negatiivisia odotuksia sen arvolle (ks Buiter 2015). Veromerkin velkaluonteisuus saattaa kuitenkin sopia paremmin yhteen euroalueen sääntöjen kanssa, sikäli jos EKP:n kannalta väärään (chartalistiseen) rahateoriaan perustuvaa ”rahaa” muutenkaan EKP:ssä rahana pidetään tai Euroopan Unionia edes kiinnostaa paikallisen rinnakkaisrahan kieltäminen. Toisaalta positiivinen tai negatiivinen korko – esimerkiksi vaihtokomission tai veronmaksualennuksen muodossa – antaa keinoja säädellä pseudorahan määrää.

Mitä jos kokeillaan sitä ihan jo tieteellisestä mielenkiinnosta, niin nähdään, mikä toimii ja mikä ei.

Toisaalta Suomi voisi käyttää euron sisällä voidaan ilman pienintäkään juridista ristiriitaa omaa virtuaalimarkkaa laskennallisena rinnakkaisvaluuttana palkkojen ja rahamääräisten sosiaalietuuksien määrittämiseksi. Sitä ei käytettäisi käteismaksuihin, ei edes edellä mainittuina veromerkkeinä, vaan euro jäisi käyttövaluutaksi. Silloin työehtosopimukset ja rahamääräiset yksilölliset työsopimukset kirjoitettaisiin markkoina – mikä asetettaisiin lailliseksi vaatimukseksi työehtosopimuksen ja työsopimuksen pitävyydelle. Myös eläkkeet ja muut rahamääräiset sosiaalietuudet määritettäisiin markkoina – ellei niille luoda vielä omaa erillistä virtuaalivaluuttaansa. Markan arvon annettaisiin kellua tai säätyä jonkun laskenta-kaavan mukaan siten, että työttömyyden kasvaessa markka automaattisesti laskisi ja työvoimapulan yllättäessä se nousisi. Koska virtuaalimarkka ei olisi vaihdettava valuutta, sillä ei voisi suoraan keinotella. Se tietenkään ei estä spekulatiivista vedonlyöntiä markan arvosta, mitä varmasti tapahtuisi maailman johdannais-markkinoilla.

Näitä voi myös yhdistellä sopiviksi kompromisseiksi.

5 Rakennetaan kestävä talousjärjestelmä

5.1 Riskisocialismista vastuutalouteen

Akuuttien elvytystoimien jälkeen tulee ryhtyä rakentamaan kestävää talousjärjestelmää. Sellaisen tulisi taata oikeudenmukainen kehitys ja estää tulevien talouskriisien syntyminen. Vaikka toimet vaikuttavat viipeellä, niin niiden luoma luottamus voi johtaa uusiin investointeihin nopeastikin.

Kuten moneen kertaan olemme todenneet, kuplat ja kriisit seuraavat yleensä vastuun ja moraalin katoamisesta. Kestävä talous edellyttää vastuun- ja moraalinpalautusta eli vastuuhajeen poistoa sekä vahvaa etiikkaa vallankäyttäjiltä. Se ei onnistu mitenkään helposti, koska valtaan pääsevät yleisimmin vallalle persot tyypit, joiden vahvuuksiin ei etiikka kuulu. Toisaalla olen tarkastellut mahdollisuuksia selkeyttää valtiollista vallankäyttöä ja vallanjakoa kaksikamarisen eduskunnan avulla.

Keskiajalta perustuvassa tuomarinohjeessa (Olaus Petri) todettiin, että *hyödyn saaja kärsiköön vaaran ja vaaran kärsijä saakoon hyödyn*. Nämä valoisan keskiajan opit tulisi ottaa pimeän nykyajan käyttöön. Lainsäädännössä tulisi estää mahdollisuuksia riskien ulkoistamiseen tai yhteiskunnalle epäedulliseen osioptimointiin. Sellainen edellyttää hyvin huolellista ja tarkkaan harkittua lainsäädäntöä, jotta siihen ei jää tilaa porsaanrei'ille.

Periaatteen mukaan viimeinen päätösvalta olkoon aina sillä, joka kantaa konkreettisimmin vastuun eli kärsii vaaran. Osakeyhtiölaki lähtee juuri siitä, että vararikossa yhtiön päätösvaltaiset omistajat saavat rahansa kaikkein alhaisimmalla prioriteetilla, kaikkien muiden velallisten jälkeen. Yhtiön työntekijät saavat palkkasaatavansa korkeimmalla prioriteetilla, viime kädessä julkisen palkkaturvan kautta. Se ei toki poista sitä, että työpaikan menetystä ei voi helposti korvata, jos alalla tai alueella ei ole toisia työnantajia, joilla olisi tarvetta samalle osaamiselle. Työntekijän koko osaamispääoma voi siten romahtaa arvossaan, kuten myös asunnon arvo ja sosiaalinen pääoma. Toisaalta valtaa käyttävät johtajat saattavat luistaa vastuusta pöhöttyneen tilipussin kanssa.

Rahoitusalalla sekä ympäristökriittisillä teollisuudenaloilla toiminnan riskit jäävät liian helposti yhteiskunnan kannettaviksi. Eri organisaatioiden todellisten vallankäyttäjien seuraus- ja korvausvastuuta tulisikin lisätä. Myös omistajien vastuuta pitää lisätä, esimerkiksi yhtiön maksukyvyttömyystapauksessa aiemmin kotiutetuille voitoille pitäisi määrätä takaisinmaksuvelvoite, jos yhtiö on rikkonut lakeja tai tuottanut sivullisille vahinkoa moraalikatoisella tavalla, vaikka osingonsaaja ei itse olisi mitään lakia rikkonut. Mitään rajoitettua riskiä ei tulisi suvaita, edes ydinvoimaloille²⁹.

Sinänsä eettisesti kestävä ja ympäristöä säästävä talous ei tuo tai vie työpaikkoja sen enempää kuin riistotalous. Usein uusiutuvien luonnonvarojen käyttöä ja ympäristöä säästävää tekniikkaa puolustellaan (Pulliainen 2012) tai vastustetaan väitettyjen työpaikka- tai tuottovaikutusten vuoksi, mikä on välittömän talouden kannalta virheellistä (Stiglitz 2012). Toisaalta pitkällä tähtäimellä eettisesti kestäviin elinkeinoihin liittyy vähemmän riskejä. Kestävälle taloudelle kuuluu kuitenkin oma itseisarvonsa työllisyydestä riippumatta.

5.2 Työmarkkinoiden rakennemuutos

Rakennemuutos on kansainvälinen kiertoilmaisu työläisten aseman heikentämiseksi. Sellaiseen on kuitenkin mentävä, jos eläköeläiset saavat lain-säädännön vuoksi niin paljon neuvotteluvoimaa, että se kaataa kansantalouden rakenteet. Työläinen on myös kuluttaja ja asukas ja voi siirtyä nopeasti ja yllättäen työttömien tai eläkeläisten säätyyn, joten hänkin hyötyy toimivammasta taloudesta.

Suomessa työmarkkinoille on rakennettu vastuuhajeinen työttömyysturva. Nykyinen ansiosidonnainen työttömyyskorvaus rahoitetaan siten, että vain 5,5 % rahoituksesta tulee työntekijöiden työttömyysvakuutusmaksuista. Loppuosa kerätään toisilta veroina tai veroluonteisilta maksuina. Tällä hetkellä työttömyysrahastot joutuvat ottamaan velkaa rahoittaakseen menonsa. Vakuutuksista hyötyvät ainoastaan työntekijät, mutta eivät vakuutusmaksuja maksavat työnantajat, jotka vaan oikeastaan kärsivät seurauksista. Rahoitusrakenteen vuoksi

²⁹ Tyypillisesti ydinvoimayhtiöiden korvausvastuu rajoittuu kansainvälisten sopimusten mukaan tiettyyn summaan (700 miljoonaa). Suomessa on ilmeisesti jo säädetty, että voimayhtiö vastaa kotimaisista vahingoista koko omaisuudellaan, mutta sillä tulee olla vakuutus 700 miljoonaa saakka.

työntekijöiden – tarkemmin sanottuna heitä edustavien ammattiliittojen – kannattaa vaatia tasapainoarvoja korkeampia palkkoja, jotka johtavat tiettyyn, liiton kannalta siedettävään työttömyyteen. Tällöin kruunalla työntekijä saa korkeampaa palkkaa, klaavalla yhteiskunta maksaa hänelle 70 % palkasta eikä hänen tarvitse tehdä mitään sen eteen.

Työttömyysturva pitäisikin uudistaa vastuuhakuisesti. Tällöin seurausvastuu lankeaa oikeaoppisesti päätösvastuullisille. Siinä tapauksessa vastuunkanto eli työttömyyskorvausten maksu kuuluisi kokonaan työntekijöiden hallitsemille alakohtaisille työttömyysvakuutusrahastoille, koska työntekijäjärjestöt itse luovat rakennetyöttömyyden ylikorkeilla palkkavaatimuksillaan. Nämä rahastot saisivat siis rahoituksensa yksinomaan työntekijöiden maksamista työttömyysvakuutusmaksuista³⁰. Työttömyyden kasvaessa rahaston tulisi nostaa maksujaan vastaavasti kattaakseen kasvavat menot. Silloin jokainen jäsen tuntee työttömyyden nousun kukkarossaan ja kiusaus ylisuuriin palkankorotuksiin katoaa tai ainakin vähenee. Lopulta liitot toivottavasti löytävät optimin, jossa niin oma kuin isänmaan etukin maksimoituvat. Ruotsissa ilmeisesti kokeiltiin jotain vastaavaa, mutta kokeilu epäonnistui huonon ajoituksen vuoksi (Uusitalo et al 2017, 141).

Muuten palkkojen määräytymiseen on kaksi kestäväää keinoa, täysin hajautetut markkinaehtoiset palkat taikka täysin keskitetty palkkajärjestelmä.

Markkinaehtoisessa järjestelmässä työntekijä ja työnantaja sopivat palkoista keskenään, tiettyjen reunaehtojen varassa. Se ei yleisesti johda suureen riistoon, koska työnantajat joutuvat kilpailemaan hyvistä työntekijöistä, eivätkä ne huonoja ota missään olosuhteissa. Työnantajan ei kannata riistää työntekijää, koska riistetty työntekijä aiheuttaa tuottavuusriskin. Tiedollinen epäsymmetria voi kuitenkin johtaa epätasapainoon, jota pitää jollain keinolla kompensoida. Jos työntekijää pidetään heikompana osapuolena, hänelle voidaan antaa laajempi oikeus päättää sopimus ja vaihtaa työpaikkaa sekä oikeus käyttää julkista avustajaa työsuhteen alkamiseen ja päättämiseen liittyvissä asioissa. Lakiin voidaan jopa kirjata, että tietyissä tapauksissa työnantajan tulee rekisteröidä työsuhteen alkaminen ja päättäminen työvoimatoimistoon, jonka tulee kuulla työntekijää ja tiedottaa tätä oikeuksistaan. Efektiivinen minimipalkka voidaan säätää pehmeästi

30 Toki työnantajille voidaan myös asettaa kertaluonteisia tai sanktionomaisia maksuja esimerkiksi tiettyihin irtisanomistilanteisiin. Näillä kannustetaan irtisanomaan viimeksi sellaiset työntekijät, joiden mahdollisuus saada uutta työtä on heikoin.

valtion hätäaputöiden kautta, jolloin yksityisen työnantajan pitää maksaa sitä enemmän saadakseen itselleen työntekijä. Yksittäisiin tilanteisiin – esimerkiksi paikkakunnallaan tai toimialallaan monopolistiseen asemaan päässeeseen työnantajan varalle – tarvitaan toki erityissäännöksiä ja riippumatonta valvontaa, jotta työntekijän asema ei jäisi liian heikoksi. Vapaat työmarkkinat soveltuisivat parhaiten porvariammanteille eli kaupunkien yksityisen sektorin asiantuntijatehtäviin, joille on runsaasti vaihtoehtoisia työnantajia.

Täysin keskitetty palkkaratkaisu perustuisi oikeudenmukaisuusperiaatteiden pohjalta sovittuihin suhteellisiin palkkoihin. Suhteellisista palkoista sovittaisiin työmarkkinajärjestöjen kesken tai muissa piireissä. Absoluuttinen palkkataso skaalautuisi yleisen taloustilanteen mukaan, virtuaalivaluutan tapaan. Keskitetty järjestelmä sopisi parhaiten monille julkisen sektorin tehtäville, teollisuustyöhön sekä eräille kaupan alan palveluammanteille. Käytännössä osa palkansaajista jäisi joka tapauksessa keskitetyn järjestelmän ulkopuolelle yksilöllisen sopimisen kulttuuriin – kysymys on lähinnä siitä, kuinka suuri osa. Sitä en lähde arvailemaan.

Yksilöllinen markkinaehtoinen palkkajärjestelmä johtaisi todennäköisimmin suurempaan työllisyyteen sekä suurempaan palkkasummaan. Toisaalta se sallisi kuihtuneiden alojen tai yritysten jatkaa toimintaansa pitempään, siinä missä keskitetty järjestelmä johtaisi nopeampaan resurssien vapautukseen eli tuhoon, jonka luovuus riippuu muista yhteiskunnallisista tekijöistä (Uusitalo et al 2017, Uusitalo & Böckerman 2006, Maczulskij 2016). Uusitalo ja kumppanit (2017) kuitenkin sortuvat politikoimaan ay-jäsenyydellä, jota he pitävät itsetarkoituksena sitä perustelematta.

Matalasti koulutettujen ja heikosti tuottavien työläisten työllisyys riippuu vahvasti asetetusta minimipalkasta. Suomessa minimipalkasta ei säädetä lailla, vaan yleissitovat työehtosopimukset määräävät toimialakohtaiset minimipalkat lähes kaikille aloille. Tyypillinen minimipalkka Suomessa on noin 50 % suhteessa kaikkien palkansaajien keski- tai mediaanipalkkaan, mikä on selvästi enemmän kuin useimmissa verrokkimaissa (Uusitalo et al 2017). Alhaisempi minimipalkka varmasti lisäisi työllisyyttä, joskin se voisi johtaa vaikeuksiin elää palkallaan.

Perinteisesti palkankorotusvaraa on arvioitu funktionaalisen tulojaon pohjalta (Sauramo 2016). Se tarkoittaa, kuinka yritysten tulot jakautuvat palkka-

tulojen ja pääomatulojen kesken. Tällä hetkellä palkkatulojen osuus Suomessa (n. 70 %) on jonkin verran pitkäaikaisen keskiarvon alapuolella, mikä voisi johdattaa palkankorotusvaatimuksiin. Sauramo (2016) ei kuitenkaan etsi selitystä pääomatulojen osuudelle eikä edes selitä sen koostumusta tai suhdetta investointeihin, saati esitä kansainvälistä vertailua. Varmasti suuri osa pääoman osuudesta selittyy investointien täysin legitiiminä tuottona tai sijoitetun pääoman palautuksena sekä uusina investointeina. Suomi kuitenkin seuraa maailmanlaajuisia trendiä: Euroopassa luodun taloudellisen lisäarvon palkansaajaosuus laski vuosisadan vaihteen tienoilla 70 %:sta 65 %:iin ja nykyisin on jo lähes 60 % (ILO 2013). Ilmeisesti pääoman kansainvälinen kilpailuvoima ylittää työvoiman painostuskyvyn, mikä rajoittuu kunkin maan kotimarkkinoille. Tässä ei lakkoilu auta. Kansainvälistä vertailua kuitenkin vaikeuttavat erilaiset laskentamallit. Eräällä laskutavalla Suomen palkansaajaosuus (*labour share of income*) jäi vuonna 2010 heikommaksi kuin Saksan, Britannian, Ranskan, Yhdysvaltain ja Italian vastaavat osuudet (Schneider 2011).

Nimelliset palkankorotukset muuttavat funktionaalista tulonjakoa heikosti. Suljetussa taloudessa ja kelluvan valuutan taloudessa ne johtavat vain kohoavaan inflaatioon, koska yritykset vain nostavat hintoja vastaavasti. Avoimessa taloudessa yhteisvaluutassa tai kiinteässä kurssissa palkankorotukset syövät vientisektorin kannattavuutta ja johtavat työttömyyteen. Funktionaalista työnjakoa parantaa vain markkinoiden toimivuuden ja joustavuuden parantaminen, kuten kovempi kilpailu, kilpailunrajoitusten poistaminen, uuden yritystoiminnan tukeminen sekä vapaampi ulkomaankauppa.

Työllisyyden ylläpitävää palkankorotusvaraa ei voi mitata tuottavimpien yritysten eikä edes mediaani- tai keskiarvotuottavuuden mukaan, vaan rajatuottavuuden eli heikoimpien hengissä pysytettävien yritysten tuottavuuden mukaan. Jos 90 % yrityksistä kestää palkankorotukset, niin 10 % työläisistä jää työttömiksi. Kohtuuttoman suuret voitot voidaan sosialisoida palkansaajien käyttöön paljon tehokkaammin progressiivisen pääomatuloverotuksen avulla.

Kolmas vaihtoehto palkkojen määräytymiselle olisi yrityskohtaiset neuvottelut. Siinä työläiset pyrkisivät saamaan itselleen oman jako-osansa yrityksen tulosta, sitä enemmän mitä enemmän yritys tuottaa. Se luonnostaan johtaa työläisten keskinäiseen eriarvoisuuteen, jos samasta työstä saa eri suurta

palkkaa eri yrityksissä. Se myös vaatii tavallistakin suurempaa joustavuutta, koska yrityskohtaiset palkat saattavat nousta nopeasti tilapäisen kysyntäpiikin aikana, mistä niiden pitäisi pystyä laskemaan, kun kysyntä laimenee. Yrityskohtaiset palkat saattavat vääristää voimavarojen kohdentumista, jos ne haittaavat investointien kohdistumista tuottavimmille aloille. Huomattakoon, että työvoimapolun aikana tuottavimpien yritysten palkat nousevat joka tapauksessa, jos työnantajat ryhtyvät kilpailemaan parhaista työntekijöistä palkoillaan.

Lisäksi tarvitaan toimenpiteitä työvoiman alueellisen ja ammatillisen liikkuvuuden parantamiseksi, osaamisen kehittämiseksi ja vastuunoton kasvattamiseksi. Aikuisten täydennys-, päivitys-, ja muuntokoulutusta pitää kehittää paljon määrätietoisemmin ja koulutustarjonnan pitäisi ennakoida työvoimantarvetta paljon tehokkaammin. Näitä olen käsitellyt enemmän toisissa esseissäni.

Irtisanomisen helpottaminen saattaa madaltaa kynnystä uusien työntekijöiden palkkaamiseen sekä helpottaa teollisuuden rakennemuutoksia. Jos kuitenkin päästään täystyöllisyyteen, irtisanomisen seuraukset työntekijälle jäävät suhteellisen pieneksi. Koeajan pidennys ja työnäytteet eivät mitään auta: Jos työnantaja ei viikossa saa selvää, mihin työntekijä pystyy, vika on yksinomaan työnantajassa. Työsuhteen koeaikaa ei pidä käyttää yleisen yritysriskin kantaan, vaan siihen pitää luoda muita menetelmiä.

Työttömien painostaminen työnhakuun ei tuo yhtään uutta työpaikkaa. Työnhakijapulaa ei juurikaan esiinny aloilla, joilla on merkittävästi työttömyyttä.

5.3 Pankkisektorin vakautus

Kestävä markkinaehtoinen kansantalous vaatii väistämättä luotettavaa ja vakaata pankkisektoria (ks King 2016). Luotettavuus vaatii myös erittäin vahvaa säätelyä sekä selkeitä vastuita. Päätösvalta tulee jakaa riskinkannon suhteen. Vastuu pitää kytkeä valtaan siten, että ei vahingossakaan pääse syntymään vastuu- vajeisia mahdollisuuksia. Jos valtio jotain takaa, sillä pitää olla oikeus kontrolliin, päätöksentekoon ja voittoonkin, osin säädösten ja verotusten kautta, osin suoremmin.

Rahoitusmaailman perustavanlaatuisen haavoittuvuus seuraa siihen sisäänrakennetusta vastuuhajeesta. Aivan liian monella yksityisellä tai institutionaa-

lisella taholla on mahdollisuus pelata riskillä, missä tappiot koituvat toisille. Usein riskiä kantaa viime kädessä veronmaksaja. Yhdysvaltain ja Euroopan valtioiden ja keskuspankkien paniikkireaktiot ovat osoittaneet, että pankkiirit todella pääsevät veronmaksajien kukkarolle hädän hetkellä (esim. Stiglitz 2012, Krugman 2010). Sellaista ei voi hyväksyä ja sellaisesta on päästävä eroon varmasti.

Tarkastelen seuraavaksi keinoja, joilla pankkisektoria voidaan tervehdyttää Suomessa ja muualla. Nämä eivät ole tieteellisiä totuuksia vaan omia – oikeammin varastettuja (m.m. Stiglitz 2012, Krugman 2010, King 2016, Suvanto & Virolainen 2010 sekä myös Wahlroos 2015 suurelta osin päinvastoin) – päätelmiä, mitä pitäisi tehdä.

- Valtio takaa vain keinotteluvapaiden säästö- ja lainapankkien talletukset yksityishenkilöiltä. Pankkitakuu rajataan kansallisesti. Valtion takuuta nauttivat pankit erotetaan organisatorisesti kasinopankeista, joille ei anneta takuita. Tarvittaessa – jos pankkien valvontaa ei saada toteutettua riittävän kattavasti – valtio perustaa oman säästöpankkinsa, antaen täyden takuun kaikille talletuksille ainakin tiettyyn rajaan saakka. Nykyaikana se ei vaadi konttoreita, ainoastaan nettiportaalin. (King 2016 radikalisoisi pankkitakauksen eräänlaisen keskuspankin pankkivakuutuksen avulla.)
- Johdannaisia säädellään: vain lailla tai asetuksella määritellyt johdannaiset laillistetaan. Sallitaan erityisesti yritysten suorat hintavakuutukset, joita tarvitaan ennustettavuuden lisäämiseksi ja riskin poistamiseksi, mutta rajoitetaan toisen kertaluvun johdannaisia ja sekä kasinopapereita. Vedonlyönti- tai keinotteluluonteisille johdannaisille määrätään alhaisin prioriteetti likviditeettikriiseissä eikä sellaisia hyväksytä vakuudeksi pankkien vakavaraisuusvaatimuksiin.
- Lyhytaikaisen lainan sijoitusluonteiselle käytölle asetetaan rajoituksia, erityisesti suhteessa pitkäaikaisiin sijoituksiin.
- Rajoitetaan pankkien mahdollisuutta käyttää omaa rahaa samanlaiseen keinotteluun kuin toisten rahaa (jotta pankki ei voisi olla liiketoimissa kahdella tuolilla eli myötä- ja vastapuolella asiakkaaseen nähden).
- Riskivoittoja verotetaan progressiivisesti epäsymmetrisen (vastuuhajeelle altistavan) voitto–tappio-suhteen tasapainottamiseksi.

- Arvopaperikaupalle säädetään kansainvälinen varainsiirtovero (kuten Tobinin vero). Johdannaiskaupoista maksetaan kaksin- tai moninkertainen vero johdannaisen kertaluvun mukaan – vain suoria vakuutusluonteisia johdannaisia voidaan suosia verotuksessa. Verottomille liiketoimille ei myönnetä lainsuojaa. Vaikka tämä heikentää rahoitusmarkkinoiden näennäistä tehokkuutta, kuplanmuodostuksen väheneminen hyödyttäne yhteiskuntaa enemmän. Vedonlyöntimäisestä kaupasta saadusta voitosta tulisi maksaa arpajaisveroa. Pankkiirit (Wahlroos 2015) toki leimaavat tällaiset toimet virheellisiksi, mutta älkäämme heitä uskoko.
- Omaisuuden arvonnousua verotetaan täysimääräisesti tai jopa kovemmin suhteessa osinko-, korko- ja vuokratuloihin, erityisesti, kun nousu perustuu markkinaodotuksiin eikä reaaliarvoon, sikäli jos näitä voidaan erottaa. Kaikille kupla-, pyramidi- ja Ponzi-instrumenteille säädetään erityiset verot, vaikka toiminta muuten ei täyttäisikään rikoksen tunnusmerkkejä, sikäli jos sellaiset voidaan tunnistaa. Kasinoluonteisten sijoitusten myyntitappioiden vähennyskelpoisuutta rajataan.
- Kaikki vastuuvajeiset sopimukset ja kannustimet julistetaan laittomaksi. Se ei välttämättä tarkoita kriminalisointia vaan sitä, että kyseisen sopimuksen tai sitoumuksen tarkoittamista vastuuvajeisista toimista johtuvat todelliset tai mahdolliset voitot, tulot, palkkiot, optiot ja bonukset määrätään menetettäväksi valtiolle niiden potentiaalisesta nimellisarvosta riippumatta siitä, mikä on lopputulos eli lankeavatko ne maksettavaksi vai ei (maksun toteutuminen vaikuttaa toki siihen, kummalta osapuolelta se peritään). Vastuuvajeisen kannustimen asettanut taho määrätään menettämään lupaamansa korvaus kokonaisuudessaan valtiolle myös siinä tapauksessa, että kannustimen kohteena oleva taho kieltäytyy toimimasta sen mukaisesti.
- Rikosvastuusta riippumatta pankkien ja muiden yritysten johtajat vastaavat saamillaan palkoilla ja palkkioilla ja omistajat saamillaan tuotoilla kaikista vahingoista, joiden taustalla on vastuuhajeinen toiminta, sisältäen myös ympäristövahingot. (Vastuusta voinee vapautua, jos on uskottavasti toimenpidettä vastustanut. Jos tekoon liittyy rikos, korvausvastuu ei rajoitu

saatuun palkkaan vaan koko omaisuuteen. Jokin aikaraja pitänee olla, tyypillisesti vastuuhajeen todennetusta alkamisesta alkaen.)

- Julkisten osakeyhtiöiden palkkajohtajien valtaa rajoitetaan ja omistajille annetaan tehokkaampia keinoja valvoa yhtiöiden johtoa sekä määrätä näiden vastuista ja palkkionmääräytymisistä.
- Suurimmat pankit, vakuutuslaitokset, sijoitusyhtiöt ja varjopankit pilkotaan siten, että mikään ei ole liian suuri kaatuakseen. Joka on liian suuri kaatumaan, on liian suuri olemaan. Toisaalta luodaan mekanismit, joilla kriisipankki voidaan ottaa pikaisesti valtion haltuun nopeutetun konkurssimenettelyn kaltaisessa toimessa osakkeenomistajien ja spekulatiivisten rahoittajien menettäessä sijoittamansa omaisuutensa. (Silloin kriisissä ensimmäinen sortuva pankki saisi kaatua kokonaan, varoituksena muille, ja seuraavat sosialisoidaan järjestelmän turvaamiseksi.)
- Ylikansallisesti toimivia pankkeja ja rahoituslaitoksia valvotaan ylikansallisesti EKP:stä riippumattomasti. Valvontaelimelle suodaan riittävät valtuudet ja pankeille riittävän selkeät säännökset vakavaraisuuden ja riskinoton suhteen. Kansalliset ja alueelliset pankit voivat toimia edelleen kansallisessa valvonnassa.

Kaikki näistä eivät onnistu omin päätöksin, vaan tarvitaan kansainvälistä yhteistyötä. Nyt sellaiselle tarjoutuisi tilaisuus, koska tarpeesta vallitsee aiempaa suurempi yksimielisyys. Tilanteen parannuttua opetukset unohtuvat ja merkittävät valtiot (luultavimmin ainakin Yhdistynyt Kuningaskunta ja monet pikkuvaltiot) keksivät taas, kuinka ne voivat vetää välistä. Ehkä jo menetimme mahdollisuuden, koska ainakin Euroopassa valtaa alaa vahva kansallismielisyys, Yhdysvallat on toistaiseksi menetetty kaiken yhteistyön suhteen ja Yhdistyneellä Kuningaskunnalla on kiireellisempääkin neuvoteltavaa.

Euroopan Unioni hyväksyi 2014 Euroopan pankkiunionin muodostamisen, mutta minulle on vielä epäselvää, miten se toimii ja tehoaa. Ilmeisesti se ei sisällä unioninlaajuista pankkitakuuta, vaan pankkien takaaminen jää edelleen kansallisten hallitusten vastuulle. Toimiva pankkijärjestelmä joka tapauksessa edellyttää, että valtio tai keskuspankki toimii viimeisenä lainanantajana kaikille

sen vaikutuspiirissä toimiville pankeille – muuten pieni paniikki voi syöstä pankin hallitsemattomaan syöksykierteeseen (Stiglitz 2014).

Samassa yhteydessä pitäisi harmonisoida verotusta valtioiden välisen verokilpailun sekä veronkierron estämiseksi (ainakin asettaa minimitaso kulutus-tavaroiden arvonlisäverolle, bensa-, tupakka- ja alkoholiveroille sekä yritysten voiton tai pääomatulon verolle) (ks Stiglitz 2014). Valtioiden tulisi sopia yhte-näisistä käytännöistä, avoimuudesta ja tiedonvaihdesta.

Suomen itselleen yksipuolisesti asettamat rajoitukset saattavat johtaa joidenkin rahalaitosten maasta pakoon. Toisaalta selkeän vastuuhakuinen, aidosti avoin ja äärimmäisen luotettavaksi viritetty rahoitusjärjestelmä korruptoitumatto-mine valvontakoneistoinen saattaa houkuttaa rehellistä rahaa ja eettistä sijoitus-toimintaa, jonka määrä saattaa lisääntyä maailmassa merkittävästi. Suomi saattaisi menestyä panostamalla juuri tähän nicheen.

5.4 Uusraha

Pohdiskelen vielä uuden rahan toimintaa jälkikeynesiläisen modernin raha-teorian pohjalta (vrt Fisher, myös Robertson & Huber 2000, Jackson & Dyson 2013, Stiglitz 2016). Uusraha perustuu puhtaaseen tilivaluuttaan. Käteistä ei enää käytettäisi, paitsi vierasta valuuttaa harmaaseen talouteen, mikä on ei-toivottu lieveilmiö. Uusraha voi olla kansallinen uusmarkka tai uudistettu uuseuro. Uus-markka olisi huomattavasti helpompi projekti – uuseuro vaatisi paitsi laajan kansainvälisen yksimielisyyden niin myös valtaisan paradigmanmuutoksen, joka onnistuisi naurettavan helposti vain siirryttäessä kansalliseen valuuttaan.

Virallinen raha koostuisi virallisesta digitaalisesta tilirahasta kunkin luonnollisen henkilön tai yhteisön virallisella tilillä valtion keskuspankissa. Valtio takaisi talletukset kokonaisuudessaan, mihin sillä on rajattomat mahdollisuudet, koska valtio luo rahaa siirtämällä sitä yksityisille tileille. Valtiolla itsellään ei siis ole tiliä, mutta valtion virastoilla ja laitoksilla toki sellaiset voi ja varmaan pitääkin olla budjettisyistä. Näille tileille raha siirtyy budjettipäätöksin riippumatta valtion tuloista. Viraston oma raha tarkoittaa siis sille annettua budjettivaltuutta.

Jokainen voisi maksaa maksunsa tililtään millä tahansa soveliaalla mobiili-laitteella. Normaalien älyvempelien lisäksi voidaan kehittää ikääntyneille oma

rahakukkaro eli helppokäyttöinen kukkaron tai lompakon näköinen (avattava ja pehmustettu) mobiililaitte, jolla voi maksaa koskettamalla tai skannaamalla ja johon voi ladata virtaa ja käyttörahaa ”lähipankista”.

Jokainen voisi edelleen avata yksityisen säästö-, sijoitus- tai talletustilin yksityiseen pankkiin virallisessa tai ulkomaisessa valuutassa tai vaikka kullassa. Pankit saisivat maksaa näistä markkinaehtoista korkoa tai periä maksua. Tälle ei myönnettäisi valtion takuuta. Pankkitiliraha ei olisi siinä mielessä virallista, että kenelläkään ei olisi velvollisuutta ottaa saatavansa kuittaamiseksi vastaan sellaista – eli siis pankin yksityisoikeudellista velkaa virallisessa tai epävirallisessa rahayksikössä. Toki konkurssissa tai muussa maksukyvyttömyystilanteessa ei välttämättä muuta mahdollisuutta jää. Pankkijärjestelmään ei jää – tai ei pitäisi jäädä – sellaista systeemistä riippuvuutta, että pankki kaatuisi paniikissa veronmaksajien niskaan.

Joissain vaihtoehtoisissa ehdotuksissa (”Täysi raha”) yksityiset käyttötilit jäävät pankkien hallintaan, mutta pankkien tulee tehdä vastaava talletus keskuspankkitalille saadakseen tilille täyden valtioneuvoston takuun. Toki se niinkin käy: se mahdollistaa ainakin pankkien kilpailun käyttöliittymistä. Se myös anonymisoi tilejä sen verran, että pankkitilit jäävät valtion eli verottajan suhteen anonyymeiksi. Muuten yksityiset liikepankit eivät voi tarjota yhtään suurempaa yksityisyyden suojaa kuin virkavastuulla toimiva keskuspankki.

Virallista setelirahaa ei siis painettaisi lainkaan. Ulkomaan valuuttaa voi käyttää setelirahana, missä sellaista otetaan vastaan, valitettavasti myös hämäräbisneksessä. Pankit voisivat painaa myös omia pankkivekseleitään, jotka toimisivat ainakin joissain tapauksissa kaupankäynnin välineinä setelirahan tavoin olematta virallista rahaa.

Keskuspankki eli valtio voi helposti säädellä taloutta rahaan liittyvillä koroilla ja maksuilla eli käytännössä rahaveroilla. Rahavero eli negatiivinen korko painostaisi kuluttamaan, mutta positiivinen korko sekä siirtomaksu eli transaktiovero hillitsisivät kulutusta ja estäisivät ylikuumenemista. Inflaatiota ja osin myös deflaatiotakin voidaan siten torjua ilman varsinaisia fiskaalisia toimia. Viralliselle tilirahalle maksettava korko olisi tietenkin verovapaata – yksityiselle korolle voi veroja asettaa.

Deflaatiota säädeltäisiin edelleen luomalla rahaa ja inflaatiota tuhoamalla rahaa eli perimällä veroja tai muita julkisia maksuja. Rahan määrästä ja sopivasta inflaatioprosentista päättäminen jäisi jonkun demokraattisen elimen vastuulle. En usko siihen, että joku poliittisesta päätöksestä irrotettu toimielin (”Rahanluontikomitea”) olisi yhtään parempi tekemään päätöksiä. Päätökset perustuvat aina joihinkin intresseihin. Sinänsä voidaan säätää lailla inflaatioasteesta, kenties jollain liikkumavaralla ja jättää muut päätökset budjettiasioiksi.

Ainakin Ruotsissa on esitetty suunnitelmia digirahasta. En kuitenkaan tunne sen yksityiskohtia saati realistisuutta.

Mallin soveltaminen eurolle tuottanee lähes ylitsepääsemättömiä poliittisia haasteita. Kun rahan määrää säädellään veroilla, koroilla ja valtion budjetilla, niin eri valtioiden erilaiset intressit ja oikeudenmukaisuusvaatimukset muodostavat äärimmäisen vaikeasti yhteen sovitettavan kudelman. Minä lähtisin sitäkin yrittämään, vaikka pelkään jääväni aika yksin.

Sinällään digiaikana kansallinen markkamääräinen tiliraha voidaan helposti määritellä euromääräisellä käyttäjäliittymällä. Kuluttajatuotteiden vähittäishinnat voitaisiin ilmoittaa euroina ja maksut muunnettaisiin euroista markoiksi reaaliaikaisen kurssin mukaan. Pankkitilin saldo euromääräisenä voisi vaihdella kurssimuutosten mukaan. Jos talous pysyy vakaana, niin kurssimuutokset olisivat maltillisia, ja niistä tulevat muutokset tilin euromääräiseen saldoon olisivat tuskin merkittävästi suurempia kuin tilin korot, verot ja maksut.

5.5 Uusi Eurooppa

Pelastetaanko rahaliitto? Sen realistisuus riippuu toisista, ennen kaikkea Saksasta. Tarkastelin edellä rahaliiton purkamista – ainakin Suomen irtautumista eurosta – ja seuraavaksi pohdin lyhyesti, millä ehdoin rahaliitto saadaan toimivaksi. Tämä vaatii luultavasti peruskirjaan meneviä uudistuksia, joten edessä on hyvin pitkä ja kivulias prosessi. Tältä lamalta se ei meitä pelasta, mutta toivottavasti estää tulevaa.

Rahaliiton sääntöihin tulee kirjata inflaatiotavoitteet ja keinot niiden saavuttamiseksi. Erityisesti deflaatiota tulee torjua jos ei ihan kaikin keinoin mutta ainakin melkein. Edellä mainittu uusraha varmasti korjaa eräitä puutteita, mutta ei

sellaisenaan riitä eikä välttämättä ole poliittisesti mahdollista. Paremman puutteessa on varauduttava jatkamaan mengeriläisen yhteisvaluutan kanssa pyrkien korjaamaan sen pahimmat viat.

Rahaliiton pelastaminen edellyttää väistämättä sen sääntöjen kirjoittamista uudelleen (Stiglitz 2016). Rahaliitto on jäänyt välitilaan, josta on edettävä eteenpäin tai taaksepäin. Asiantuntijat ovat hyvin erimielisiä siitä, kuinka pieni askel riittää (ks myös Varoufakis 2016, Galbraith 2016, King 2016). Erimielisyys johtuu teoriaa enemmän muista poliittisista näkemyksistä eli kuinka tiivistä Eurooppaa halutaan ja kuinka suuri merkitys yhteisellä rahalla katsotaan Euroopan yhtenäisyydelle.

ETT:n raportissa (Kanniainen et al 2014) todetaan vaihtoehtoiksi joko liittovaltio tai hajoaminen. Korkman (2013) pitää pankkiunionia välttämättömänä, mutta ilman yhteisvastuuta. Myös Vihriälä (2013) vaatii pankkiunionia. Holm, Luoma ja Lahtinen (2013) väittävät, että poliittisen unionin luominen ja integraation syventäminen ovat välttämättömiä rahaliitolle. Tanskanen (2015) näkee vaihtoehtoina liittovaltion tai paluun kansallisiin valuuttoihin ja myös Harakka (2014) pitää välitilaa kestävämmänä. Euroopan komissio (2015) esitti omaa valtiovarainministeriötä ja vakausrahaa, joka harjoittaisi solidaarista talouspolitiikkaa. Ranskan valtioneuvostosta mentiin vieläkin pitemmälle esittämällä yhteistä budjettia, josta muun muassa maksetaan Euroopan yhteisiä työttömyyskorvauksia (Tresor-Economics 2013). Koskenkylän (2016) mukaan rahaliitolla on valittavanaan markkinakuriin tai keskitettyyn ohjaukseen perustuva malli. Suomen hallitus ja eduskunta eivät tue federaatiota, yhteisvastuuta tai yhteisön budjettia vaan kannattavat markkinakuria, sijoittajavastuullista pankkiunionia sekä no-bailout-säännön vahvistamista, ollen pitkälti samalla puolella kuin Saksa.

Saisiko Amerikasta neutraalimpaa näkemystä? Stiglitz (2016) esittää seitsemän kohdan ohjelman euron pelastamiseksi:

1. Hylätään konvergenssikriteeri, joka vaatii julkisen alijäämän jäävän alle 3 % bruttokansantuotteesta.
2. Korvataan talouskuritus kasvustrategialla, jota tukee solidaarinen vakautusraha, joka pystyy auttamaan kriisiytyneitä maita.

3. Puretaan järjestelmä, jossa valtioiden tulee ottaa lainaa rahassa, joka ei ole niiden hallinnassa ja korvataan se eurobondeilla tai vastaavalla järjestelmällä.
4. Kehitetään parempi taakanjakojärjestelmä, jossa ylijäämävaltiot sitoutuvat nostamaan palkkoja ja julkista kulutusta siten, että hinnat nousevat nopeammin kuin alijäämävaltioissa.
5. Muutetaan EKP:n mandaattia, jotta se ottaa myös työllisyystavoitteet huomioon.
6. Luodaan yhteinen panttivakuutus, joka estää rahaa karkaamasta heikosti pärjävistä maista.
7. Kieltämisen sijaan rohkaistaan teollisuuspolitiikkaa, jonka avulla jälkeen jääneet valtiot saavat kiinni johtavia valtioita.

Aiemmin Stiglitz (2014) on vaatinut myös verojen harmonisointia ja pankkiunionia yhteisellä pankkitakuulla, jota ilman pankkitoimintaa vääjäämättä karkaisi heikoista maista vahvoihin, aluksi pikku hiljaa mutta lopuksi rysähdyksellä.

En jää pohtimaan näiden vaihtoehtojen realistisuutta. Olemme tilanteessa, jossa voimme helposti visioda erilaisilla järkevillä ja toimivilla vaihtoehdoilla, mutta emme ikinä löydä tietä päästä sinne. Konsensusvaatimukset estävät kaikki pientä suuremmat askeleet, jossa joku kärsii tai joku joutuu myöntämään virheensä. Selvästi Saksan tulee antaa eniten periksi. Tätä versiota kirjoitettaessa Saksa on pääsemässä ulos hallituskriisistä, mikä edellytti ranskalaisemman politiikan hyväksymistä. Saas nähdä, kuin käy.

Pidän perin juurin päättömänä vaatimuksia euroopanlaajuisista työttömyyskorvauksista. Vaikka työttömyys osin johtuu Euroopan yhteisestä politiikasta, se riippuu kuitenkin paljon enemmän paikallisista päätöksistä ja työmarkkinoiden toiminnasta. Yhteisvastuu lisäisi vastuuvajetta. Jonkinlainen yhteisvastuullinen vakauserahasto sen sijaan lienee välttämätöntä, kunhan se luodaan tasariskitilanteessa. Ehdottoman tärkeätä on luoda ylijäämämaille paineita palkkojen ja hintojen nostolle, vaikka ylijäämäverolla (vrt. Stiglitz 2016, Varoufakis 2016).

Sääntöpohjainen järjestelmä vaatii myös sanktioita sääntöjen rikkomisesta. Rangaistuksia ei voi jättää poliittisen harkinnan varaan eikä talouden kannalta typerää kansan kuritusta pidä käyttää enää rangaistuksena hallitusten toimista. Ilmeisesti rahaliitto tarvitsisi automaattisia rikemaksuja tai rangaistusveroja, jotka määräisi komissioista ja poliitikoista riippumaton toimielin. Vaihtoehtona tai lisätoimena sakoille sääntöjä rikkoneelta valtiolta voitaisiin viedä äänioikeus toimielimissä.

Valitettavasti Eurooppa on ajanut itsensä umpikujaan, josta ulospääsy kestää pitkään ja vaatii lukuisten päiden hakkaamista lukuisiin seiniin, ennen kuin ihmiset järkiintyvät tarpeeksi (Stiglitz 2016, King 2016, Varoufakis 2016, Galbraith 2016, ...). Pahimmassa tapauksessa on purettava liitto raskaimman kautta ja sitten rakennettava uusi. Sellainen voi jopa johtaa pitkäaikaisesti tarkasteltuna parhaimpaan lopputulemaan, mutta kovalla inhimillisellä hinnalla.

5.6 *Innovatiivisia elinkeinoja*

Vapaassa markkinataloudessa yritykset toimivat markkinavoimien armoilla. Valtio ei suoraan päättä, mitä Suomessa tuotetaan. Markkinavoimat eivät kuitenkaan toimi ihmisistä ja yhteisöistä riippumatta, vaan niitä voi ja pitääkin ihmisten toimin säädellä, niin lakien ja valtioiden välisten sopimusten pohjalta kuin arvovaikuttamisella. Markkinavoimiin voidaan vaikuttaa myös asiallisella tiedolla ja etiikalla. Yhteiskunnan valinnat koulutuksessa, tutkimuksessa ja yleisissä infrastruktuureissa vaikuttavat merkittävästi siihen, mitkä toimialat voivat Suomessa kehittyä.

Suomen elinkeinoelämä kokee jatkuvaa rakennemuutosta. Se johtuu teknisestä kehityksestä sekä maapallon globalisaatiokehityksestä: kehitysmaiden sivistyminen ja vaurastuminen tarjoavat edullisia mahdollisuuksia halpaa työvoimaa ja suuria markkinoita etsivälle suurteollisuudelle. Suomen siirtyminen kiinnikurojasta edelläkävijäksi 2000-luvulle mennessä toi uusia haasteita innovaatiolle (Hämäläinen 2010). Acemoglu, Robinson ja Verdier (2012) väittivät, että liian sosiaaliset Pohjoismaat eivät pystyisikään toimimaan maailman innovaatiojohtajina, vaan niiden kohtalona olisi seurailta johtajaa eli Yhdysvaltoja, jonka raaka kilpailuyhteiskunta tukee innovaatiota. Stiglitz (2015) ei tätä hyväksy, vaan päinvastoin väittää, että juuri pohjoismainen malli tukee innovaatioita ja mahdol-

listaisi meidän toimivan innovaatiojohtajina. Erityisesti avoin yhteistyö tukee uusien keksintöjen ja parhaiden käytäntöjen leviämistä yhteiskuntaan sekä innovointia innovointien päälle. Sen sijaan ankara patenttikilpailu johtaa työhön patenttien kiertämiseksi ja pyörien uudelleenkeksimiseksi sekä turhiin oikeudenkäynteihin.

Suomi ei voi kilpailla kehittyviä maita vastaan samoilla keinoilla eli halvoilla hinnoilla ja työvoimavaltaisella massatuotannolla, vaan Suomen on valittava aivan toinen kansallinen strategia. Globalisaatio ei kuitenkaan ole yksisuuntainen tie, vaan vaurastuvat kehitysmaat tarjoavat uusia markkinoita suomalaiselle teollisuudelle ja palveluille. Tehokas kansainvälinen työnjako tuottaa vaurautta koko ihmiskunnalle.

Suurinta kansallista voittoa emme saa tekemällä mitä tahansa, vaan juuri sitä, mistä saamme parhaimman katteen osaamisemme ja olosuhteidemme vuoksi (Chydenius 1765). Tuottavaa elinkeinotoimintaa voimme rakentaa jatkuvan osaamis pohjaisen innovoinnin ja pysyvien alueellisten tai kansallisten etujen varaan. Innovaatiot saattavat johtaa hetkellisesti kukoistaviin teollisuudenaloihin, mutta kypsyttyään ne saattavat siirtyä nopeastikin massatuotantomaihin. Poismuuttavien alojen tilalle tulee pystyä kehittämään koko ajan uusia ideoita, jotka johtavat uuteen tuotantoon. Suomi ei voi toistamiseen jäädä lepäilemään laakereilleen, kuten kävi Nokia-huumassa, vaan Suomen tulee innovoida innovointi ja uudistaa uudistumiskykynsä yhä uudelleen.

Suomi nousi nopeasti 90-luvun kriisistä osaksi vahvan innovointipanoksen ansioista. Nykyisen kriisin alkuvaiheessa 2010-luvun taitteissa Suomen t&k-menojen suhteellinen osuus kasvoi, mikä kuitenkin johtui osaltaan bruttokansantuotteen laskusta (Rouvinen & Ylä-anttila 2010). Sittemmin tutkimus-, kehitys- ja innovaatiotoimista sekä opetuksesta on leikattu rankasti. Tämä varmasti kostautuu.

Meidän tulisi tunnistaa sellaiset elinkeinot, teollisuuden alat ja palvelut, jotka tukeutuvat mahdollisimman vahvasti kansallisiin vahvuuksiin – tarvittaessa kääntäen heikkoudet vahvuuksiksi. Silloin olemme maksimaalisen kilpailukykyisiä, emmekä ajaudu niin suureen vaaraan menettää ne. Tämä vaatii poliittista ennakkoluulottomuutta ja uudenlaista monisuuntaista aluepolitiikkaa: syvimmin Suomeen ankkuroituvat elinkeinot sijaitsevat ympäri Suomea, pääosin maa-

seudulla, siinä missä kaupungit kilpailevat enemmän monipuolisella klusteroituvalla osaamisellaan. Pysyvää etua tuottavat metsä- ja mineraalivarojen ohella tukeva peruskallio, harva asustus ja pohjoinen sijainti, joiden yhdistäminen urbaaniin kulttuuriin vaatii luovuutta. Liikkuvat paikkariippumattomat innovaatioalatkin keskittyvät paikkoihin, joissa on jotain pysyvää, paikallisuuteen ankkuroituvaa toimintaa, joka tuo vakautta ja pitää ihmisiä ja palveluja paikallaan sekä luo puitteita kulttuuri- ja matkailupalveluille. Suomen korkea osaaminen ja kansan yleissivistys, oma-aloitteisuus, pitkäjänteisyys ja vastuunkanto luovat omalaatuisia mahdollisuuksia erityisille elinkeinoille, joita emme ehkä etukäteen arvaakaan.

Tarkastelen elinkeinoja yksityiskohtaisemmin toisessa esseessäni, joten en tässä ryhdy sen syvällisemmin niitä analysoimaan.

5.7 Julkisen sektorin säästötoimet

Talouden käännyttyä nousuun voidaan ryhtyä suunnittelemaan suurempia säästöjä ja leikkauksia julkiselle sektorille. Sitä ennen säästöjä kannattaa kohdistaa vain selkeän turhiin ja haitallisiin toimiin, ellei valtion varatilanne muuhun pakota. Nousukausi voi vaatia vastaelytystä, jolla vapautetaan julkiselta hallinnolta resursseja yksityiseen tuotantoon. Vastatoimet pitää suunnitella ajoissa, jotta niistä voidaan päättää ajoissa. Viivyttely voi johtaa talouden ylikuumenemiseen ja kuplien muodostumiseen.

Suuri osa yritystuista tuottaa vähän hyötyä. Pikemminkin ne vääristävät markkinoita, koska niiden todellinen kohdentaminen onnistuu epätydyttävästi. Osa tuista jopa kilpailee keskenään, erityisesti kunnalliset tuet. Elinkeinotuista voitaisiin helposti säästää miljardi jos toinenkin. Maataloustuet on todettu erityisen tehottomiksi. Toisaalta niistä säästäminen ei välttämättä tuota vastaavaa nettosäästöä, koska maatalous ei selviä kansainvälisessä kilpailussa ilman tukia ja maataloudesta vapautuville resursseille ei helposti löydy muuta tuottavaa käyttöä – ei teknologiateollisuus palkkaa ikääntyvää maanviljelijää tehtaalle. Tyydyttävä huoltovarmuus myös edellyttää riittävää omavaraisuutta ruoantuotannossa. Maataloutta kannattaakin rationalisoida luonnollisen poistuman tahdissa, mikä käy helposti, koska viljelijöiden keski-ikä on 57 vuotta ja yli neljännes (27 % vuoden

2017 lopussa) Suomen noin 42 000 yksityisestä viljelijästä on vähintään 60-vuotiaita (Luke 2018).

Nousukaudella tulee panostaa kestävyysvajeen ratkaisuun. Kestävyysvaje liittyy ikääntyvän väestön osuuden kasvamiseen ja heidän eläke- ja terveydenhoitokulujen nousuun. Maksettujen eläkkeiden kokonaismäärä (30 G€ vuonna 2016) ylittää merkittävästi julkisen sektorin palkkasumman (23 G€). Kestävyysvajeen paikkaaminen edellyttää huoltosuhteen parantamista eli entistä suurempi osa väestöstä tulisi saada työelämään. Se edellyttäne eläkeiän nostamista – nykyajan ihmiset elävät terveempinä ja monet selviävät työelämässä vielä 70-vuotiaiksi, mahdollisesti heille räätälöidyin työjärjestelyin. Ongelma kilpistyy kuitenkin työantajiin, jotka suhtautuvat äärimmäisen penseästi yli 50-vuotiaisiin hakijoihin.

Työllisyystilanteen helpottuessa voidaan poistaa vastikkeettomat työttömyystuet ainakin tahallisesti työttömiltä, jotka voidaan tunnistaa helpommin työvoimapulan aikana. Niin työttömyysputket kuin vuorotteluvapaat voidaan korvata tehokkaammilla keinoilla. Vuorotteluvapaalla on kuitenkin ollut tyypillisesti vain 5000-7000 ihmistä, joten siitä ei merkittävää puskua tule (Ilmakunnas 2015).

Yhteiskunta saisi merkittäviä säästöjä tehostamalla kaupunkien suunnittelua ja säätelyä. Satunnainen säätely, epäjohtonmukainen kaavoitus ja mielivaltainen hinnoittelu johtavat usein erittäin tehottomaan ja äärimmäisen epäoikeudenmukaiseen piilotukseen ennestään hyväosaisille ihmisille tai jopa yhtiöille. Tätä käsittelevät erinomaisesti Pursiainen ja Saarimaa (2016), kuten myös Soininvaara ja Särelä (2015) pienin erimielisyyksin, vaatiien lisää markkinoita kaupunkien asunto- ja tonttimarkkinoille, ruuhkamaksuja teille sekä kovempaa kiinteistöverotusta. Siihen en löytänyt mitään merkittävää lisättävää tai kritisoitavaa.

Julkisen sektorin tulee muutenkin pyrkiä optimoimaan markkina- ja suunnitelmasektorien työnjako. Todellinen työnjako Suomessa ei vielä vastaa optimia. Asuntotuotantoa, vapaa-aika- ja kulttuuritointa voisi siirtää markkinehtoisempaan ("kansandemokraattisempaan") suuntaan, mikä ei välttämättä tarkoita yksityistämistä tai edes yhtiöittämistä, vaan palvelujen läpinäkyvää markkinahinnoittelua. Sen sijaan koulutus-, sosiaali- ja terveyssektorit toimivat tehokkaimmin julkispalveluina (Stiglitz 2000). Tekeillä olevaan sote-uudistukseen

liittyy vaaroja, että terveydenhoitoa siirretään vääroppisesti markkinasektorille valinnanvapauden nimissä.

Nousukauden aikana julkisen sektorin tulee leikata työvoimaansa, missä vain pystyy. Tällä vapautetaan resursseja yksityisen sektorin käyttöön. Se ei välttämättä onnistu helposti, koska ei työvoimantarve ainakaan hoivasektorilla vähene. Hallintoa tehostamalla valtio voi vielä säästää yli 10 000 virkamiehen työpanoksen ja kunnat vähintäänkin saman verran. Valtio voi myös vähentää nousukaudella investointejaan kiireettömiin julkisiin infrastruktuureihin, jos se vaan on älynnyt sijoittaa niihin laman aikana. Vaaraksi jää, että korjaamatta jätetyt infrastruktuurit hajoavat käsiin ja ne rakennetaan uusiksi sitten korkeasuhdanteessa, koska silloin on rahaa ja pakko.

5.8 Johtaminen ja markkinointi

Jatkan tarkastelemalla johtamista. Vaikka johtamalla voidaan saada välittömiä tuloksia, käsittelen sitä vasta tässä luvussa, koska kyse on pitkäjänteisestä johtamisen kehittämisestä, jonka vaikutukset näkyvät vasta vuosien päästä.

Suomen menestymättömyydestä syytetään usein keinoa markkinointia ja huonoa johtamista (esim. Haapakoski 2013). Syytteet eivät jää perusteetta: esimerkiksi Aura ja Ahonen (2016) väittävät, että paremmalla johtajuudella yksityinen sektori voisi parantaa tuottavuuttaan 9 miljardilla eurolla ja tehdä 1 miljardin euron vuosittaiset kustannussäästöt. Rissanen ja Kaseva (2014) väittävät, että Suomen talous menettää vuosittain yli 25 miljardia euroa työkyvyttömyyseläkkeiden, sairauspoissaolojen, sairaana työskentelyn ja työtapa-turmien takia. Ahonen (2016) päätyy johtopäätökseen, että paremmalla johtamisella Suomen tuottavuutta voidaan parantaa jopa 20%! Nämä vaikuttavat varsin karkeilta arvioilta, mutta omien kokemuksieni perusteella en pitäisi sellaista mitenkään mahdottomana: ainakin näen useimmissa tuntemissani organisaatioissa jopa paljon tätä suurempia tuottavuuspotentiaaleja, erityisesti innovaatioalalla.

Bloom, Sadun ja Van Reenen (2017) vihjaavat, että johtamismenetelmien erot saattavat selittää jopa 30 % maiden välisestä kokonaistuottavuuden eroista. Parhaimmaksi he arvioivat Yhdysvaltain johtamismenetelmät. Samaa mittaristoa

soveltavat Maliranta ja Ohlsblom (2017) päätyvät tulokseen, että suomalaiset johtamismenetelmät ovat keskimäärin lähes yhtä hyvät kuin Yhdysvalloissa, mutta Suomessa toimii lukuisia tehtaita, joiden johtamiskäytännöt ovat heikkoja (Hyytinen 2017). Käytetyt mittarit mittaavat kuitenkin lähinnä mekaanista tuotannonhallintoa eivätkä tarkastele lainkaan aitoa ihmisten johtamista, jolla luulisi olevan paljon suurempi vaikutus yrityksen tuottavuuteen, erityisesti innovatiivisuuteen ja sopeutumiskykyyn. Kuvattujen mittareiden (Bloom et al 2017) mukaisesti täydellinen johtaminen saattaa vaikuttaa erittäin byrokraattiselta, mikä ei rohkaise luovaan ajatteluun eikä kannusta sitoutumaan (vrt Peltoniemi 2016).

Johtamistieteen kirjanoppineena mielelläni tuen johtamisen kehittämistä. Muistutan kuitenkin heti sen hitaudesta. Johtajien haukkuminen kelvottomiksi – niin perusteltua kuin se saattaa jossain tilanteessa ollakin – ei paranna johtamista yhtään eikä varsinkaan tuo yhtä ainuttakaan uutta työpaikkaa. Syyllisten tai syntipukkien löytäminen ei ole ratkaisu kuin vastuupakoisille poliitikolle. Korvausvaatimuksia on turha lähettää ihmisille, jotka toimivat epätäydellisesti, jos ei pysty osoittamaan rikosta tapahtuneeksi. Tuskin rikollisiltakaan johtajilta löytyisi merkittävästi rahaa vajeen paikkaamiseksi. Vaikka paremmalla johtajuudella saataisiin tuloksia lähes välittömästi, ainakin paljon nopeammin kuin rahapoliittisin keinoin, johtajuuden parantaminen on paljon pitkällisempi prosessi, koska monet johtajat ovat hyvin jääräpäisiä ja vastahakoisia oppimaan uutta varsinkin johtamisessa (Argyris 1991). Omistajajohtajaa ei voi edes vaihtaa, vaan omistaminen antaa hänelle oikeuden johtaa juuri niin huonosti kuin hän itse haluaa, kunhan ei lakeja riko. Moni voi jopa pitää johtajan asemaan kuuluvaa vallankäyttöä itselleen tärkeämpänä kuin rahallista voittoa tai yhtiön kasvua.

Johtajuuden vallankumous voi vaatia uuden johtajasukupolven kouluttamisen. Sitä ennen on luotava pätevä koulutusohjelma, joka perustuu perusteltuun tieteelliseen tietoon ihmisten johtamisesta. En ole sellaisesta vielä kuullutkaan, vaikka jo Kataisen hallituksen ohjelmaan kuului johtajuuden parantaminen ja johtamisverkoston luominen. Minun saama formaali johtamiskoulutus niin yliopistossa (2011-2014) kuin sotaväessä (1983) ei sellaisenaan valmenna nykypäivän johtamishaasteisiin, mutta onneksi asioita voi opiskella, tutkia ja kehittää itsekin omien näkemysten mukaan. Omat johtamisteoriani olen esittänyt toisaalla (Peltoniemi 2014, 2016).

6 Johtopäätöksiä

Suomi ei saa juuttua ikuiseen talouskriisiin. Lama ei seuraa luonnonlaeista vaan ihmisten päätöksistä, jotka perustuvat heidän arvoihinsa ja tietoihinsa. Lamasta päästään paremmilla tiedoilla ja inhimillisimmillä arvovalinnoilla.

Suomi voi selvitä tästä kriisistä kohti ennen näkemätöntä nousua ja täystyöllisyyttä suhteellisen helposti. Laman tahallinen tai tuottamuksellinen pitkittäminen on kuitenkin jo aiheuttanut korvaamattomia vaurioita kansakunnalle – erityisesti perheille – eikä sellaista saa hyväksyä. Työttömyyden poisto ei vaadi talouden kasvua – täystyöllisyys on saavutettu paljon pienemmälläkin kansantuotteella – mutta työttömyyden poistuminen itsessään luo kasvua, joka ei välttämättä edes lisää luonnonvarojen kulutusta, koska se perustuu ihmisten työhön eikä luonnon riistoon.

Talouskriisi johtui useista erillisistä syistä. Vastaavasti kriisin voittaminen vaatii monipuolista keinovalikoimaa. Mitä tasapainoisempaan keinopalettiin päästään, sitä lievemmin se iskee yksittäiseen kansalaiseen. Syyllisten etsimiseen ei kannata tuhлата liikaa aikaa, jos emme kuitenkaan saa heitä maksumiehiksi.

Kiireellisimmin tulee korjata yhteisvaluutta-alueen rikkiäinen rahapolitiikka kokonaan uuden talouspoliittisen paradigman pohjalta. Euroopan rahaliitto on jäänyt keskeneräiseen välitilaan, josta pitäisi ottaa askel eteen tai taakse.

Askel taakse tarkoittaa euron purkamista ja siirtymistä kansallisiin valuuttoihin, jotka kelluisivat toisiinsa nähden. Jako etelä- ja pohjoiseuroon ei toimi, koska se aiheuttaa kestämätöntä kahtia jakautumista Eurooppaan.

Askel eteen kohti kestäväää rahaliittoa edellyttää tiiviimpää integraatiota. Käytännössä se tarkoittaa yhteistä rahahallitusta, joka pystyy tekemään nopeasti rahaliittoa ja keskuspankkia sitovia päätöksiä demokraattisen legitimitietin pohjalta. Tehokas rahaliitto edellyttäisi myös yhteisvastuuta ja tuntuvia aluetukia, mikä vaikuttaa varsin epärealistiselta tämän ajan Euroopassa vallitsevassa poliittisessa ilmapiirissä. Käytännössä yhteisvastuu eli keskinäinen vakuutus voidaan säätää vain symmetrisessä alkutilanteessa. Yksimielisyyden vaatimukset

jarruttavat mitä tahansa integroitumista³¹. Tie on pitkä ja yksimielisyyttä odotettaessa pitää sortua temppuiluihin yhteisin kansallisin päätöksin.

Pelastaakseen euron Euroopan rahaliiton ja sen jäsenmaiden pitäisi hyväksyä hyperkeynesiläinen³² euroopanlaajuinen elvytys velkaa ottamalla ja rahaa painamalla. Euroopan tulee sallia inflaation kiihtyminen sekä hintojen ja palkkojen tuntuva nousu vahvoilla alueilla, erityisesti Saksassa. EKP:n tulee lainata tai vaikka lahjoittaa rahaa jäsenvaltioille tai niiden kansalaisille, mahdollisimman tasapuolisesti kunkin suhteellisen osuuden mukaan. Sitä en osaa sanoa, mitä kaikkia sääntöjä pitää kiertää ja muuttaa, jotta elvytys saadaan tehoamaan, mutta se on tehtävä. Suomen pitää painostaa Euroopan keskuspankkia ja euro-maita, erityisesti Saksaa siihen lähes kaikilla sodanjulistusta lievemmillä keinoilla. Tyrmäävän Brexit-kansanäänestyksen jälkeen Saksa saattaa jopa kuunnella Suomea hieman herkemällä korvalla. EKP:n tulee myös olla valmis lopettamaan elvytys heti talouden elvyttyä, jotta talous ei ylikuumenisi. Suuri osa Eurooppaa on jo pääsemässä ylös lamasta, joten EKP voinee pian siirtyä kohti neutraalia rahapolitiikkaa, jollei mitään pahaa tapahdu.

Euron pelastaminen vaatii Euroopan keskuspankilta ja komissiolta järkiintymistä ja tosiasioiden tunnustamista: uusklassinen ordoliberalinen käsitys makrotaloudesta ei toimi, koska se perustuu kestäättömille oletuksille ihmisluonnosta ja jopa virheelliselle rahakäsitykselle. Teoria pitää mukauttaa havaintoihin eikä ihmisiä voi pakottaa toimimaan teorian mukaan. Teorettinen viitekehys tulee perustaa realistiseen ihmiskäsitykseen, vaikka se väistämättä johtaa keinottelijoiden kiroamaan keynesiläiseen oppiin.

Rahaliiton ohessa pitäisi kehittää eurooppalaista tai jopa maailmallista moraaliunionia, jonka pilareiksi määritellään vastuiden asettaminen, vastuuhajeen torjunta sekä verojen harmonisointi veronkierron ja verokilpailun estämiseksi. Sellainen laajentaisi erityisesti kriisimaiden veropohjaa ja veronkantokykyä

31 Euroopan Unioni ei voi lipua vähitellen liittovaltioksi, eikä kukaan järkevä ja vastuullinen henkilö edes yritä sitä hivuttaa. Sellaiset kuvitelmat edustavat lähinnä vainoharhaisuutta tai perusteetonta poliittista pelottelua. Nytkin jo uudistukset tyssäävät Saksan perustuslakituomioistuimeen ja pienetkin lisäaskeleet ovat suuren vaivan ja kohun takana.

32 Hyperkeynesiläisyyttä ei ilmeisesti ole määritelty virallisesti. Se on lähinnä vastustajien käyttämä pilkallinen termi. Taloutta tuntemattomat kuvaavat sillä lähinnä hillitöntä velanottoa. Itävaltalaisille se tarkoittaa rahapolitiikkaa, jossa ei välitetä inflaatiosta. Tässä tarkoitan sillä sellaista talouspolitiikkaa, jossa pyritään täystyöllisyyteen pumppaamalla kansantalouteen riittävästi rahaa laman aikana silläkin uhalla, että inflaatio nousee. Vastaavasti nousukaudella tehdään vastakkaisia toimia.

merkittävästi. Suomen pitää kuitenkin varautua siihen, että Eurooppa ei pysty sopimaan mistään järkevästä suunnitelmasta säädyllisessä ajassa.

Viimeisenä vaihtoehtona Suomen pitää erota eurosta omalla, yksipuolisella päätöksellä, ihan oikeasti eikä vain leikkiuhkauksena. Toimimattomasta eurosta koituu Suomelle paljon enemmän haittaa kuin hyötyä ja tällä hetkellä Suomi kärsii vahvasta eurosta kohtuuttomasti. Suomen kustannustaso ei vastaa suomalaisen työn ja suomalaisten tuotteiden ja palvelujen maailmanmarkkina-arvoa eikä se kiukuttelemalla parane. Ero tulisi sitten toteuttaa mahdollisimman nopeasti, mutta kuitenkin suunnitellusti ja hallitusti, mihin menee kuukausia ellei vuosia. Siirtyminen kokonaan elektroniseen tilirahaan helpottaisi niin siirtymää kuin uutta rahapolitiikkaa, mutta siihen liittyy vielä haittoja ja uhkia, jotka pitää ensin selvittää.

Suomen ero saattaa johtaa dominoefektin kautta koko rahaliiton sortumiseen, koska se nostaisi euron kurssia ja siten tekisi muiden kriisimaiden tilannetta entistä kestävämmäksi, mutta sortukoon sitten. Toisaalta yhdenkin Kreikkaa merkittävämmän euromaan lipeäminen eurosta pakottaa Suomen joka tapauksessa omaan ratkaisuunsa.

Jos EKP ja euroalue järkiintyvät ja hyväksyvät Suomen ehdot, tulee Suomenkin tehdä oma osansa. EKP:n päätös- ja toimintaviipeen vuoksi Suomen tulee joka tapauksessa toimia ennakoiden. Suomen tulee pienentää merkittävästi työvoimakustannuksia – ensisijaisesti fiskaalisen devalvaation kautta eli alentaa työnantajan sivukuluja siirtämällä nykyisin työnantajalle kuuluvia sosiaalivakuutusmaksuja työntekijöiden vastuulle. Se vaatii myös tuloverojen alennusta, mikä kompensoidaan nostamalla arvonlisäveroja sekä eräitä muita veroja (esimerkiksi valmisteveroja ja kiinteistöveroja). Suomella olisi pelivaraa jopa reilun 20 % fiskaaliseen devalvaatioon. Tarkka määrä riippuu siitä, kuinka kovasti EKP elvyttää ja kuinka hyvin muut keinot tepsivät. Luultavasti vajaat 10 % riittäisi, jos EKP tekee oman osansa eikä mikään muu mene pieleen, mutta ilman EKP:n ja Saksan apua tarvitaan selvästi suurempaa devalvaatioprosenttia, ehkä jopa 15-20 %. Tällä hetkellä on viitteitä, joskaan ei varmuutta, että Saksan palkkainflaatio lähtisi laukkaamaan, mikä helpottaa Suomen ahdinkoa niin, että selviäisimme kohtuullisen pienellä prosentilla.

Välikorjauksena voisimme käyttää omia sivuvaluuttoja euron sisällä. Se tarkoittaisi yhtäältä laskennallisia virtuaalivaluuttoja palkkojen ja sosiaali-etuuksien määrittämiseksi, toisaalta valtion laskeman pseudorahan käyttöä rahan määrän lisäämiseksi. Ensimmäinen tuottaisi useimmat kelluvan valuutan hyödyt ilman merkittäviä haittoja, jälkimmäinen päästäisi meidät pahasta eli deflaatiosta.

Rahapolitiikan ohella Suomessa pitää aloittaa nopea ja määrätietoinen elvytys finanssipolitiikan keinoin. Näillä parannetaan vientisektoria sekä elvytetään kotimarkkinoita. Elvytyksellä lisätään massiivisesti julkisia investointeja sekä nostetaan jossain määrin myös julkista kulutusta niin paljon, että saavutetaan täydytyöllisyys. Lisäksi tuetaan yksityisiä investointeja julkisin vipuvarsin esimerkiksi asuntotuotannossa (ks Kiander 2015). Suomen pitää kuitenkin seurata suhdanteita tarkasti, jotta elvytys pystytään lopettamaan oikea-aikaisesti, ei liian aikaisin eikä liian myöhään.

Kotimainen elvytys rahoitetaan nostamalla veroja, ottamalla velkaa ja myymällä valtion omistamat pörssiosakkeet. Verotuloja nostetaan kätevimmin laajentamalla veropohjaa, mikä vaatii kansainvälisiä sopimuksia veronkierron torjumiseksi ja valtioiden välisen verokilpailun estämiseksi. Se voi jo sellaisenaan riittää Suomen ja useimpien muidenkin valtioiden budjettivajeiden paikkaamiseksi, mutta ei varmaan ehdi tähän lamaan. Tässä lamassa nopeiten selvitään asettamalla arvonlisäveroasteeksi yleisesti 25 % ja korottamalla kiinteistöveroja (ks Soininvaara & Särelä 2015). Pääomaveroja tulee säätää siten, että investoijat voivat saada sijoittamalleen rahalle kohtuullista korkoa, mutta kohtuuttomia tuottoja verotetaan progressiivisesti. Omaisuuden arvonlisää painotetaan verotuksessa suhteessa osinko- ja vuokratuottoihin vastuuhajeen torjumiseksi. Yleisvaarallinen asuntojen varainsiirtovero poistetaan heti ja kokonaan.

Ilman rakenteellisia toimia kaikki rahapolitiittiset temput ja velanotto jäävät suutariksi. Erityisesti työvoimakustannusten ja käytännössä samalla nettopalkkojen alentamista ei voi kiertää, vaan se on toteutettava tavalla tai toisella, tuntuipa se kuinka katkeralta tahansa. Muiden toimien onnistumisesta riippuu, kuinka paljon palkkoja on alennettava tai kuinka paljon ne alentuvat itsestään. Hallittu euroerokin voi vaatia sisäistä devalvaatiota, jotta kurssiero ei nousisi kohtuuttomaksi: vain liki 1:1-suhteessa tapahtuva valuuttamuunnos estää keinottelun ja siitä johtuvat tappiot.

Valtion tulee ehdottomasti varoa käyttämästä ulkomaista velkaa syömäkustannuksiin tai antamasta signaalia, että velanotto korvaisi välttämättömät uudistukset. Velkaa otetaan uudistusten rahoittamiseksi ja tilapäisen notkahduksen taittamiseksi, ei muuten. Velka tulee suunnata tulevaisuussuuntautuneesti koulutukseen, tutkimukseen sekä investointeihin, kuten julkisiin infrastruktuureihin taikka uusien innovatiivisten ja investointivaltaisten valtionyhtiöiden perustamiseen, esimerkkinä kullankaivaminen valtion kaivosyhtiön kautta.

Pikaelvytyksen ohella tulee aloittaa pitkävaikutteiset toimet vakaan talouden luomiseksi. Erityisesti poistetaan taloudesta kaikki tunnistettavat vastuuhajeiset ja riskisocialistiset piirteet, kuten sopimukset, joilla riskiä siirretään yhteiskunnan maksettavaksi. Vastuuhajeisista ja riskipitoisista toimista hyötyä saavat osapuolet saatetaan elinikäiseen korvausvastuuseen myöhemmin ilmenevistä haitoista saamansa hyödyn täydestä määrästä.

Rahamarkkinoita säädellään tehokkaammin rajoittamalla johdannaisia ja kupla-arvopapereita, joiden arvo ei perustu reaalityönteeseen vaan odotuksiin. Talletus- ja investointipankit erotetaan toisistaan, poistetaan vaaralliset kytkennät epävakaa kasinotoiminnan ja vakaan pankkitoiminnan väliltä, pilkotaan liian suuret rahalaitokset ja myönnetään valtion takuu vain asiallisille ja vakaille talletuspankeille.

Työmarkkinajärjestelmä tulee uudistaa perusteellisesti. Sen tulee pystyä vastaamaan symmetrisiin ja epäsymmetrisiin muutoksiin ja sokkeihin. Ilman työmarkkinoiden uudistuksia kaikki korjaus-, kiristys- ja elvytystoimet jäävät vain hetken helpotukseksi, jos edes sellaiseksi. Uudistukset pitäisi toteuttaa kiireellisesti, mutta käytännössä ne ovat vaikeimmat ja poliittisista syistä voitaen toteuttaa vain hyvinä aikoina, jolloin niitä on vaikeampi motivoida. Työmarkkinauudistus on oikeastaan talouden kestävän korjaamisen tärkein ja välttämättömin askel, jota ilman täystyöllisyyttä ei saavuteta kuin satunnaisesti ja tilapäisesti. Siitä ei juurikaan puhuta, koska se johtaa helposti poliittiseen itsemurhaan.

Palkkojen tulee joustaa suhdanteiden mukaan ylös- ja alaspäin. Joustovara vaaditaan erityisesti, jos pysytään yhteisvaluutassa, riippumatta siitä kenen syytä vaikeudet ovat. Työpaikkakohtaiset palkkajärjestelmät joustavat spontaaneimmin, mutta keskitettyyn järjestelmään voidaan rakentaa sisään automaattinen jousto-

järjestelmä. Liittokohtaiset johtavat turmioon, joten niistä on päästävä eroon. Toki jokaisessa järjestelmässä palkat voidaan kytkeä joustavaan virtuaalivaluuttaan, jolla voidaan korjata kestokyvyn ylittävät palkankorotukset.

Kaikki työttömyyskorvaukset tulee ehdottomasti siirtää työntekijöiden hallitsemien alakohtaisten keskinäisten työttömyysrahastojen vastuulle. Niiden rahoitus kerättäisiin yksinomaan hyödynsaajilta eli vakuutetuilta työntekijöiltä tuloveroluonteisena vakuutusmaksuna. Tällöin valta ja vastuu kohtaavat – eli järjestöt sisäistävät vaatimiensa palkankorotusten ulkoisvaikutukset – kuten pitääkin. Malliin liittyvä valintaongelma (*”adverse selection”*) voi vaatia pakkojäsenyyttä.

Suomen tulee harjoittaa aktiivista elinkeinopolitiikka hyödyntämällä Suomen kansallisia kilpailuetuja eikä tekemällä mitä tahansa. Tuetaan mikrotason uudistumista, helpotetaan yritysten perustamista, kannustetaan innovointiin, panostetaan koulutukseen ja tehostetaan julkisen sektorin toimintaa muun muassa parantamalla työnjakoa, digitalisoimalla, lisäämällä asunto-, tontti- ja rakennuspolitiikan markkinaehtoisuutta ja kehittämällä sosiaali- ja terveystalvveluja sekä koulutustointa julkisen sektorin palveluina. Koulutuksen kohdistamista pitää tehostaa ennakoivasti. Sekä sisäinen devalvaatio että setelielvytys vaativat onnistuakseen vapautta, valmiutta ja ketteryttä markkinasektorilta.

Johtamista ja johtamiskulttuuria tulisi kehittää. Liian usein yritysmaailmassa ja erityisesti yliopistoissa uudistukset tökkäävät innovaatiokielteisiin johtajiin ja huonoon johtamiseen. Uusien ideoiden keksiminen ja visioiden luominen onnistuisivat helposti melkein keneltä vain, mutta useimmissa organisaatioissa ei osata johtaa luovuuteen eikä niissä hyväksytä aiempien totuuksien kyseenalaistamista. Organisaatiokulttuuria ja työilmapiiriä riivaa häpeän ja epäonnistumisen pelko. Toisaalta usein koko lamasta syytetään huonoa johtamista ja kehnoa markkinointia. Nämä syytökset voivat olla pitkälti totta, mutta johtaminen ja markkinointi eivät haukkumalla parane. Niiden kehittäminen on vuosikymmenien prosessi eikä se korvaa välttämättömiä välittömiä toimia kuten sisäistä devalvaatiota.

Suhdanteiden parannuttua valtion tulee nopeasti vähentää velanottoa ja investointeja. Korkotasoa toimii hyvänä mittarina, ihan uuden tai vanhan klassisen

talusteorian oppien mukaan: jos korko on matala, rahaa on tarjolla tarpeeksi eikä valtio vie omilla investoinneillaan yksityisen sektorin toimintaedellytyksiä.

Korkeasuhdanteen alettua tulee aloittaa massiiviset valtiontalouden tervehdyttämistoimet, kuten julkisen sektorin leikkaukset sekä velan takaisinmaksu. Talouden ylikuumentumisen ja työvoimapulan estämiseksi julkisten menojen leikkauksia pitää tarvittaessa tehdä hyvinkin nopeasti. Poliittisen päätösviipeen vuoksi niiden suunnittelu ja valmistelu pitää aloittaa välittömästi. Järkeviä tehostamistoimia pitää toki harjoittaa koko ajan suhdanteista riippumatta ja epäterveitä tukia pitää leikata heti, kun sellaiset tunnistetaan.

Työllisyyden parantuessa tulee ryhtyä toimiin työvoiman tarjonnan lisäämiseksi. Tämä on välttämätöntä kestävyysvajeen kattamiseksi. Toimiin sisältyvät eläkeiän nostaminen; työttömyysputken ja vuorotteluvapaan lakkauttaminen – tilalle kehitetään sapatti- ja kuntoutuskausia työpaikan olosuhteiden ja työntekijöiden tarpeiden mukaan; vapaaehtoiseen työttömyyteen kannustavien sosiaalietujen karsiminen – ilmeisesti perustulomallisen ja osin lainaan sekä apupalkkatöihin perustuvan sosiaaliturvan toteuttaminen sekä epätyypillisten työmahdollisuuksien luominen normista poikkeaville työntekijöille.

Näiden toteuttaminen laman aikana osoittaisi korniutta, mutta nousun aikana ne on pystyttävä toteuttamaan nopeasti. Siksi niiden valmistelu tulee aloittaa hyvissä ajoin. Erinäisistä sosiologisista syistä ihmisten solidaarisuus heikkenee ja kateus kasvaa hyvinä aikoina, mikä myös vähentää veronmaksuhalukkuutta ja lisää sosiaaliturvan vastustusta.

Työperäistä maahanmuuttoa ei sinänsä tarvita kestävyysvajeen paikkaamiseen. Sallittakoon yritysten vapaammin hankkia kriittisiä asiantuntijoita kansainvälisiltä työmarkkinoilta ja palkata ulkomaisia työntekijöitä huutavaan työvoimapulaansa, kunhan sillä ei poljeta työehtoja, mutta muuten meidän tulee pystyä täyttämään omiin kansalaisiin kohdistuvat velvoitteemme omin voimin riistämättä toisilta kansoilta heidän parasta työvoimaansa.

Määrätietoinen vastuun- ja moraalinpalautus pitää aloittaa heti poistamalla kaikki mahdollisuudet siirtää omia riskejä ulkopuolisille tai kupata heikompia. Poliitikkojen itsensä pitäisi myös näyttää esimerkkiä toimimalla rehellisesti, eettisesti ja oikeudenmukaisesti ja kantaen vastuunsa päätöksistään. Julkiselle

sektorille, aivan erityisesti kuntasektorille kaivataan läpinäkyvyyttä, oikeudenmukaisuutta ja sopivaa tasapainoa markkinasektorin ja suunnitelmasektorin välille. Yleisen moraalien vahvistuminen tuottaa luottamusta, joka aktivoi markkinoita ja investointeja. Parhaimmassa tapauksessa se yksistään riittää lopettamaan laman, mutta pelkästään sen varaan ei voi vielä luottaa.

Toistan vielä tärkeimmät toimet:

1. Noudatetaan rohkean vastasyklistä talouspolitiikkaa ottaen reilusti velkaa matalasuhdanteessa ja tehden rankkoja leikkauksia korkeasuhdanteessa.
2. Korjataan euro joustavoittamalla jäsentalouksia, puutumalla ylijäämiin, sallimalla rahapaino ja säätämällä yhteisvastuuta tai siirrytään omaan elektroniseen valuuttaan.
3. Liitetään valta ja vastuu ja poistetaan vastuuhajeiset ja riskisosialistiset järjestelmät.
4. Uudistetaan työmarkkinajärjestelmä joka suuntaan joustavaksi ja vastuuta kantavaksi.

Kaikkia tarvitaan – ilman viimeistä edelliset jäävät tehottomiksi. Vauraus tulee ihmisten työstä ja laaja, vastentahtoinen työttömyys seuraa yksinomaan päättäjien ilkeydestä, ahneudesta, laiskuudesta tai tietämättömyydestä.

Tämä ohjelma nostaa takuuvarmasti Suomen vahvaan nousuun muutaman kuukauden kuluessa ja poistaa työttömyyden muutamassa vuodessa, jos sitä ei töpeksitä löysiin kompromisseihin tai muihin välistävetoihin. Se myös estää seuraavan kotikutoisen laman syntymisen, parantaa mahdollisuutta sopeutua ulkoisiin sokkeihin ja takaa täystyöllisyyden lähes kaikkien sotaa lievempien kriisien aikana. Tämä ei kuitenkaan ole yksityiskohdiltaan lopullinen totuus, vaan teorioita tulee jatkuvasti kehittää ja täydentää uuden tietämyksen myötä ja siten ohjelmaakin tulee säätää koko ajan. Jotkut seuraukset ja sivuvaikutukset voivat olla hyvinkin herkkiä noille yksityiskohdille, joten sellaisten vaikutuksia pitää jatkuvasti tutkia.

Lähteitä

- Acemoglu, D. (2010) When does labor scarcity encourage innovation? *Journal of Politics and Economy*, 118, (6), 1037–1078.
- Acemoglu, D., Robinson, J. & Verdier, T. (2012) Can't we all be more like Scandinavians? Asymmetric Growth and Institutions in an Interdependent World, *NBER Working Paper No. 18441*
- Addison, J.T. (2016) Collective bargaining systems and macroeconomic and microeconomic flexibility: the quest for appropriate institutional forms in advanced economies. *IZA Journal of Labor Policy*, 5:19.
- Ahonen, G. (2016) *Parempi työelämä – parempi talous*. Helsinki: Agenda
- Ahokas, J. & Holappa, L. (2014) *Rahatalous haltuun: Irti kurjistavasta talouspolitiikasta*, Like Kustannus Oy, Keuruu,
- Ahokas, J. & Holappa, L. (2016) Juha Tervalan väitteet jälkikeynesiläisyydestä, *Kansantaloudellinen aikakauskirja 2/2016*, 228.
- Akerlof, G A. (2002) Behavioral macroeconomics and macroeconomic behavior, *American Economic Review* 92, 411–433.
- Akerlof, G.A. (2007) The missing motivation in macroeconomics, *American Economic Review* 97, 5–36.
- Akerlof, G.A. & Yellen, J.L. (1990) The fair wage-effort hypothesis and unemployment, *Quarterly Journal of Economics* 105, 255–283
- Akerlof, G.A. & Shiller, R.J. (2009) *Animal Spirits: How Human Psychology Drives the Economy, and Why It Matters for Global Capitalism*. Princeton University Press.
- Alaja, A. & Suominen, E. (2014) *Taloutta työvälle – markkinaliberalismin myyttejä murtamassa*, Helsinki: Into
- Alesina, A.F. & Ardagna, S. (2009) *Large Changes in Fiscal Policy: Taxes Versus Spending*. National Bureau of Economic Research.
- Alesina, A., Azzalini, G., Favero, C., Giavazzi, F. & Miano, A. (2016) Is it the "How" or the "When" that Matters in Fiscal Adjustments? *2016 IMF-ARC conference*.
- Alho, K.E.O. & Kiander, J. (2010) Työmarkkinat kriisissä ja sen jälkeen – Kivi-riippa vai kasvun lähde? teoksessa Rouvinen, P. & Ylä-Anttila, P. (toim.) *Kriisin jälkeen*, Helsinki: Taloustieto, 217-233
- Andresen, T. (2013) Improved macroeconomic control with electronic money and modern monetary theory, *Real-world Economics Review*, 63, 135-141, <http://www.paecon.net/PAERreview/issue63/Andresen63.pdf>
- Argyris, C. (1991) Teaching smart people how to learn, *Harvard Business Review*, 4, 4-15.
- Aristoteles (1989) *Nikhomakoksen etiikka*, Helsinki: Gaudeamus
- Arrow K. J. (1984), *The Economics of Agency*, Institute for Mathematical Studies in the Social Sciences, Stanford University.

- Aura, O., & Ahonen, G. (2016) *Strategisen hyvinvoinnin johtaminen*. Helsinki: Talentum Pro.
- Bagus, J. (2011) *Euro eksyksissä. Yhteisvaluutta nykymuodossaan on itsetuhoinen järjestelmä*, Helsinki: Eetos
- Baldwin, R., Beck, T., Bénassy-Quéré, A., Blanchard, O., Corsetti, G., de Grauwe, P., et al. (2015) Rebooting the Eurozone: Step 1 – agreeing a crisis narrative. *CEPR Policy Insight*, 85, 1-15
- Ball, L. M. (2013) The case for four percent inflation, *Central Bank Review (Central Bank of the Republic of Turkey)* 13: 17–31.
- Batini, N., Callegari, G. & Melina, G. (2012) Successful austerity in United States, Europe and Japan, *IMF working paper WP/12/190*.
- Bentham, J. (1780) *Introduction to Principles of Morals and Legislation*.
- Bernanke, B. (2002) Remarks by Governor Ben S. Bernanke Before the National Economists Club, Washington, D.C. November 21, 2002.
- Blanchard, O. (1997) The medium run, *Brookings Paper on Economic Activity*, 2, 89-158.
- Blanchard, O. (2015) Greece: Past Critiques and the Path Forward, *IMFdirect*, July 20.
- Blanchard, O. (2016) Do DSGE Models Have a Future? *Peterson Institute for International Economics, Policy Brief* 16–11.
- Blanchard, O., Dell’Ariccia, G. & Mauro, P. (2010) Rethinking macroeconomic policy, *Journal of Money, Credit and Banking*, 42, 199–215
- Bloom, N., Sadun, R. & Van Reenen, J. (2017) Management as a technology? *Harvard Business School Strategy Unit Working Paper* No. 16–133
- Borg, A. & Vartiainen, J. (2015) Strategia Suomelle. *Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja*, 5/2015.
- Buiter, W.H. (2015), The Simple Analytics of Helicopter Money: Why It Works – Always, *Economics: The Open-Access, Open-Assessment E-Journal*, 8, 1–38 (Version 2). <http://www.economics-ejournal.org/economics/journalarticles/2014-28/version-2>.
- Calmfors, L. (1998) Macroeconomic policy, wage setting, and employment – what difference does the EMU make? *Oxford Review of Economic Policy*, 14(3), 125-151.
- Calmfors, L. & Driffill, J. (1988) Bargaining structure, corporatism and macroeconomic performance. *Economic Policy*, 3(6), 13-62.
- Cassidy, J. (2010) *How markets fail – the logic of economic calamities*, Penguin edition.
- Chydenius, A. (1765) *Den Nationalle Winsten* (Suom. Kansallinen voitto, jonka on mitä nöyryimmällä kunnioituksella valtakunnan korkea-arvoisille säädyille luovuttanut eräs niiden jäsen, teoksessa Jonasson, M. & Hyttinen, P. (toim.) (2012) *Anders Chydenius Kootut teokset*, s. 375-402)
- Chomsky, N. (2000) *Hinnalla millä hyvänsä – Uusliberalismi ja globaali kuri*, (Suom. J. Ahokas) Helsinki: Like

- Coase, R. H. (1960) The Problem of Social Cost, *Journal of Law and Economics*, 3: 1–44
- Cochrane, J.C. (2014) An Autopsy for the Keynesians, *The Wall Street Journal*, <http://www.wsj.com/articles/john-h-cochrane-an-autopsy-for-the-keynesians87.100.225.104-1419205362>
- Cooper, G. (2008) The Origin of Financial Crisis,
- Deci, E.L. & Ryan, R.M. (2000) The 'what' and 'why' of goal pursuits: human needs and the self-determination of behavior, *Psychological Inquiry*, 11, 227-268.
- De Grauwe, P. (2012) *Lectures on Behavioral Macroeconomics*, Princeton University Press, Princeton, New Jersey.
- DeLong, J. B. & Summers, L. H. (2012) Fiscal Policy in a Depressed Economy [with Comments and Discussion], *Brookings Papers on Economic Activity*, 233-297
- De Mooij, R.A. & Keen, M. (2012) Fiscal Devaluation and Fiscal Consolidation: The VAT in Troubled Times, *IMF Working Paper* N:o 12/85.
- Díez-Catalán, L. & Villanueva (2015) Contract staggering and unemployment during the great recession: evidence from Spain. No. 1431. Banco de España, 2015.
- Di Mauro, F., Gianmarco, O. & Daria, T. (2011) The Euro and the competitiveness of European firms, In Codogno, L. & Paganetto, L. *Measuring Italy's external competitiveness*, Rubettino, 274-285.
- Engler, P. & Tervala, J. (2018) Hysteresis and fiscal policy, *Journal of Economic Dynamics and Control*, in press
- Eerola, E. (2016) Varainsiirtoverosta eroon – mitä tilalle? *Kansantaloudellinen aikakauskirja*, 112, 3, 281-283.
- European Commission (2015) Completing Europe's Economic and Monetary union. Juncker, Tusk, Dijsselboem, Draghi & Schulz report 22.6.2015
- Fama, E.F. (1970) Efficient Capital Markets: A Review of Theory and Empirical Work. *Journal of Finance*, 25, 383-417.
- Fehr, E. & Tyran, J.-R. (2001) Does money illusion matter? *American Economic Review* 91, 1239–1262.
- Fehr, E. & Tyran, J.-R. (2005) Individual irrationality and aggregate outcomes, *Journal of Economic Perspectives*, 19: 43–66.
- Fehr, E. & Tyran, J.-R. (2014), Does money illusion matter?: Reply, *American Economic Review* 104: 1063–1071.
- Feldstein, M. (1997) The Political Economy of the European Economic and Monetary Union: Political Sources of an Economic Liability, *NBER WP* 6150, August 1997.
- Fischer, J. (2016) *Epäonnistunut Eurooppa* (Suom. M. Janatuinen) Helsinki : Into
- Fisher, I. (1928) *The Money Illusion*, Martino Publishing, Mansfield 201

- Freystätter, H. (2016) Alustavia arvioita EKP:n määrällisen keventämisen vaikutuksista, *Kansantaloudellinen aikakauskirja* 112, 418-426.
- Friedman, M. (1953) The Case for Flexible Exchange Rates, kirjassa *Friedman's Essays in Positive Economics*, University of Chicago Press.
- Friedman, M. (1962) *Capitalism and Freedom*.
- Friedman, M. (1969), *The Optimum Quantity of Money*, London: Macmillan
- Friedman, M. & Friedman, R. (1982) *Vapaus valita*. (Free to choose, 1980, Suomentaneet H. Lempiäinen & J. Vesikansa). Helsinki: Otava
- Galbraith, J.K. (1967) *The New Industrial State*, suom. Uusi yhteiskunta.
- Galbraith, J.K. (2016) *Welcome to the Poisoned Chalice: The Destruction of Greece and Europe*, Yale University Press
- Ghosh, A., Ostry, J. & Qureshi, M. (2015) Exchange Rate Management and Crisis Susceptibility: A Reassessment, *IMF Economic Review*, 63, 238–276.
- Goodhart, C. (1998) The two concepts of money: implications for the analysis of optimal currency areas, *European Journal of Political Economy*, 14, 3, 407–43
- Graeber, D. (2011) *Debt: The First 5000 Years*. Brooklyn, N.Y.: Melville House
- Haaparanta, P. (2013) Suomen kilpailukykyongelma johtuu yritysjohdon heikosta liiketoimintaosaamisesta, *Talous & Yhteiskunta*, 41:1, 2-11.
- Haaparanta, P. (2015) Miten Suomen taloutta voitaisiin elvyttää? *Talous ja yhteiskunta*, 1, 2-11.
- Hagedorn, M., Manovskii, I. & Mitman, K. (2016) *Interpreting Recent Quasi-experimental Evidence on the Effects of Unemployment Benefit Extensions*
- Hahnel, R. (2012) *Kilpailusta yhteistyöhön. Kohti oikeudenmukaista talousjärjestelmää*. (Alkup. *Economic Justice and Democracy: From Competition to Cooperation, 2005*, Suom. A. Tamminen) Helsinki: Suomen Rauhanpuolustajat & Like
- Harakka, T. (2014) *Suuri kiristys. Tie ulos eurokriisistä*. Porvoo: Schildts & Söderströms
- Hayek, G. A. (1944) *The Road to Serfdom*, London: Routledge
- Helliwell, J. & Huang, H. (2011). New measures of the costs of unemployment: Evidence from the subjective well-being of 3.3 million Americans. *NBER Working Paper No. 16829*.
- Herrman, U. (2015) *Pääoman voitto*, Helsinki: Into
- Hetemäki, M. (2015) Eurokriisin syyt ja euroalueen tulevaisuus, *Kansantaloudellinen aikakauskirja*, 111, 16-39.
- Hicks, J.R. (1937) Mr. Keynes and the 'Classics'; A Suggested Interpretation, *Econometrica*, 5(2), 147-159.
- Holm, P., Huovari, J. & Lahtinen, M. (2013) *Miten euroalue kehittyy?* Suomen Perusta.
- Holmström, B. (1979) Moral Hazard and Observability, *Bell Journal of Economics*, 10(1), 74-91.

- Holmström, B. (2010) Vuosien 2007-2008 paniikki, teoksessa Rouvinen, P. & Ylä-Anttila, P. (toim.) *Kriisin jälkeen*, Helsinki: Taloustieto, 39-58.
- Holmström, B., Korkman, S. & Vihriälä, V. (2016) *Talouspolitiikan suunta*. Muistio valtioneuvostolle 25.8.2016.
- Hume, D. (1751) *Enquiry concerning the Principles of Morals*
- Huuskonen, J. (2017) Considering Potential Bias in Macro-estimates for the Elasticity of Labour Demand. Paper prepared for the Economic Policy Council
- Hyytinen, A. (2017) Ovatko hyvät johtamismenetelmät talouskasvun lähde? *Kansantaloudellinen aikakauskirja* 113, 459-462.
- Höpner, M. & Lutter, M. (2014) One currency and many modes of wage formation. Why the eurozone is too heterogeneous for the euro. *MplfG Diskussion Paper* 14 /14.
- Hämäläinen, T. (2010) Elinkeino- ja innovaatiopolitiikan uudistamistarpeet, teoksessa Rouvinen, P. & Ylä-Anttila, P. (toim.) *Kriisin jälkeen*, Helsinki: Taloustieto, 175-189.
- Iivarinen, V. (2015) *Raha. Mitä se todella on ja mitä sen tulisi olla?* Helsinki: Into
- Independent Evaluation Office (2014) *IMF Response to the Financial and Economic Crisis: An IEO Assessment*, 8.10.2014
- Independent Evaluation Office (2016) *The IMF and the crises in Greece, Portugal and Ireland: An evaluation of the Independent Evaluation Office*,
- International Labour Organization (2013) *Global Wage Report 2012/2013, Wages and Equitable Growth*.
- Ilmakunnas, S. (2015) Strategia vai taktiikka: Anders Borgin ja Juhana Vartiaisen raportin arviointia, *Kansantaloudellinen aikakauskirja*, 111, 214-220.
- IMF (2016b) IMF Executive Board Concludes 2016 Article IV Consultation with Finland.
- Kahneman, D. & Tversky, A. (1979), Prospect theory: An analysis of decision under risk, *Econometrica*, 47, 263–291.
- Kajanoja, L. (2015): Paljonko Suomen kustannuskilpailukyvyyn tulisi parantua? *Kansantaloudellinen aikakauskirja*, 111, 361–372.
- Kaldor, N. (1955) Alternative theories of distribution. *The Review of Economic Studies*, 23, 83-100.
- Kanniainen, V. (2008) Miksi taloustieteilijöitä vihataan, *Tieteessä tapahtuu*, 8, 47-50.
- Kanniainen, V. (toim.), ETT (2014) *Euron tulevaisuus. Suomen vaihtoehdot*. Helsinki: Libera
- Kanniainen, V. (2016) Mikä on euron kohtalo? *Uusi Suomi*, <http://vesakanniainen.puheenvuoro.uusisuomi.fi/225661-mika-on-euron-kohtalo?>
- Kanniainen, V., Ala-Peijari, J., Koskenkylä, H., Malinen, T., Mellin, I. & Miettinen, S. (2015) *Miten Suomi voidaan pelastaa. Talouspoliittinen manifesti*. Helsinki: Libera

- Kant, I. (1931) *Siveysopilliset pääteokset. (Tapojen metafysiikan perustus, Grundlegung zur Metaphysik der Sitten, 1785; Käytännöllisen järjen kritiikki, Kritik der praktischen Vernunft, 1788.)* Suomentanut sekä johdannolla ja selityksillä varustanut J. E. Salomaa. Laaturkirjat.
- Kant, I. (1795) *Zum Ewigen Frieden*
- Kauhanen, A. & Vihriälä, V. (2016) Työn määrä: Miksi Suomessa pitäisi tehdä enemmän työtä? *ETLA Raportit* No 50. <http://pub.etla.fi/ETLA-Raportit-Reports-50.pdf>
- Kekkonen, U. (1952) *Onko maillamme malttia vaurastua?* Helsinki: Otava.
- Keränen, H. (2017) Liian aikainen sopeutus oli virhe, *Talous ja yhteiskunta* 4/2017, 26-27.
- Keynes, J.M. (1931) Addendum to Great Britain, Committee on Finance and Industry, Reprinted in Moggridge, D. (ed.) *The collected writings of John Maynard Keynes*, 1981, vol 20, 283-309: London: Macmillan and Cambridge
- Keynes, J.M. (1951) *Työllisyys, korko ja raha.* (Alkup. The General Theory of Employment, Interest and Money, 1936, suom. Karjalainen, A. & Kivinen, P.) Porvoo: WSOY.
- Kiander, J. (2015) Voiko pieni euromaa tehdä itsenäisiä elvytyspäätöksiä. *Talous ja Yhteiskunta* 1/2005, 12-13.
- Kiander, J. (2015) Tuhoavatko keynesiläiset ajatukset talouden? Näkökohtia Björn Wahlroosin kirjasta, *Kansantaloudellinen aikakauskirja*, 11, 266-271.
- Kiema, I. (2016) Tie DSGE-makromalleihin – minkä verran päästiin eteenpäin? *Talous ja yhteiskunta*, 3/2016, 36-41.
- Kiema, I. (2017) Umpimähkään valitut menetelmät tuottavat umpimähkäisiä tuloksia – Rakenteellisen jäämän arviointia. *Talous ja yhteiskunta*, 4/2017, 20-25.
- Kilponen, J. (2016) Fiskaalinen devalvaatio yhtenä hintakilpailukykyä parantavana toimena, *Kansantaloudellinen aikakauskirja*, 112, 314-326.
- Kindleberger, C. (1978) *Manias, Panics, and Crashes: A History of Financial Crises*, New York: Basic Books
- King, M. (2016) *The End of Alchemy: Money, Banking and the Future of the Global Economy*, Little, Brown
- Klein, N. (2008) *Tuhokapitalismin nousu*, Helsinki: WSOY
- Knapp, G.F. (1924) *The State Theory of Money*, Macmillan and Company, 1924
- Kolsrud, J., Landais, C., Nilsson, J.P. & Spinnewijn, J. (2018) The Optimal Timing of Unemployment Benefits: Theory and Evidence from Sweden, *American Economic Review* (Forthcoming)
- Korkman, S. (2012) *Talous ja utopia*. Jyväskylä: Docendo
- Korkman, S. (2013) *Euro. Valuutta vailla valtiota*. Helsinki: Unigrafia
- Korkman, S. (2016) *Väärää talouspolitiikkaa*, Keuruu: Otava
- Korpinen, P. (2017a) *Suomi kääntyy länteen*, Into.

- Korpinen, P. (2017b) Euron tulevaisuudesta: Kommentteja Jukka Pekkariselle ja Heikki Oksaselle, *Kansantaloudellinen aikakauskirja*, 113, 403-405.
- Koskenkylä, H. (2016) *Euroopan talous- ja rahaliiton tulevaisuus – onko euro pelastettavissa? EMU:n kehittämisehdotusten arviointia ja Suomen linja*, Helsinki: Suomen Perusta.
- Kosonen, T. (2016) Alennetuille alv-kannoille ei ole hyviä perusteluja, *Talous ja Yhteiskunta*, 2006/1, 26-31.
- Krugman, P. (2009) *Lama. Taluskriisin syyt, seuraukset ja korjauskeinot*, Porvoo: HS Kirjat
- Krugman, P. (2010) Kuinka taloustieteilijät saattoivat olla niin väärässä? teoksessa Rouvinen, P. & Ylä-Anttila, P. (toim.) *Kriisin jälkeen*, Helsinki: Taloustieto, 23-38.
- Krugman, P. (2012) *Lopettakaa tämä lama nyt*. Helsinki: HS
- Kuisma, M. (2010) *Rosvoparonien paluu*, Helsinki: Siltala.
- Kuisma, M. (2016) *Valtion yhtiöt, nousu ja tuho*. Helsinki: Siltala.
- Kuusi, T. (2015) Secular stagnation – pitkittyneen pysähtyneisyyden selityksiä ja lääkkeitä, *Talous ja yhteiskunta* 1/2005, 28-33
- Kuusi, T. (2017) Julkisen talouden rakenteellisen rahoitusaseman epävarmuus ja finanssipolitiikka, *Talous ja yhteiskunta*, 4/2017, 8-13
- Kyyrä, T., Pesola, H. & Rissanen, A. (2017) Unemployment Insurance in Finland: A Review of Recent Changes and Some New Evidence. Background report for the Economic Policy Council 2017.
- Legatum Institute (2012) *The Legatum Prosperity Index 2016*, www.prosperity.com
- Lehmus, M. & Vihriälä, V. (2016) Palkkasopeutuksen merkitys Suomen kriisin helpottajana, *ETLA Muistio - ETLA Brief 47*
- Leijonhufvud, A. (1981) *Information and Coordination. Essays in Macroeconomic Theory*, Oxford University Press, New York, New York.
- Lerner, A. (1947) Money as a Creature of the State. *The American Economic Review*. 37, 2.
- Lindblom, S. (2013) *Huojuva tasavalta*. Otava
- Lucas, R. (1976) Econometric Policy Evaluation: A Critique. In Brunner, K. & Meltzer, A. *The Phillips Curve and Labor Markets. Carnegie-Rochester Conference Series on Public Policy*. 1. New York: American Elsevier. 19-46.
- Lucas, R. E. (1978) Unemployment policy, *American Economic Review*, 68, 353-357.
- Luukkanen, A. (2015) *Vapaan pudotuksen Suomi*, Helsinki: Tammi
- Lyytikäinen, T. (2013), Muuttamisen verottaminen jumiuttaa asuntomarkkinoita, *VATT Policy Brief* 3.
- Löppönen, P. (2017) *Vapauden markkinat. Uusliberalismin kertomus*, Tampere: Vastapaino

- Malinen, T., Nyberg, P., Koskenkylä, H., Berghäll, E., Mellin, I., Miettinen, S., Ala-Peijari, J. & Törnqvist, S. (2016) *How to abandon the common currency in exchange for a new national currency*, EuroThinkTank
- Maliranta, M. (2014) Suomen kustannuskilpailukyvyn ongelmat korjautuvat hitaasti, *Talous ja Yhteiskunta* 3/2014, 02-11.
- Maliranta, M. & Ohlsbom, R. (2017) Johtamiskäytäntöjen laatu Suomen teollisuuden toimipaikoilla. *ETLA Raportit* No 73
- Mankiw, N.G. & Taylor, M.P. (2014) *Economics*, Andover: Cengage Learning.
- Matikka, T., Harju, J. & Kosonen, T. (2016) Tuloverotuksen vaikutus työn tarjontaan. *Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja* 5/2006.
- McDonald, I.M. & Solow, R.M. (1981) Wage bargaining and employment, *The American Economic Review*, 71, 896-908.
- Meade, J. (1989) *Agathotopia: The Economics of Partnership*, The David Hume Institute, Aberdeen University Press
- Meghir, C. & Phillips, D. (2010): Labour supply and taxes. In Adam, S., Besley, T., Blundell, R., Bond, S., Chote, R., Gummie, M., Johnson, P., Myles, G., & Poterba, J. (eds.). *Dimensions of tax design: The Mirrlees review*. Oxford, Oxford University Press, (2010), 202–274.
- Menger, K. (1892) On the Origin of Money, *The Economic Journal*, 2, 6, 239-255.
- Merton, R.K. (1967) *On theoretical sociology*, New York: Free Press
- Mill, J. S. (1843) *A System of Logic*, Honolulu: University Press of the Pacific, 2002
- Mill, J. S. (1859) *On Liberty*.
- Mill, J. S. (1876) *Book VI, On the Logic of Moral Sciences*, London: Longmans, Green Readers and Dyers
- Mill, J.S. (1971) *A logical critique of sociology*, Ed. Fletcher, R., London: Nelson
- Mill, J.S. (2000) *Utilitarismi*. Suomentaneet K. Saastamoinen, S. Sajama & M. Järvenpää. Gaudeamus, Alkuperäinen *Utilitarianism*, 1863
- Minsky, H. (1986) *Stabilizing an Unstable Economy*, New Haven: Yale University Press
- Mishkin, F.S. (2013) *The Economics of Money, Banking, and Financial Markets*, Harow: Pearson.
- Mitchell-Innes, A. (1914) The Credit Theory of Money. *The Banking Law Journal*, 31.
- Monacelli, T. Perottim R. & Trigari, A. (2013) Taxes and the labor market, In Céspedes, L. & Gali, J. (eds.) *Fiscal Policy and Macroeconomic Performance*, Central Bank of Chile, 27-58.
- Mulligan, C. (2012) *The Redistribution Recession: How Labor Market Distortions Contracted the Economy*, New York: Oxford University Press
- Mundell, R.A. (1961) A Theory of Optimum Currency Areas, *The American Economic Review*, 51, 657-665.

- Määttänen, N. (2010) Julkinen velka ja maailmantalous – Edessä budjettikriisejä ja korkea inflaatio? teoksessa Rouvinen, P. & Ylä-Anttila, P. (toim.) *Kriisin jälkeen*, Helsinki: Taloustieto, 99-112.
- Määttänen, N. (2015). ”Fiskaalinen devalvaatio helpottaisi talouden sopeutumista tuottavuuden laskuun”. *ETLA Muistio* No 38. <http://pub.etla.fi/ETLA-Muistio-Brief-38.pdf>
- Nader, R. (2006) The legacy of John Kenneth Galbraith, *Counterpunch*, <http://www.counterpunch.org/2006/08/19/the-legacy-of-john-kenneth-galbraith/>
- Nakamura, E. & Steinsson, J. (2014) Fiscal stimulus in a monetary union: Evidence from US regions, *American Economic Review*, 104, 753-792.
- Nordvig, J. (2014) *The Fall of the Euro: Reinventing the Eurozone and the Future of Global Investing*, New York: McGraw-Hill.
- Obstbaum, M. (2017) Palkkojen muutoksen vaikutus työllisyyteen, *Kansantaloudellinen aikakauskirja*, 113, 585-596.
- OECD (2016) *OECD Economic Outlook*, November, Paris: OECD.
- Oksanen, H. (2017) Euro ja Suomi politiikan ja talousoppien valossa, *Kansantaloudellinen aikakauskirja* 113, 183-125.
- Orpo, P. (2017) Talouden hyvä käänne on käytettävä nopeasti, *Helsingin Sanomat*, 3.2.2017, <http://www.hs.fi/paakirjoitukset/art-2000005071954.html>
- Patomäki, H. (2012) *Uusliberalismi Suomessa*, Helsinki: WSOY.
- Patomäki, H. (2013) *Tulevaisuuden politiikkaa. Kuinka lisätä vapautta ja toimia toisin*. Helsinki: Into.
- Patomäki, H. (2014)
- Pekkarinen, J. & Vartiainen, J. (1993) *Suomen talouspolitiikan pitkä linja*, Helsinki:
- Peltoniemi, J. (2014) *Luovan tutkimustyön johtamisen teorian*, pro gradu -tutkielma, Lapin yliopisto.
- Peltoniemi, J. (2016) *Tutkimuksen ja innovoinnin johtajuuden teoriaa*, versio 1.4, Oulu: Neutrinica
- Peltoniemi, J. (2016) *Tieto ja teoria*, Oulu: Neutrinica
- Penttilä, R.E.J & Rehn, A. (2012) *Suunnaton Suomi*. Otava.
- Phelps, E.S. (1968): Money-Wage Dynamics and Labor Market Equilibrium. *Journal of Political Economy*, 76, 678–711.
- Phillips, A.W. (1958) The Relationship between Unemployment and the Rate of Change of Money Wages in the United Kingdom 1861-1957. *Economica* 25 (100): 283–299.
- Pigou, A.C. (1933) *The Theory of Unemployment*
- Pikkarainen, P. (2014) Rahaliitto ja Suomi – toteutuivatko EMU-asiantuntijaryhmän ennustukset? *Talous & Yhteiskunta* 2/2014
- Pohjola, M. (2013) *Taloustieteen oppikirja*, Helsinki: SanomaPro

- Polanyu, L. (2009) *Suuri murros*, Suom N. Vilokkinen, Tampere: Vastapaino
- Popper, K. (1974) *Avoin yhteiskunta ja sen viholliset*, Suom. P. Löppönen, Helsinki: Otava
- Popper, K. (1995) *Arvauksia ja kumouksia. Tieteellisen tiedon kasvu*, Helsinki: Gaudeamus, Suom. Erola, E.
- Pulliaainen, E. (2012) *Ahneiden kartelli*, Ochre Cronicles
- Pursiainen, H. & Saarimaa, T. (2016) *Lisää markkinoita asuntomarkkinoille*, Helsinki: Libera
- Pursiainen, H. & Saarimaa, T (2016) Vähemmän politiikkaa asuntomarkkinoille – Vastaus Osmo Soininvaaralle, *Kansantaloudellinen aikakauskirja* 2/2016, 258
- Puttonen, V. (2018) On aika unohtaa ”koulutusta vastaava työ” – töitä pitää etsiä ja ottaa vastaan myös muilta aloilta, *Helsingin Sanomat*, Vieraskynä 19.1.2018
- Quiggin, J. (2014) *Zombitalous*, Tampere: Vastapaino
- Rajan, R.G. (2010) *Fault Lines. How hidden fracture still threaten the world economy*, Princeton University Press.
- Rauhanen, T. (2015) Laaja pohja ja yksi verokanta – visio tehokkaasta arvonlisäverosta, *Kansantaloudellinen aikakauskirja*, 111, 373
- Ricardo, D. (1817/1937) *Kansantalouden ja verotuksen periaatteet*. (On the Principles of Political Economy and Taxation, suomentanut B. Tuunanen). Porvoo: WSOY.
- Rissanen, M. & Kaseva, E. (toim.) (2014) *Menetetyn työpanoksen kustannus*. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Romer, C. & Bernstein, J. (2009) *The job impact of the American recovery and reinvestment plan*.
- Roubini, N. & Mihm, S. (2010) *Kriisitaloustiede*. Helsinki: Terra cognita.
- Rouvinen, P. & Ylä-Anttila, P. (2010) Oikeaa innovaatiopolitiikkaa – Huolena luova uudistuminen, teoksessa Rouvinen, P. & Ylä-Anttila, P. (toim.) *Kriisin jälkeen*, Helsinki: Taloustieto, 165-174.
- Rouvinen, P. & Ylä-Anttila, P. (toim.) (2010) *Kriisin jälkeen*, Helsinki: Taloustieto
- Sauramo, P. (2015) Kuinka huono Suomen hintakilpailukyky oikein on? *Talous ja yhteiskunta*, 2/2005, 2-9
- Sauramo, P. (2016) Tulopolitiikka, funktionaalinen tulonjako ja palkkamallit Suomessa vuosina 1962–2014, *Kansantaloudellinen aikakauskirja* 2/2016, 164
- Schneider, D. (2011) The Labor Share: A Review of Theory and Evidence, SFB 649 Discussion Paper 2011-069.
- Schumpeter, J.A. (1942) *Capitalism, Socialism and Democracy*
- Schumpeter, J.A. (2009) Luovan tuhon prosessi. Suom. M. Koivusalo. *Tiede ja edistys* 1/09.
- Shafir, E., Diamond, P. & Tversky, A. (1997) Money illusion, *Quarterly Journal of Economics* 112, 341–374.

- Shapiro, C & Stiglitz, J.E. (1984) Equilibrium Unemployment as a Worker Discipline Device. *The American Economic Review*, 74, 433-444
- Sinn H.-W. (2014) *The Euro Trap. On Bursting Bubbles, Budgets, and Beliefs*, Oxford University Press
- Seppänen, E. (2012) *Emumunaus*, Helsinki: Into.
- Sipola, S. (2015) *Rahavallan jäljet*, Suomi: Teos
- Smith, A. (1759) *The Theory of Moral Sentiments*
- Smith, A. (1776) *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*
- Soininvaara, O & Särelä, M. (2015) *Kaupunkien voitto – kuusi keinoa vapauttaa kaupunkien kasvu*, Helsinki: EVA
- Soininvaara, O. (2016) Lisää markkinoita asuntomarkkinoille, *Kansantaloudellinen aikakauskirja* 2/2016, 252
- Sombart, W. (1902) *Der moderne Kapitalismus*
- Stiglitz, J. (2000) *Economics of the Public Sector*, New York: Norton
- Stiglitz, J. (2010) *Freefall: America, Free Markets, and the Sinking of the World Economy*. Allen Lane.
- Stiglitz, J. (2012) *The Price of Inequality: How Today's Divided Society Endangers Our Future*. New York: W. W. Norton & Company
- Stiglitz, J. (2014) Can the Euro Be Saved? An Analysis of the Future of the Currency Union, *Rivista di Politica Economica*, 3, 7-42.
- Stiglitz, J. (2015) Leaders and followers: Perspectives on the Nordic model and the economics of innovation, *Journal of Public Economics*, 127, 3–16
- Stiglitz, J. (2016) *The Euro. How a Common Currency Threatens the Future of Europe*. New York: W.W. Norton.
- Stiglitz, J. E. (2016) *The Euro and its threat to the future of Europe*, Allen Lane
- Suni, P. (2010) Miten selviää Yhdysvallat? teoksessa Rouvinen, P. & Ylä-Anttila, P. (toim.) *Kriisin jälkeen*, Helsinki: Taloustieto, 137-150.
- Suokko, A. & Partanen, R. (2017) *Energian aika*, WSOY
- Suomen Pankki (2013) Talouden näkymät, *Euro & Talous* 5/2013.
- Suomen Pankki (2016) Suomi on palaamassa kasvu-uralle, Talouden näkymät, *Euro & talous* 3/2016
- Suomen virallinen tilasto (SVT): Julkisyhteisöjen alijäämä ja velka [verkkojulkaisu]. ISSN=1799-5892. Helsinki: Tilastokeskus [viitattu: 27.6.2016]. Saantitapa: <http://www.stat.fi/til/jali/>
- Suomen virallinen tilasto (SVT): Maksutase ja ulkomainen varallisuusasema [verkkojulkaisu]. ISSN=2342-3463. Helsinki: Tilastokeskus [viitattu: 27.6.2016]. Saantitapa: <http://www.stat.fi/til/mata/2016/04/>
- Suvanto, A. & Virolainen, K. (2010) Rahoitusmarkkinat ja rahapolitiikka kriisin aikana ja sen jälkeen, teoksessa Rouvinen, P. & Ylä-Anttila, P. (toim.) *Kriisin jälkeen*, Helsinki: Taloustieto, 57-70.
- Taimio, H. (2015) Joko eurokriisi on ohi? *Talous & Yhteiskunta*, 43:3, 52–59.

- Taimio, H. (2016a) Helikopteriraha – vihonviimeinen elvytyskeino? *Talous ja yhteiskunta*,1/2006, 52-58.
- Taimio, H. (2016b) Elvytyspolitiikan paluu – onko se realismia? *Talous & Yhteiskunta* 4/2016, 32-38.
- Tanskanen, A. (2015) 532 Kahta reittiä ja vauhtia liittovaltioon, *Kansantaloudellinen aikakauskirja*, 111, 532-
- Tervala, J. (2012) Euroalueen kriisin syyt. *Kansantaloudellinen aikakauskirja*, 108, 2012
- Tervala, J. (2016) Jälkikeynesiläinen taloustiede Suomessa: kriittinen katsaus, *Kansantaloudellinen aikakauskirja*, 112: 54–69.
- Tilastokeskus (2018) Työvoimatutkimus 2017 joulukuu
- Trésor – Economics (2013) A budget for the Euro area. No. 120 October 2013
- Tulo- ja kustannuskehityksen selvitystoimikunta (2017) *Talousnäkömät ja palkanmuodostus*, Helsinki: Valtioneuvoston kanslia
- Tuomala, M. (2009) *Julkistalous*, Helsinki : Gaudeamus.
- Tuomala, M. (2017) Vapauden markkinat on sivistävä lukukokemus, *Kansantaloudellinen aikakauskirja* 113, 252-253.
- Tuomala, M. (2018) Aktiivimallin puolustajien pitäisi päivittää taloustieteen tietämystään, *Alusta!*, <http://alusta.uta.fi/artikkelit/2018/02/01/aktiivimallin-puolustajien-pitaeisi-paeivittaeae-taloustieteen-tietaemystaeaeen.html>
- Tuomioja, E. (2016) *Luulin olevani aika piruileva: Poliittiset päiväkirjat 1995–1997*. Toimittanut Veli-Pekka Leppänen. Helsinki: Tammi
- Turner, A. (2015) *The Case for Monetary Finance – An Essentially Political Issue*, Paper presented at the 16th Jacques Polak Annual Research Conference Hosted by the International Monetary Fund
- Uusitalo, R. (2015) Akateeminen talousblogi: Maailman seitsemänneksi varakkain, <http://blog.hse-econ.fi/?p=6897> (haettu 6.8.2016)
- Uusitalo, R., Puhakka, M., Laakso, L., Kotakorpi, K., Andersen, T.M. & Matikka, T. (2016) *Economic Policy Council Report 2015*, Helsinki: VATT
- Uusitalo, R., Puhakka, M., K., Andersen, T.M., Anttonen, A., Pirttilä, J., Orjasniemi, S. & Lyytikäinen, T. (2017) *Economic Policy Council Report 2016*, Helsinki: VATT
- Uusitalo, R., Puhakka, M., K., Andersen, T.M., Anttonen, A., Kotakorpi, K., Orjasniemi, S. & Seuri, A. (2018) *Economic Policy Council Report 2017*, Helsinki: VATT
- Vainiomäki, J. (2016) The development of wage dispersion and wage rigidity in Finland. Report to the Economic Policy Council.
- Vapaavuori, J. (2016) *Puoliholtiton Suomi*, Keruu: Otava
- Valtiovarainministeriö (2016) Taloudellinen katsaus 2016 Talvi 2016, *Valtiovarainministeriön julkaisuja* 42a/2016
- Vartia, P. (2010) Aiempien kriisien opetukset, teoksessa Rouvinen, P. & Ylä-Anttila, P. (toim.) *Kriisin jälkeen*, Helsinki: Taloustieto, 83-98.

- Vartiainen, J. (2017) Suomi tarvitsee talouspolitiikan arviointineuvostoa kuin janoinen vesitilkkaa. *Kansantaloudellinen aikakauskirja*, 113, 77-84.
- Varoufakis, Y. (2016) *And the Weak Suffer What They Must? Europe, Austerity and the Great Threat to Global Stability*, Bodley Head
- Vihanto, M. (2016) Onko kahden prosentin inflaatiotavoite liian karkea ja liian matala? Psykologinen näkökulma rahapolitiikkaan, *Kansantaloudellinen aikakauskirja*, 112, 327-341.
- Vihriälä, V. (2013) Armoa velkaisille euromaille. *Kauppalehti* 14.10.2013
- Vihriälä, V. (2017) Suomen vienti on kehittynyt heikosti, <https://www.etla.fi/kolumnit/suomen-vienti-on-kehittynyt-heikosti/>
- Viren, M. (2016) 10 väärinkäsitystä taloudesta, *Uusi Suomi*, <http://meeviren.puheenvuoro.uusisuomi.fi/225126-10-vaarinkasitysta-taloudesta>
- Viren, M. (2017) Mihin perustuvat OECD:n elvytyssuositukset? *Kansantaloudellinen aikakauskirja*, 113, 57-64
- Visser, J. (2016a): What happened to collective bargaining during the great recession? *IZA Journal of Labor Policy*, 5:9.
- von Hayek, F. (1995) *Tie orjuuteen*. (The road to serfdom, 1944) Suomentanut ja jälkisanat laatinut Jyrki Iivonen. Helsinki: Gaudeamus
- von Hayek, F. (1998) *Kohtalokas ylimieli*. (The fatal conceit: The errors of socialism, 1988.) Toimittanut W. W. Bartley. Suomentaneet J. & M. Norri. Helsinki: Art House.
- Von Mises, L.H.E. (1922) *Die Gemeinwirtschaft*.
- Von Mises, L.H.E. (1944) *Bureaucracy*, New Haven: Yale University Press
- Wahlroos, B. (2012) *Markkinat ja demokratia. Loppu enemmistön tyrannialle*. Keuruu: Otava.
- Wahlroos, B. (2015) *Talouden kymmenen tuhoisinta ajatusta*. Helsinki: Otava.
- Weber, M. (1904) Die "Objektivität" sozialwissenschaftlicher und sozialpolitischer Erkenntnis, Teoksessa Weber, M. (1993) *Gesammelte Aufsätze zur Wissenschaftslehre*, Tübingen
- Wilkinson, N. (2008) *An Introduction to Behavioral Economics*, Palgrave Macmillan, Basingstoke.
- Wilkinson, N. & Klaes, M. (2012) *An Introduction to Behavioral Economics*, 2. painos, Palgrave Macmillan, Basingstoke.
- Woodford, M. (2009) Convergence in Macroeconomics: Elements of the New Synthesis. *American Economic Journal: Macroeconomics*, 1(1):267-79.
- Wray, L. R. (1998) *Understanding Modern Money: The Key to Full Employment and Price Stability*, Edward Elgar, Cheltenham.
- Wren-Lewis, S. (2016) A general theory of austerity, *Working paper BSG-WP-2016/014*
- Ylönen, M. & Remes, M. (2015) *Velkatohtorit – Kuinka Eurooppa unohti historian ja oppi rakastamaan talouskuria*. Helsinki: Into

